



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ**

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ**

**Τίτλος: Οι απόψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με τη στάση του ελληνικού σχολείου απέναντι στους Ρομά και οι αντιδράσεις και οι αντιστάσεις τους**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

**Όνοματεπώνυμο:**

Βασιλική Παπούτση

**Τριμελής εξεταστική επιτροπή:**

Δέσποινα Καρακατσάνη

Έφη Γαζή

Εμμανουήλ Σπυριδάκης

**Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2014**

Copyright © Ονοματεπώνυμο, 2013.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

## **ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ**

Αυτή η εργασία δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη συμβολή ορισμένων ανθρώπων που με βοήθησαν και με στήριξαν. Πρωτίστως θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Δέσποινα Καρακατσάνη, η οποία με τις πολύτιμες συμβουλές της και τις γνώσεις της με βοήθησε σημαντικά κατά την εκπόνηση της διπλωματικής. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους εκπαιδευτικούς που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην διεξαγωγή της έρευνας, καθώς και για την ψυχολογική στήριξη που μου προσέφεραν. Τέλος, θα ήταν παράλειψή μου να μην ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την ψυχολογική και οικονομική συμβολή τους όλα αυτά τα χρόνια.

## **ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Από τη δεκαετία του '90 η Ελλάδα ασχολήθηκε με την εκπαίδευση γλωσσικών και πολιτισμικών μειονοτήτων και μεταναστών, οδηγούμενη από τις ραγδαίες εξελίξεις που συνέβαιναν στον διεθνή χώρο και την επιτακτική ανάγκη για πολυπολιτισμικότητα. Εδώ εντάσσεται και η αλλαγή πολιτικής όσον αφορά την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. Οι Τσιγγάνοι ή Ρομά αποτελούν μια κοινωνικοπολιτισμική ομάδα στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μερικά από τα οποία είναι ο διαφορετικός τρόπος ζωής τους, το ιδιαίτερο αξιακό τους σύστημα, η διαφορετική γλώσσα και η χαμηλή κοινωνικοοικονομική τους θέση στην κοινωνική πυραμίδα.

Τα Τσιγγανόπαιδα αντιμετωπίζουν προβλήματα κατά την σχολική τους φοίτηση τα οποία εκδηλώνονται με τη μη εγγραφή τους στο σχολείο, την άτακτη και αποσπασματική παρακολούθηση του σχολείου και την πρόωρη διακοπή τα φοίτησής τους.

Οι αιτίες αυτής της ελλιπούς φοίτησης των Τσιγγανοπαίδων μπορούν να αναζητηθούν τόσο σε κοινωνικοοικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες της ζωής τους όσο και στη δομή και λειτουργία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Ακόμη, απορρέουν και από την αντιμετώπιση των Τσιγγάνων από την υπόλοιπη κοινωνία, η οποία με τη μορφή των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων εκδηλώνει ρατσιστική συμπεριφορά εναντίον τους και τους οδηγεί σε εκπαιδευτικό και κοινωνικό αποκλεισμό.

Μέσα από την ανάλυση διερευνάται ο τρόπος που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι τον θεσμό της εκπαίδευσης και οι διδακτικές παρεμβάσεις στη σχολική τάξη. Επιπρόσθετα, διερευνάται ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων, καθώς και η στάση της υπόλοιπης κοινωνίας απέναντι στους Τσιγγάνους και πώς αυτή επιδρά στην εκπαίδευση των παιδιών τους.

## **SUMMARY**

From the 90s Greece dealt with the education of linguistic and cultural minorities and immigrants, driven by rapid developments happening in the international arena and the urgent need for multiculturalism. Here is part and change policy on the education of Roma children. Gypsies or Roma constitute a socialcultural group within the Greek society that is characterized by specific features, some of which are the different way of life, their special valuable system, their different language and their low socio –economic position in the social pyramid.

The Roma children face problems in their school studies, which are manifested in the non-enrollment in school, irregular and fragmentary school attendance and premature termination of schooling.

The causes of poor attendance of Roma children can be found both in socio-economic and cultural factors in their lives and in the structure and function of the Greek educational system. Furthermore, results both from the way Gypsies are treated by the rest of society, which in the form of stereotypes and prejudice shows a racist behavior against them and leads them to educational and social exclusion.

The analysis explores the way Gypsies treat the educational institution and the pedagogic interventions in the school classroom. Thus, it studies the role of the teacher in the education of Gypsy kids, both and the attitude of the rest of the society towards Gypsies and how this affects the education of their children.

## **ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ**

|               |      |
|---------------|------|
| Εισαγωγή..... | 9-11 |
|---------------|------|

### **ΜΕΡΟΣ 1<sup>ο</sup>: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ**

#### **Κεφάλαιο 1: Κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία για τους Τσιγγάνους**

|   |       |
|---|-------|
| 1.1 Καταγωγή των Τσιγγάνων.....                                     | 13    |
| 1.2 Οι Τσιγγάνοι στην Ευρώπη.....                                   | 13-18 |
| 1.3 Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα.....                                   | 18-19 |
| 1.4 Πολιτισμικά στοιχεία των Τσιγγάνων –Θρησκεία των Τσιγγάνων..... | 19-21 |
| 1.5 Κοινωνική οργάνωση των Τσιγγάνων.....                           | 21-22 |
| 1.6 Οικονομική οργάνωση-Επαγγέλματα Τσιγγάνων.....                  | 22    |
| 1.7 Η γλώσσα των Ρομά-η ρομανές.....                                | 22-24 |

#### **Κεφάλαιο 2: Θεωρητικό πλαίσιο**

|   |       |
|---|-------|
| 2.1 Θεωρία των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων..... | 25-30 |
| 2.2 Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός.....         | 30-34 |

#### **Κεφάλαιο 3: Εκπαίδευση**

|   |       |
|---|-------|
| 3.1 Ιστορική αναφορά στην Εκπαίδευση Ρομά στην Ελλάδα.....  | 35-39 |
| 3.2 Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων και κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους Τσιγγάνους από την ομάδα των μη Τσιγγάνων στην Ελλάδα..... | 40    |
| 3.3 Οι Ρομά και ο σχολικός αποκλεισμός.....   | 40-46 |

|  |       |
|--|-------|
| 3.3.1 Το εκπαιδευτικό σύστημα ως αιτία σχολικής αποτυχίας των Τσιγγάνων.....       | 46-47 |
| 3.3.2 Διγλωσσία και σχολική αποτυχία των Τσιγγανοπαίδων.....                       | 47    |
| 3.4 Εκπαιδευτικά μοντέλα αντιμετώπισης ιδιαιτεροτήτων.....                         | 47-49 |
| 3.5 Μορφές προσέγγισης των Τσιγγανοπαίδων από τον ελληνικό εκπαιδευτικό θεσμό..... | 49    |
| 3.6 Συμπεριληπτική εκπαίδευση.....   | 49-52 |
| 3.7 Διαπολιτισμική προσέγγιση.....   | 52-53 |
| 3.8 Εκπαιδευτικά Προγράμματα.....  | 54-55 |
| 3.8.1 Το πρόγραμμα Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων.....                                  | 55-59 |
| 3.8.2 Το πρόγραμμα Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο.....                          | 59-63 |
| 3.9 Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική για τους Τσιγγανόπαιδες.....                   | 63-64 |
| 3.10 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού.....  | 64-65 |
| 3.11 Χαρακτηριστικά εκπαιδευτικών.....   | 65-66 |

## **ΜΕΡΟΣ 2<sup>ο</sup>: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ**

### **Κεφάλαιο 4**

|   |       |
|---|-------|
| 4.1 Ερευνητικό ερώτημα-Ερευνητικές υποθέσεις.....                 | 68-69 |
| 4.2 Προβληματισμός.....   | 69-71 |
| 4.3 Σύνδεση του θεωρητικού πλαισίου με την ερευνητική μέθοδο..... | 71-72 |
| 4.4 Δείγμα έρευνας.....   | 72    |
| 4.5 Συνέντευξη.....   | 72-73 |
| 4.6 Διεξαγωγή έρευνας.....  | 74-75 |

4.7 Ανάλυση αποτελεσμάτων.....76-85

4.8 Συμπεράσματα.....86-89

## **Κεφάλαιο 5**

5.1 Επίλογος.....90-93

Βιβλιογραφία.....94-99

Παράρτημα



## **ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Οι αλλαγές που επήλθαν πρόσφατα στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση των χωρών της Ευρώπης –χώρες των Βαλκανίων και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης- είχαν σαν αποτέλεσμα την κινητικότητα των λαών και τη μαζική μετακίνηση των κατοίκων τους στη χώρα μας για αναζήτηση εργασίας και μιας καλύτερης ζωής. Η χώρα μας, πλέον, από χώρα εξαγωγής των μεταναστών μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής τους.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μετατραπεί η χώρα μας σε περισσότερο πολυπολιτισμική και έγινε επιτακτική η ανάγκη για προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών σ' όλα τα επίπεδα, και κατ' επέκταση και των πολιτισμικών μειονοτήτων. Μέσα σ' αυτές τις μειονότητες ανήκουν και οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι αποτελούν μια κοινωνικοπολιτισμική ομάδα με ιδιαίτερα πολιτισμικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, ιδιαίτερο τρόπο ζωής και αξιακό κώδικα. Ακριβώς και γι' αυτό το λόγο, αποκλείονται από οικονομικά και κοινωνικά αγαθά.

Στον κοινωνικό αποκλεισμό αυτής της ομάδας έχει συντελέσει η ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων για τους Τσιγγάνους με το πέρασμα των χρόνων. Δηλαδή, από τη μια υπάρχει στερεότυπο που παρουσιάζει τον Τσιγγάνο με αγάπη για τη ζωή και τη μουσική και από την άλλη τον παρουσιάζει σαν κλέφτη, επικίνδυνο και βρώμικο.

Όλες αυτές οι προκαταλήψεις απορρέουν από την άγνοια των ανθρώπων και καθιστούν τον ρατσισμό ένα διαχρονικό φαινόμενο. Είναι πιο εύκολο να απορρίψει κανείς αυτούς που δεν καταλαβαίνει, παρά να προσπαθήσει να ανακαλύψει τους άλλους. Γι' αυτό, και είναι σημαντική η καταπολέμηση του ρατσισμού, η οποία μπορεί να λάβει χώρα παντού στην καθημερινή ζωή. Είναι σημαντικό τα παιδιά να μάθουν να αποδέχονται τη διαφορετικότητα.

Πόσο συνεπές είναι το ελληνικό σχολείο του 21<sup>ου</sup> αιώνα στον ρόλο του αυτόν, όσον αφορά την περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων, που αποτελούν (ή,

τουλάχιστον, θα έπρεπε να αποτελούν) ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού του;

Στην παρούσα μελέτη θα γίνει έλεγχος των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για την παρουσία τσιγγανοπαίδων στις τάξεις διδασκαλίας, καθώς και της εφαρμογής ή μη των αντιλήψεων αυτών στην εκπαιδευτική πρακτική του ελληνικού δημόσιου δημοτικού σχολείου. Γι' αυτό τον λόγο, με αυτή την έρευνα εκτιμάται να διερευνήσουμε τη συμβολή του θεσμού της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή του εκπαιδευτικού και κοινωνικού αποκλεισμού των τσιγγανοπαίδων και να υπάρξει ευαισθητοποίηση σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα τσιγγανόπαιδα. Επιπρόσθετα, με την έρευνα αυτή επιδιώκουμε, έστω και μερικώς, στην άρση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων που αναπαράγει η κοινωνία για την ομάδα των Ρομά, μέσα από την ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου όσον αφορά τον τρόπο που η κυρίαρχη πολιτισμικά ομάδα προσλαμβάνει αυτά τα χαρακτηριστικά (Λαμπρίδης, 2004). Σχετικά με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας υπάρχει η προσδοκία ότι θα δημιουργηθεί καινούρια γνώση, η οποία γνώση θα είναι χρήσιμη και ωφέλιμη σε όσους ασχολούνται με τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό αποκλεισμό περιθωριοποιημένων ομάδων, δηλαδή στην τοπική αυτοδιοίκηση, στην εκπαιδευτική κοινότητα και σε ελληνικούς και ευρωπαϊκούς φορείς.

**Θέμα** της εργασίας είναι η εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων στο δημοτικό σχολείο μέσα από την οπτική των εκπαιδευτικών και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά από τον κοινωνικό τους αποκλεισμό στην εκπαιδευτική διαδικασία. **Το ερευνητικό ερώτημα** που τίθεται στην παρούσα εργασία είναι: Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη στάση του ελληνικού σχολείου απέναντι στους Ρομά, αλλά και τις αντιδράσεις και αντιστάσεις των εκπαιδευτικών;

Ειδικότερα, αναπτύσσονται τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς παρουσιάζεται ο τρόπος αντιμετώπισης του σχολείου από τους Τσιγγάνους μέσα από την σκοπιά των εκπαιδευτικών.

2. Ποια μορφή έχουν οι διδακτικές –παιδαγωγικές παρεμβάσεις για την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων που εφαρμόζονται στη σχολική τάξη.

Η διπλωματική αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Από αυτά τα κεφάλαια τα πρώτα τρία αφορούν το θεωρητικό πλαίσιο, ενώ τα υπόλοιπα τρία το ερευνητικό κομμάτι. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά θεωρίες που σχετίζονται άμεσα με το θέμα μας, το δεύτερο αναφέρεται σε κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων και το τρίτο αναφέρεται στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων.

Το τέταρτο κεφάλαιο αποτελεί το μεθοδολογικό κομμάτι της εργασίας. Δηλαδή, αναφέρεται ο σκοπός της εργασίας, διατυπώνεται το ερευνητικό ερώτημα και περιγράφεται ο τρόπος ανάλυσης των δεδομένων, ο οποίος στην προκειμένη περίπτωση είναι η συνέντευξη. Στη συνέχεια, αναλύονται τα δεδομένα από τις συνεντεύξεις.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τα ευρήματα της εργασίας, τα οποία συνδέονται με το θεωρητικό πλαίσιο και ακολουθούν τα συμπεράσματα.

## **ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ**

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 :ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΣΙΓΓΑΝΟΥΣ**

### **1.1 Καταγωγή των Τσιγγάνων**

Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1995: 1809), Τσιγγάνος σημαίνει: «Τσιγγάνος (ο), Τσιγγάνα (η): μέλος νομαδικού λαού με σκουρόχρωμα δέρμα, με καταγωγή από τη Β. Ινδία που σήμερα ζουν διασκορπισμένοι σε ομάδες (νομαδικές ή εγκατεστημένες) σε όλο τον πλανήτη και κυρίως στην Ευρώπη».

Για την καταγωγή των Τσιγγάνων υφίστανται αρκετές διαφορετικές απόψεις, καθώς οι Τσιγγάνοι είναι ένας λαός χωρίς γραπτή γλώσσα και συνεπώς δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για την ιστορία και τον πολιτισμό τους (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998). Ωστόσο, στα τέλη του 18<sup>ου</sup> αιώνα, κατόπιν ιστορικών και γλωσσολογικών ερευνών προέκυψε ότι οι Τσιγγάνοι μιλούν μια ινδική γλώσσα που έχει τις ρίζες της σε κάποια βορειοδυτική περιοχή αυτής της χώρας και αποτελεί κράμμα λαϊκών διαλέκτων συγγενών με τα σανσκριτικά (Λιεζουά, 1994).

### **1.2 Οι Τσιγγάνοι στην Ευρώπη**

Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί πρόοδος στον κοινωνικό και τεχνολογικό τομέα και αυτό καθιστά πιο εύκολη την μετακίνηση των ανθρώπων από το ένα μέρος στο άλλο. Πολλοί απ' αυτούς αποφασίζουν να ζήσουν μακριά από τον τόπο στον οποίο γεννήθηκαν, ελπίζοντας εκεί να έχουν καλύτερη ζωή. Ανάμεσά μας υπάρχουν άνθρωποι που δεν μιλάνε την ίδια γλώσσα με εμάς, δεν έχουν την ίδια θρησκεία, έχουν διαφορετικές συνήθειες και έθιμα από τα δικά μας. Είναι «διαφορετικοί», αλλά ταυτόχρονα και πολύ «ίδιοι» με μας. Κάποιοι από αυτούς τους ανθρώπους ζουν ανάμεσά μας εδώ και πολλά χρόνια. Πρόκειται για τους Ρομά ή Τσιγγάνους, όπως έχει επικρατήσει η ονομασία τους στην Ελλάδα. Τι πραγματικά, όμως, γνωρίζουμε για τον πολιτισμό, την γλώσσα, την ιστορία και τις συνήθειες αυτών των ανθρώπων;

Αρχικά, πρέπει να τονιστεί ότι λίγες είναι οι μαρτυρίες που έχουν διασωθεί για την ιστορία και την παράδοση των Ρομά και αυτές έχουν διασωθεί με τον προφορικό λόγο. Ο όρος Τσιγγάνος χρησιμοποιείται για να δηλώσει εθνοτικές ομάδες, οι οποίες σχηματίστηκαν από τη διασπορά εμπόρων, νομάδων και άλλων από τα βόρεια της Ινδίας-από τον 10<sup>ο</sup> αιώνα και μετά-και από την ανάμειξή τους με ευρωπαϊκές και άλλες ομάδες κατά τη διάρκεια της διασποράς τους. Οι Ρομά είναι μια εθνότητα που έχει τις ρίζες της στην Ινδία, κάτι που αποδεικνύεται κυρίως από τη γλώσσα τους, τη Ρομανί, την οποία ακόμη μιλούν τα περισσότερα μέλη της εθνότητας.

Εικάζεται ότι οι Ρομά ζούσαν στην χώρα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και συγκεκριμένα στην χώρα μας ήδη από το 1200 π.Χ., ενώ μέχρι το 1450 είχαν εξαπλωθεί σε όλη την Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά, όμως, δεν έλειψε η αντιμετώπιση αυτής της εθνοτικής ομάδας ως παρείσακτων και η μη αποδοχή του πολιτισμού και της γλώσσας τους. Οι τοπικές κλειστές κοινωνίες δε αντέδρασαν με δυσπιστία, φόβο και απόρριψη απέναντι στους νεοαφιχθέντες και άρχισαν να λαμβάνουν σκληρά μέτρα εναντίον τους.

Ταυτόχρονα, είχαν ήδη αρχίσει οι απελάσεις των Ρομ στην Κεντρική Ευρώπη. Η εμφάνισή τους στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη αρχικά εξέπληξε τους πολίτες λόγω του μελαψού τους χρώματος και της νομαδικής τους ζωής. Η έκπληξη αυτή αργότερα μετατράπηκε σε μια επιφυλακτική αντιμετώπιση, η οποία ποικίλλει ανάλογα με το βαθμό ενόχλησης που προκαλούν στους λαούς, με τον αριθμό των ατόμων που προτίθενται να εγκατασταθούν σε μια περιοχή και ανάλογα με τις ανάγκες για κάποιες εργασίες που μόνο οι Ρομ θα μπορούσαν να εκτελέσουν. Αξίζει να σημειωθεί ότι τον πρώτο καιρό είχε δημιουργηθεί ένα αρνητικό κλίμα από την πλευρά των τοπικών κοινωνιών, των επαγγελματιών συντεχνιών και την Εκκλησία. Οι τοπικές κοινωνίες, αδυνατώντας να κατανοήσουν αυτή την διαφορετικότητα στη γλώσσα, στην ενδυμασία και στον τρόπο ζωής τους παρουσιάζουν σαν άγριους νομάδες που έχουν μαγικές ικανότητες και είναι πηγή ασθενειών. Σ' αυτό συνέβαλαν και οι χρονικογράφοι της εποχής, που τους παρουσίαζαν σαν εξωτικά όντα με μαγικές ικανότητες, μαλλιαρούς και αγριάνθρωπους. Οι επαγγελματικές συντεχνίες με τη σειρά τους δεν τους δέχονταν στις οργανώσεις τους και αυτό

τους ωθούσε να ασκούν παράνομα το επάγγελμά τους. Τέλος, η Εκκλησία τους αντιμετώπιζε σαν ειδωλολάτρες και τους καταδίωκε με διάφορους τρόπους (αφορισμούς, εκδιώξεις, κ.ά.) (Χατζησαββίδη, Σ., 1999: 38-41).

Στην περιοχή των Βαλκανίων οι Ρομά αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι, εντάχθηκαν τόσο στον πολιτιστικό όσο και στον ιστορικό περίγυρο και δέχτηκαν επιρροές από τους λαούς της περιοχής. Πολλοί Ρομά παρέμειναν εγκατεστημένοι στα Βαλκάνια, ενώ άλλοι μετανάστευσαν, μεταφέροντας τα πολιτιστικά στοιχεία και τις παραδόσεις των Βαλκανίων. Σε αντίθεση με άλλες περιοχές, οι Ρομά που ζούσαν στην πρώην Βλαχία και Μολδαβία (σημερινή Ρουμανία) ζούσαν σκλαβωμένοι για περισσότερο από πεντακόσια χρόνια. Όταν η σκλαβιά καταργήθηκε επίσημα, πολλοί Ρομά μετανάστευσαν στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη, αλλά και στην Αμερική.

Στην περιοχή της Κεντρικής Ευρώπης μέχρι και τα μέσα του 18<sup>ου</sup> αιώνα, οι Ρομά ζούσαν σε συνθήκες συνεχών αλλαγών, τόσο από τους αμέτρητους πολέμους, όσο και από τις πολιτικές αλλαγές που επηρέαζαν την περιοχή. Οι Ρομά, μέχρι και το τέλος του 17<sup>ου</sup> αιώνα, αντιμετώπιζονταν με δύο διαφορετικούς τρόπους. Είτε θα έχαιραν εκτίμησης λόγω της ιδιαίτερης ικανότητάς τους στη μουσική είτε δεν θα γίνονταν αποδεκτοί από κάποιες περιοχές. Στη Δυτική Ευρώπη τα πράγματα ήταν διαφορετικά, καθώς από τις αρχές του 16<sup>ου</sup> αιώνα και μετά καθιερώθηκαν σκληροί νόμοι που ανάγκαζαν τους Ρομά στην απέλαση, αλλά πολλές φορές και στην βίαιη θανάτωσή τους. Μάλιστα, από τον 18<sup>ο</sup> αιώνα η βιαιότητα των διωγμών έφτασε το αποκορύφωμά της.

Επί Αυστρο-Ουγγρικής Αυτοκρατορίας (186-1918) έγιναν απόπειρες για να σταματήσουν οι Ρομά να ζουν με τον δικό τους τρόπο. Συγκεκριμένα, τους δόθηκαν κομμάτια γης για να ζούνε, απαγορεύθηκε να μιλάνε την γλώσσα τους και να παντρεύονται, ενώ τους πήραν και τα παιδιά. ευτυχώς, αυτές οι προσπάθειες στέφθηκαν με μικρή επιτυχία. Στα μισά του 19<sup>ου</sup> αιώνα εμφανίστηκε ένα δεύτερο μεταναστευτικό κύμα που άλλαξε τον πληθυσμό των Ρομά. Πολλές ομάδες Ρομά μετακινήθηκαν από την Κεντρική και Νότιο-Ανατολική Ευρώπη προς την Ανατολή και την Δύση, ενώ άλλοι έφτασαν μέχρι

και την Αμερική και την Αυστραλία. Όλο αυτό το κύμα ήταν αποτέλεσμα των μεγάλων κοινωνικών αλλαγών της εποχής, ιδιαίτερα της κατάργησης της δουλείας στη Βλαχία και Μολδαβία, αλλά και της αναδυόμενης βιομηχανικής εποχής.

Την περίοδο 1850-1938 η μοναρχία που υπήρχε στην Αυστρία και την Ουγγαρία επέβαλε μέτρα αρκετά σκληρά για τους Ρομά. Συγκεκριμένα, τους απαγόρευαν να ασκήσουν συγκεκριμένα επαγγέλματα, απαγορεύονταν να μετακινηθούν και τέλος τους επιβλήθηκαν μέτρα καταναγκαστικής εργασίας, απέλασης και στείρωση των Ρομά γυναικών.

Στην Σοβιετική Ένωση η αντιμετώπιση των Ρομά διακρίνεται σε δύο περιόδους: μέχρι το 1938 οι Ρομά αντιμετωπίστηκαν σαν διαφορετικοί άνθρωποι που θα μπορούσαν να αποτελέσουν στοιχείο της Σοβιετικής κοινωνίας και μετά το 1938 ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι της. Οι κρατήσεις και οι διωγμοί των Ρομά κορυφώθηκαν μετά το 1938 με την γενοκτονία τους κατά τη διάρκεια του καθεστώτος των Ναζί. Τους απέδιδαν διάφορες ονομασίες, όπως «πρόβλημα», «ακοινωνήτοι» και «κοινωνικά υποδεέστεροι» και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συλληφθούν και να δολοφονηθούν στο Γερμανικό Ράιχ και στις περιοχές που τελούσαν υπό Γερμανική Κατοχή.

Στην Ιταλία περιλαμβάνονταν και Ρομά στα θύματα της φασιστικής δικτατορίας. Στην Γαλλία οι Ρομά υπέστησαν επίσης διώξεις την περίοδο 1940-1946. Ολόκληρες οικογένειες εγκλείστηκαν σε ειδικά στρατόπεδα σε ολόκληρη την χώρα τόσο πριν όσο και μετά την Γερμανική Κατοχή, αλλά δεν δολοφονήθηκαν στο στρατόπεδο του Άουσβιτς. Στις Βαλτικές χώρες η θανάτωση των Ρομά ξεκίνησε αμέσως μετά τη Γερμανική έφοδο το 1941. Στη Ρουμανία μόνον οι μισοί περίπου από τους Ρομά που απελάθηκαν κατάφεραν να επιβιώσουν μέχρι το 1944. Οι Ρομά που επέζησαν από το Ολοκαύτωμα επέστρεψαν στις πατρίδες τους, έχοντας όμως χάσει τις οικογένειές τους και τα υπάρχοντά τους. Τις περισσότερες φορές είχαν να αντιμετωπίσουν και τις προκαταλήψεις από τις Αρχές, αλλά και τις κατηγορίες ότι έλεγαν ψέματα σχετικά με τον εγκλεισμό τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.



Στο δεύτερο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα εκδηλώθηκε το τρίτο μεταναστευτικό κύμα των Ρομά από την Ανατολική στην Δυτική Ευρώπη. Αιτίες εκδήλωσης αυτού του κύματος υπήρξε ο πόλεμος, οι πολιτικές αλλαγές και η οικονομική κρίση, εξαναγκάζοντας πολλούς ανθρώπους να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους. ([http://6dim-diap-  
elefth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi\\_Tsigganopaidon/i\\_glossa\\_ton\\_rom\\_i\\_ro  
manes.pdf](http://6dim-diap-<br/>elefth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/i_glossa_ton_rom_i_ro<br/>manes.pdf), 24/02/2014)

Από τη δεκαετία του 1950 και μετά άρχισαν να στρέφονται οι κυβερνήσεις των κρατών της Ευρώπης και της Αμερικής στην προσπάθεια ενσωμάτωσης των Ρομ στις εντόπιες κοινωνίες, μια πολιτική που άρχισε να πραγματώνεται στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού (Βουλγαρία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σοβιετική Ένωση, Τσεχοσλοβακία κ.ά.) και αμέσως μετά τον πόλεμο και στις χώρες της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής, από τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Σ' αυτό το πλαίσιο έγιναν και γίνονται διάφορες ενέργειες και αναλαμβάνονται δράσεις από κυβερνητικούς και διακυβερνητικούς φορείς, οι οποίες αποσκοπούν στην αναγνώριση της ιδιαιτερότητας του πολιτισμού των Ρομ, στην πολιτική χειραφέτησή τους, στη μόνιμη εγκατάστασή τους, στη στέγαση, στην εξασφάλιση πολιτικών δικαιωμάτων και στην εκπαίδευση των παιδιών των Ρομ.

Προκειμένου να πραγματοποιηθούν και να συντονιστούν οι ενέργειες και οι δράσεις που αναλαμβάνονται από διάφορες χώρες, ανέλαβαν οι διεθνείς οργανισμοί από τη δεκαετία του 1970. Ο πρώτος διεθνής οργανισμός που ασχολήθηκε με το ζήτημα των Ρομ ήταν το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο το 1969, με τη σύσταση 563, έδωσε έμφαση στην καταγραφή της κατάστασης των Ρομ όσον αφορά την στέγασή τους, την εκπαίδευσή τους, τα προβλήματα διάκρισης που αντιμετωπίζουν κτλ. Ακολούθησαν το 1977 ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, το 1984 η Ευρωπαϊκή Ένωση και το 1991 η Συνδιάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, που ψήφισαν κείμενα και υιοθέτησαν πολιτικές υποστήριξης των Ρομ. Τα κείμενα αυτά και οι πολιτικές πολλαπλασιάστηκαν τα επόμενα χρόνια και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του

1990 ελήφθησαν αποφάσεις για συγκεκριμένες δράσεις υποστήριξης των Ρομ (Χατζησαββίδης, Σ., 1999 : 42-43).

### **1.3 Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα**

Οι Ρομά της Ελλάδας αποτελούν ένα μέρος των Ρομά που ζουν σε όλη την υφήλιο. Έκαναν την εμφάνισή τους αρχικά σε περιοχές της βυζαντινής αυτοκρατορίας τον 11<sup>ο</sup> αιώνα και στο σημερινό ελληνικό χώρο τον 14<sup>ο</sup> με 15<sup>ο</sup> αιώνα. Από τότε ζουν σε διάφορα μέρη του ελληνικού χώρου, από τη Θράκη έως την Κρήτη, σε προσωρινούς ή μόνιμους οικισμούς, και εξαρτούν τις οικονομικές τους δραστηριότητες από τις ανάγκες της αγοράς που παρουσιάζονται στην περιβάλλουσα αυτούς μη τσιγγάνικη κοινωνία. Ύστερα από τις μετακινήσεις του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος προς τον ελληνικό χώρο, αλλά και από εδώ προς τη βόρεια και δυτική Ευρώπη τον 15<sup>ο</sup> με 16<sup>ο</sup> αιώνα, οι Ρομά μείωσαν αισθητά τις μετακινήσεις και άρχισαν να εγκαθίστανται μόνιμα. Στον ελληνικό χώρο εγκαταστάθηκαν κυρίως σε αγροτικές περιοχές της Πελοποννήσου, της Κέρκυρας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Καταστροφή εμφανίζεται ένα δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα Ρομά στην Ελλάδα, το οποίο προέρχεται από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης. Πολλοί από τους Ρομά χρησιμοποιούν πολλά στοιχεία από την ρουμανική γλώσσα ή την αλβανική. Πρόκειται για ομάδες που μετακινήθηκαν από τη Ρουμανία και την Αλβανία τόσο στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα όσο και πρόσφατα. Σήμερα, εικάζεται ότι οι Ρομά που ζουν στην Ελλάδα ανέρχονται σε 160-200 χιλιάδες άτομα, ενώ άλλοι ισχυρίζονται ότι δεν ξεπερνούν τα 100-120 χιλιάδες άτομα ([http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi\\_Tsigganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/afieroma\\_stous\\_roma.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/afieroma_stous_roma.pdf), 02/12/2013).

Η μακρόχρονη συμβίωση των Ρομ της Ελλάδας με τους μη Ρομ Έλληνες επέφερε μια επίδραση πολιτισμικών και ιδεολογικών στοιχείων, η οποία σε μερικές –πολύ λίγες- ομάδες Ρομ υπήρξε εντονότατη, ενώ στις περισσότερες ομάδες παραμένουν κυρίαρχα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της

κοινωνίας των Ρομ. Όσες ομάδες δέχτηκαν την πολιτισμική επίδραση της υπόλοιπης ελληνικής κοινωνίας αφομοιώθηκαν και ακολουθούν τα κοινωνικά πρότυπα και τις αξίες του πολιτισμού που είναι κυρίαρχες στην ελληνική κοινωνία (είδος επαγγέλματος, οικονομικές δραστηριότητες, τρόπος ζωής, εκπαίδευση κτλ.). Οι υπόλοιπες ομάδες, για τις οποίες γίνεται αποκλειστικά λόγος από τα αρμόδια όργανα της ελληνικής πολιτείας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν συζητιούνται θέματα ρατσισμού, διαπολιτισμικής εκπαίδευσης κτλ., είναι οι ομάδες εκείνες που αντιστάθηκαν και συνεχίζουν να αντιστέκονται στην αφομοιωτική επέλαση των πολιτισμικών και άλλων προτύπων της κοινωνίας των μη Ρομ. Η μη συνειδητή αντίσταση των ομάδων αυτών σε επιδράσεις, οι οποίες ενδεχομένως να αλλοιώσουν την ιδιαίτερη πολιτισμική φυσιογνωμία τους, γεννά κάποιες απορίες, οι οποίες είναι δυνατό να ερμηνευτούν με τη γνώση των στοιχείων που συνθέτουν αυτή τη φυσιογνωμία.

Η διαφορά των Ρομ από τους υπόλοιπους Έλληνες υφίσταται στο διαφορετικό τρόπο ζωής των Ρομ και στις διαφορετικές αξίες και ιδεώδη που υιοθετούν. Η διαφορετικότητα αυτή βρίσκει την έκφρασή της στα επαγγέλματα που εξασκούν, στους τόπους που κατοικούν, στα έθιμα, στις αντιλήψεις τους για το ρόλο των φύλων, το γάμο, το χρήμα, την εξουσία και την εκπαίδευση (Χατζησαββίδης, Σ., 1999 :46).

#### **1.4 Πολιτισμικά στοιχεία των Τσιγγάνων – Θρησκεία των Τσιγγάνων**

Σύμφωνα με τον Λιεζουά (1994), ο πολιτισμός των Τσιγγάνων αποτελεί μείξη της γλώσσας τους, της κοινωνικής τους οργάνωσης, του νομαδισμού τους και του αισθήματος της κοινής τους καταγωγής.

Όσον αφορά τα πολιτισμικά στοιχεία των Ρομά, ένα στοιχείο που πρέπει να επισημανθεί είναι η γλώσσα τους, η οποία παρά την τεράστια ποικιλία μορφών που παρουσιάζει, συνιστά μια γλώσσα που είναι μίγμα διαλέκτων της βορειοδυτικής Ινδίας του 10<sup>ου</sup> μ.Χ. αιώνα και προέρχεται από τα σανσκριτικά. Άλλα στοιχεία είναι ο έντονος αντικομφορμισμός και η

διαφορετική κουλτούρα σε σχέση με τις κοινωνίες που τους περιβάλλουν και η έντονη ποικιλία. Η εν λόγω ποικιλία αντικατοπτρίζεται και στις ονομασίες που φέρουν οι διάφορες ομάδες των Ρομ που ζουν στην Ελλάδα, ονομασίες που βασίζονται σε ορισμένα κριτήρια, όπως το κριτήριο του επαγγέλματος, της γενεαλογικής καταγωγής και το βαθμό ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία.

Εκτός από τις παραπάνω διακρίσεις, οι Ρομ υφίστανται διακρίσεις και με βάση τη θρησκεία, το βαθμό εγκατάστασης και τη γλωσσική μορφή που χρησιμοποιούν. Σχετικά με τη θρησκεία, η πλειοψηφία των Ρομ είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, ενώ ένα μικρό μέρος που ζει στη Θράκη είναι μουσουλμάνοι. Υπάρχει, επίσης, άλλο ένα μικρό ποσοστό που ανήκει στη χριστιανική αίρεση των πιστών της Εκκλησίας της Πεντηκοστής. Ο Ντούσας (1995) αναφέρει ότι οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα είναι σε ποσοστό 85% χριστιανοί ορθόδοξοι και 15% μουσουλμάνοι. Συγκεκριμένα, οι Τσιγγάνοι πιστεύουν σε μια ανώτερη δύναμη που την ονομάζουν Devel (λέξη στη Ρομανί που σημαίνει Θεός και ουρανός) και αποδίδουν τιμή στην Παναγία, που την αποκαλούν «βασίλισσα των τσιγγάνων» και στον Άγιο Γεώργιο (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998).

Με βάση το κριτήριο του βαθμού εγκατάστασης στην Ελλάδα, υφίστανται τρεις κατηγορίες Ρομ: 1) όσοι είναι εγκατεστημένοι σε κάποιο τόπο και έχουν μόνιμη κατοικία, 2) όσοι είναι ημι-εγκατεστημένοι και 3) οι μετακινούμενοι, οι οποίοι ζουν νομαδική ζωή και κατοικία τους είναι η σκηνή.

Όλα τα ανωτέρω- οι διάφορες ονομασίες και η συγκρότηση των Ρομ σε ομάδες- συνιστά μια ποικιλία που υφίσταται σε όλες τις κοινωνίες. Απλά εκείνο που διαφοροποιεί την κοινωνία των Ρομ από την κοινωνία των μη Ρομ είναι η έλλειψη μηχανισμού ομογενοποίησης (εκπαίδευση, ΜΜΕ, δημόσια διοίκηση), όπως επίσης και η έλλειψη ιστορικής μνήμης, με αποτέλεσμα να διαιωνίζεται αυτή η διαφορετικότητα των Ρομ (Χατζησαββίδης, Σ., 1999 :46).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που πρέπει να τονιστεί είναι ότι οι Ρομά απέκτησαν αργά την ελληνική ιθαγένεια και συγκεκριμένα το 1955, επομένως, όλα τα δικαιώματα των ελλήνων πολιτών απορρέουν «τυπικά» από αυτήν. Δυστυχώς, το θεσμικό πλαίσιο που συνοδεύει την απόκτηση της ελληνικής

ιθαγένειας, όσον αφορά την περίπτωση των τσιγγάνων, παραμένει ανενεργό, καθώς είναι ανύπαρκτη η πρόσβαση των Ρομά στη δημόσια διοίκηση εξαιτίας της κοινωνικής τους περιθωριοποίησης μέχρι το 1978 και 1979. Επομένως, εντοπίζουμε αρκετές συνήθειες, ήθη και έθιμα που εξακολουθούν να έχουν ισχυρή επιρροή στη ζωή των Ρομά, γεγονός που τους διαφοροποιεί από πολλούς Έλληνες. Μάλιστα, αυτή η διαφοροποίηση εντοπίζεται κυρίως στα επαγγέλματα που εξασκούν οι Ρομά (πλανόδιοι πωλητές, συλλέκτες υλικών κτλ.), στους τόπους που κατοικούν (όρια δήμων και κοινοτήτων), στη στέγασή τους (καταυλισμοί, λυόμενα σπίτια, αυτοσχέδιες παράγκες), καθώς και στις αντιλήψεις τους για τα δύο φύλα, το γάμο και την εκπαίδευση (Χατζησαββίδης. 1999:46).

### **1.5 Κοινωνική οργάνωση των Τσιγγάνων**

Στην Ελλάδα ζουν δύο ομάδες Ρομά: οι μετακινούμενοι και οι εγκατεστημένοι. Οι μετακινούμενοι είναι συνήθως καρποσυλλέκτες ή πλανόδιο έμποροι φρούτων, λαχανικών και άλλων ειδών οικιακής ανάγκης και οι τόποι διαμονής τους ποικίλλουν ανάλογα με την εποχή και την περιοχή εργασίας του. Οι εγκατεστημένοι κατοικούν συνήθως στις παρυφές των μεγάλων πόλεων, σε περιοχές υποβαθμισμένες ή και σε χωριά, ενώ τα επαγγέλματα που εξασκούν έχουν σχέση συνήθως με το εμπόριο και σπανιότερα με παροδική εξαρτημένη μισθωτή εργασία.

Η κοινωνική τους οργάνωση βασίζεται κυρίως στη συγγένεια, η οποία ως έννοια έχει ευρύτερο περιεχόμενο από αυτό που έχει η κοινωνία των άλλων Ελλήνων. Ο συνεκτικός συγγενικός κρίκος βρίσκεται στην ιδιαίτερη ομάδα (φάρα) και μέσα σ' αυτήν διαμορφώνεται η συνείδηση του νεαρού ατόμου. Αυτή καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το επάγγελμα του άνδρα αλλά και το/τη σύζυγο που θα πάρει το νεαρό άτομο. Η οικογένεια των Ρομά είναι αυστηρά πατριαρχική και εμμένει σε αξίες, όπως η οικογενειακή συνοχή, η πολυτεκνία και ο γάμος σε μικρή ηλικία.

Ιδιαίτερη θέση σε κάθε φυλή ή κοινότητα κατέχει η πιο ηλικιωμένη από τις Τσιγγάνες, η γριά-μητέρα, η προμάμμη ή μάμμη, η οποία θεωρείται θεματοφύλακας των ηθών και εθίμων της κοινότητας, τα οποία ερμηνεύει. Αυτή ξέρει όλα τα μαγικά και τους ξορκισμούς, εξηγεί τα όνειρα και λέει το ριζικό. Όλα αυτά τα διατηρεί σαν ιερή παρακαταθήκη και τα παραδίδει στη διάδοχό της. Η οικογένεια είναι εκτεταμένη πατριαρχική και είναι θεμελιώδους σημασίας στην κοινωνική οργάνωση των Τσιγγάνων. Έχει την τάση να ελέγχει όλη τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Μεταξύ των Τσιγγάνων φαίνεται πιο σημαντικό να είσαι μέλος μιας οικογένειας απ' ότι ένα αυτόνομο άτομο. Η εκλογή του συντρόφου, ακόμα και μέσα από την ομάδα (ενδογαμία), δεν είναι καθαρά ατομικό θέμα, αλλά μπορεί ακόμα να αποφασίζεται από την οικογένεια. Η ενδογαμία παλαιότερα ήταν κανόνας, σήμερα συνεχίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό. ([http://dikadi-rom.gr/assets/meletes/meleti\\_1.pdf](http://dikadi-rom.gr/assets/meletes/meleti_1.pdf), 06/03/2014).

### **1.6 Οικονομική οργάνωση-Επαγγέλματα Τσιγγάνων**

Μέχρι να εκβιομηχανιστεί και μετασχηματιστεί η οικονομία της Ελλάδας, οι Τσιγγάνοι ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με οικιακές και γεωργικές δραστηριότητες του αγροτικού χώρου. Με το πέρασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω της εκβιομηχάνισης, οι Τσιγγάνοι μετακινήθηκαν στις πόλεις και σημειώθηκε αλλαγή στις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. Πλέον εκτός από καλλιτεχνικά, μουσικά επαγγέλματα και εξωπαραγωγικές δραστηριότητες (π.χ. επαιτεία), ασχολούνται και με αγροτικές εργασίες και με το γυρολογικό εμπόριο (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998, Μπενέκος, 2007).

### **1.7 Η γλώσσα των Ρομά –η ρομανές**

Ρομανί ή ρομανές αποκαλείται το σύνολο των γλωσσικών μορφών που χρησιμοποιούν οι Ρομ στη μεταξύ τους επικοινωνία. Πρόκειται για ένα σύνολο γλωσσικών μορφών που έχουν τη ρίζα τους σε μια ευρύτερη γλωσσική μορφή, η οποία προήλθε από λαϊκά ιδιώματα, τα οποία είχαν

μεγάλη σχέση με γλωσσικές μορφές που χρησιμοποιούνταν γύρω στο 10<sup>ο</sup> αι. μ.Χ. σε περιοχές της βόρειας Ινδίας (σανσκριτικά, χίντι, νεπάλι, παντζάμπι κ.ά.). Είναι μια γλώσσα, η οποία δεν καλλιεργήθηκε ποτέ στο γραπτό λόγο και που οι ομιλητές της ήρθαν και έρχονται σε επαφή με ομιλητές άλλων και πολλών γλωσσών και που στη μακρόχρονη πορεία της αναγκάστηκε να δανειστεί λέξεις που δήλωναν νέα και ποικίλα πολιτισμικά στοιχεία (Χατζησαββίδης, Σ., 1999: 43-44).

Η γλώσσα τους συναντάται σε είκοσι κύριες διαλέκτους ή περισσότερες από εξήντα υποδιαλέκτους (ιδιώματα) (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998). Χρησιμοποιούν τη Ρομανί κατά κύριο λόγο για τις εσωτερικές τους υποθέσεις και την ελληνική για τις εξωτερικές ή εμπορικές συναλλαγές (Βασιλειάδου & Παυλή-Κορρέ, 1998). Όπως υποστηρίζουν γλωσσολόγοι, οι Ρομά μιλούν διαλέκτους της Ρομανί, οι οποίες μπορούν να ομαδοποιηθούν στις παρακάτω κατηγορίες:

- Γύφτικες: Τις χρησιμοποιούν νομάδες και ημινομάδες των περιοχών της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας, της Στερεάς Ελλάδας, της Πελοποννήσου και οι Τουρκόγυφτοι (Μουσουλμάνοι) της Δυτικής Θράκης.
- Τσιγγάνικες: Τις ομιλούν χριστιανοί ρόμηδες, Μικρασιάτες και Θράκες.
- Ελληνο-Τσιγγάνικες: Στην Ήπειρο ομιλούν τα Ρόμκα, στην Αιτωλοακαρνανία και την Ευρυτανία τα Ντόρτικα.
- Ρουμάνικη: Την ομιλούν Ρουμανόγυφτοι στην Ημαθία, στο Μενίδι και στο Ζεφύρι Αττικής.
- Μη- Τσιγγάνικες: Τις ομιλούν Τουρκόγυφτοι και γενικά Μουσουλμάνοι (Έξαρχος, 2004).

Το γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι είχαν συνυπάρξει με αρκετούς λαούς οδήγησε στην ανταλλαγή γλωσσικών στοιχείων. Εκτενέστερα, οι Τσιγγάνοι δάνεισαν και δανείστηκαν λέξεις από ευρωπαϊκές γλώσσες και κατέχουν έναν μεγάλο αριθμό λέξεων από την ινδική και ελληνική γλώσσα. Επίσης,

πολλές λέξεις που χρησιμοποιούν στην γλώσσα τους προέρχονται και από άλλες γλώσσες, όπως η σλαβική, η ιρανική, η τουρκική, η γερμανική, η γαλλική κ.ά. (Εξαρχος, 1996).



## **Κεφάλαιο 2: Θεωρητικό πλαίσιο**

### **2.1 Θεωρία των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων**

Σχεδόν όλες οι κοινωνίες στη σημερινή εποχή απαρτίζονται από κοινωνικά σύνολα με διαφορετικά φυλετικά, γλωσσικά, θρησκευτικά και εθνικά χαρακτηριστικά. Αυτό συμβαίνει, λόγω του ότι οι σημερινές κοινωνίες είναι πολυπολιτισμικές και επομένως υφίσταται ανομοιογένεια στον πληθυσμό και στις κοινωνικές ομάδες. Οποσδήποτε τα στερεότυπα αποτελούν νοητικές αναπαραστάσεις μιας κοινωνικής ομάδας και των μελών της, αποδίδουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σε ομάδες ατόμων και η λειτουργία που επιτελούν είναι να δικαιολογούν τη συμπεριφορά τους σε σχέση με αυτή την ομάδα. Έτσι, σύμφωνα με τη γνωστική διαδικασία της κατηγοριοποίησης και της κοινωνικής σύγκρισης υπερτονίζονται οι διαφορές ανάμεσα στα μέλη που ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες. Συνεπώς, ως προκατάληψη ορίζεται η αντιπάθεια σε μια ομάδα με βάση λανθασμένες και άκαμπτες γενικεύσεις. Και τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις μπορεί να οδηγήσουν στον ίδιο βαθμό σε διακρίσεις, δηλαδή σε άνιση συμπεριφορά απέναντι σε άτομα ή ομάδες με κριτήρια την κατηγορία στην οποία ανήκουν. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις εμπεριέχουν τις έννοιες των στερεοτύπων, των προκαταλήψεων και των κοινωνικών διακρίσεων (Δραγώνα, 2001).

Η εισαγωγή πολλών και διαφορετικών ομάδων είχε ως αποτέλεσμα να υιοθετηθούν προκαταλήψεις και στερεότυπα έναντι της μη κυρίαρχης ομάδας μέσω της αρνητικής προβολής των μειονοτικών ομάδων (Γκότοβος, 1996). Οι αντιλήψεις και οι εικόνες που σχηματίζουν τα μέλη μιας ομάδας για τα μέλη της ξένης ομάδας δεν είναι πάντα θετικά, αλλά πολλές φορές είναι αρνητικές. Μάλιστα, οι συνειδήσεις ανωτερότητας ή κατωτερότητας διαμορφώνονται από την κυρίαρχη ομάδα που ταξινομεί τους ρόλους των κοινωνικών στρωμάτων εξαιτίας της οικονομικής ή της πνευματικής της υπεροχής (Campbell, 1990).

Η προκατάληψη, σύμφωνα με τον Giddens (2002), αναφέρεται σε γνώμες ή στάσεις που έχουν τα μέλη μιας ομάδας απέναντι σε κάποια άλλη ομάδα. Οι γνώμες και οι στάσεις αυτές έχουν σχηματιστεί εκ των προτέρων και βασίζονται κυρίως σε εικασίες και φήμες παρά σε αποδείξεις και δεν

μεταβάλλονται εύκολα ακόμα και αν έρθουν αντιμέτωπες με άλλες πληροφορίες. Οι προκατειλημμένοι άνθρωποι μπορεί να έχουν είτε ευνοϊκές είτε αρνητικές προκαταλήψεις απέναντι στις άλλες ομάδες.

Σύμφωνα με τους Dovidio, Brigham, Johnson & Gaertner (1996), ένας ορισμός που φανερώνει τον αρνητικό χαρακτήρα της προκατάληψης είναι ο ακόλουθος: *Η προκατάληψη είναι μια αντιπάθεια που βασίζεται σε μια λανθασμένη και παγιωμένη γενικότητα. Την αντιπάθεια αυτή μπορεί να τη νιώθει κάποιος ή ακόμα και να την εκφράζει απέναντι σε μια ομάδα ή σε ένα άτομο το οποίο ανήκει σε κάποια διαφορετική ομάδα.*

Το φαινόμενο της προκατάληψης το συνθέτουν τρία στοιχεία: το συναισθηματικό (απέχθεια, αντιπάθεια, μίσος), το γνωστικό (αντιλήψεις, στερεότυπα) και το βουλητικό (αρνητική προδιάθεση, μεροληψία) (Μυτίλης, 1998).

Όταν η προκατάληψη ξεπερνά τα πλαίσια της γνώμης και περνά σε τρόπους συμπεριφοράς και πρακτικές, τότε μιλάμε για δυσμενή διακριτική μεταχείριση. Ο διαχωρισμός αυτός γίνεται γιατί αν και η προκατάληψη αποτελεί τη βάση της δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης, μπορούν αυτές οι δύο καταστάσεις να υφίστανται ξεχωριστά η μία από την άλλη. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν προκατειλημμένες απόψεις για κάποιους άλλους ανθρώπους, χωρίς να τις μετατρέπουν όμως σε πράξη (Giddens, 2002).

Ορισμένα χαρακτηριστικά των προκαταλήψεων είναι:

- 1.ο άνθρωπος χαρακτηρίζει με ευκολία μεγάλες ομάδες με χονδροειδή γνωρίσματα,
- 2.οι χαρακτηρισμοί αυτοί μένουν σταθεροί για μεγάλα χρονικά διαστήματα,
- 3.αλλάζουν, με δυσκολία, ανάλογα με τις υπάρχουσες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες,
- 4.επιτείνονται οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί, όταν υπάρχουν εχθρότητες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων,
- 5.μαθαίνονται σε μικρή ηλικία,

6.δύσκολα μεταβάλλονται κάτω από εχθρικό κοινωνικό κλίμα (Tajfel, H., Fraser, C., 1978).

Οι λειτουργίες που συντελούν στη διαμόρφωση των προκαταλήψεων αφορούν το ατομικό και το ομαδικό επίπεδο. Οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν τις πληροφορίες που αφορούν την κατηγοριοποίηση κάποιας συγκεκριμένης ομάδας, υπεραπλουστεύουν τα χαρακτηριστικά τους με σκοπό την άμεση αναγνώριση και την ομοιόμορφη κατηγοριοποίηση των κοινών γνωρισμάτων των ατόμων σε ομάδες. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι προκαθορισμένα από την κοινωνία μας. Από τη στιγμή που τα άτομα της κάθε ομάδας μοιράζονται την ίδια κοινωνική υπαγωγή, η επιλογή των κριτηρίων και το είδος των χαρακτηριστικών που αποδίδονται στις άλλες ομάδες για το διαχωρισμό της ομάδας τους από αυτές, καθορίζεται από τις πολιτιστικές παραδόσεις, τα ομαδικά συμφέροντα και τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες εκλαμβάνονται ως κοινές για το σύνολο της ομάδας (Παπαστάμου, 1990).

Εκτός από τη συμβολή του ατόμου στην κατασκευή των προκατειλημμένων στάσεων, καθοριστικό ρόλο διενεργεί το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι προσωπικές στάσεις, οι κοινωνικές διαδικασίες και οι εκάστοτε κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες. Η αντίδραση της κυρίαρχης ομάδας απέναντι στις άλλες ομάδες δεν είναι πάντα προβλέψιμη και εξαρτάται από την περίπτωση της επικοινωνίας και τη συμμετοχή των άλλων στο αξιακό κώδικα της κυρίαρχης ομάδας. Το γεγονός ότι η ξένη ομάδα μπορεί να προχωρήσει στην οργάνωση της ζωής της με βάση τα δικά της πολιτιστικά στοιχεία και αξίες αποτελεί αιτία γένεσης και έξαρσης των προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Η κυρίαρχη ομάδα τείνει να εξιδανικεύει τον εαυτό της και να προχωρά στην αφομοίωση του διαφορετικού βάσει του δικού της κώδικα, επικοινωνιακού, πολιτιστικού, κοινωνικού, καθώς προσπαθεί να διασφαλίσει τη θέση της στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και να την ανυψώσει έναντι των μεταναστών, των αλλοδαπών και των μειονοτικών ομάδων. Θέτει τα όρια και τους κανόνες συμβάλλοντας στον κανονιστικό χαρακτήρα των στερεοτύπων θεωρώντας, πως οτιδήποτε διαφορετικό αποτελεί εμπόδιο στην κοινωνική της επιτυχία

και πρόοδο. Επομένως, η ανάπτυξη των προκαταλήψεων και στερεοτύπων σχετίζεται με ιδεολογικούς και οικονομικούς παράγοντες (Γκότοβος, 1996).

Σύμφωνα με τον εισηγητή της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων Serge Moscovici, «οι κοινωνικές αναπαραστάσεις συνιστούν το άθροισμα των απόψεων των αντιλήψεων και ερμηνειών για ένα πλήθος κοινωνικών καταστάσεων και φαινομένων, ομάδων και προσώπων που μοιράζονται τα μέλη ενός συνόλου, τα οποία προκύπτουν από την καθημερινή επικοινωνία και αλληλεπίδραση των ατόμων. Το βασικό τους σημείο εντοπίζεται στην ταυτόχρονη θεώρηση του ανθρώπου από δυο διαφορετικές οπτικές γωνίες. Από τη μια ως ξεχωριστή ατομική οντότητα και από την άλλη ως μέρος ενός κοινωνικού συνόλου εστιάζοντας την προσοχή τους στο σημείο διατομής του ατομικού με το κοινωνικό» (Λαμπρίδης, 2004).

Η πολιτισμική μειονότητα των Τσιγγάνων θεωρείται μια από τις ομάδες που προκαλεί προκαταλήψεις στην κυρίαρχη ομάδα μιας κοινωνίας, επειδή οι διαφορετικές αντιλήψεις τους και οι διαφορετικοί ηθικοί κώδικές τους, συντήρησαν κατά το πέρασμα των αιώνων την επιφυλακτικότητα των άλλων ομάδων και τους κράτησαν στο χώρο του περιθωρίου. Στο πλαίσιο ενός αναπτυσσόμενου κράτους και μιας ομογενοποιημένης κοινωνίας, οι πολιτιστικές διαφορές μεταλλάσσονται σε κοινωνικές αντιθέσεις και οδηγούν στην απόρριψη και τη σύγκρουση. Η διαφορετικότητα αυτή των Τσιγγάνων δεν επέτρεψε την άρση των διαχωριστικών γραμμών και την ενσωμάτωσή τους και τους καθήλωσε στο χώρο του περιθωρίου, στην απομόνωση και στην γκετοποίηση (Γεωργογιάννης, 2004).

Μερικές έρευνες που αποτυπώνουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των πολιτισμικών χαρακτηριστικών των Ρομά από την ελληνική κοινωνία και τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές Ρομά οδηγούνται σε εκπαιδευτικό και κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι παρακάτω:

Μια πρώτη και μια δεύτερη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Ευρωδὴμ στην Αθήνα το 1986 και το 1988 έδειξε ότι υψηλό ποσοστό των συμμετεχόντων δεν εμπιστεύονταν καθόλου τους Τσιγγάνους (Ντούσας, 1997). Μια άλλη έρευνα που έγινε το 1993 σε δημοτικά σχολεία του Ν. Αττικής

κατέδειξε υψηλό ποσοστό απόρριψής. Σύμφωνα με μία έρευνα που διεξήχθη το 2004 από τις Ρήγα και Δαιμονάκου (2004), οι Τσιγγάνοι συγκέντρωναν μια σειρά από ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, όπως: ταπεινή καταγωγή, μελανό δέρμα επιδερμίδας, ιδιάζουσα εκφορά του λόγου καθώς και ιδιότητες του κλέφτη, του βρώμικου, του πονηρού και του περιπλανώμενου.

Σύμφωνα με την έρευνα της Χ. Σταθοπούλου που έλαβε χώρα το 2001-2002 στο Ζεφύρι Αττικής και διερευνούσε τις πολιτισμικές συγκρούσεις και τις συνακόλουθες γνωστικές συγκρούσεις που παράγονται από αυτές στο χώρο του σχολείου, προέκυψε ότι η διαφορετική ταυτότητα του Ρομά μαθητή αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα κατά την επαφή του με παιδιά από την κυρίαρχη ομάδα στο σχολείο. Οι μη –Τσιγγάνοι μαθητές μεταφέρουν στο σχολείο την εικόνα και τη στάση της οικογένειας, αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας για αυτή την ομάδα αναπαράγοντας τις διαφορές και καλλιεργώντας τις συγκρούσεις (Σταθοπούλου, 2001).

Επίσης, μια άλλη έρευνα που έγινε το 2004 στο Αγρίνιο του Νομού Αιτωλοακαρνανίας από τον Λαμπρίδη, κατέδειξε τα εξής: Τους Τσιγγάνους τους θεωρούν τεμπέληδες, ανεύθυνους, αφερέγγυους και επιπόλαιους. Οι ερωτηθέντες είναι ιδιαίτερος αρνητικοί στη συνύπαρξη των παιδιών τους με τα τσιγγανόπαιδα στο ίδιο σχολείο και στην ίδια τάξη. Αναγνωρίζουν ότι και οι τσιγγάνοι χρειάζεται να μορφωθούν, αλλά θεωρούν ότι αυτό μπορεί να γίνει σε ένα χώρο διαφορετικό από αυτό που φοιτούν τα παιδιά τους. Ακόμη, και το να καθίσει το παιδί τους στο ίδιο θρανίο με ένα τσιγγανόπαιδο θεωρείται σοβαρό γεγονός. Επίσης, είναι αντίθετοι να είναι ένας Τσιγγάνος σημαιοφόρος του σχολείου στο οποίο φοιτά και το δικό τους παιδί, γιατί τότε και οι ίδιοι ως γονείς θα αισθανθούν μειονεκτικά και θα βιώσουν μια κοινωνική υποτίμηση (Λαμπρίδης, 2004).

Άρα, τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις και ο ρατσισμός που εκδηλώνεται από μη –τσιγγάνους μαθητές και από τους γονείς τους και οι αναπαραστάσεις που έχουν οι άλλοι προς τα τσιγγανόπαιδα αποτελούν μια

από τις βασικές αιτίες για τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό αποκλεισμό των τσιγγανοπαίδων (Γκότοβος, 2004, Λαμπρίδης, 2004, Τσιάκαλος, 2000).

## **2.2 Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός**

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένας αμφισβητούμενος όρος. Για την προέλευσή του ως έννοιας, είναι δυνατό να ανατρέξει κανείς στον Weber, ο οποίος προσδιόρισε τον αποκλεισμό ως μια μορφή κοινωνικής περιχαράκωσης (social closure). Ο Weber θεώρησε ότι η αποκλείουσα περιχαράκωση (exclusionary closure) συνιστά προσπάθεια μιας ομάδας να εξασφαλίσει για τον εαυτό της μια προνομιούχα θέση σε βάρος μιας άλλης ομάδας, μέσω μιας διαδικασίας καθυπόταξης. Ακολουθώντας παρόμοια συλλογιστική, ο Jordan (1996) εφιστά την προσοχή στον ενεργητικό αποκλεισμό μιας ομάδας από μια άλλη. Ακραίο παράδειγμα αποτελούν οι «κλειστές» κοινότητες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ιδιωτική παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών, καθώς και ασφάλειας, προκειμένου να αποτρέψουν τους εκτός της κοινότητας από το να επωφεληθούν από τις υπηρεσίες αυτές. Λιγότερο ακραία παραδείγματα, αλλά με ευρύτερη εφαρμογή, συνιστούν οι συνειδητές ή ασυνείδητες φυλετικές διακρίσεις, ο περιορισμός της πρόσβασης στην ανώτερη εκπαίδευση και η πρακτική όσων είναι μέλη του ίδιου συλλόγου αποφοίτων να χρησιμοποιούν την επιρροή τους προκειμένου να αλληλοβοηθηθούν στην προσπάθεια να καταλάβουν υψηλές θέσεις εργασίας.

Στη σύγχρονη εκδοχή της, εμφανίζεται για πρώτη φορά στη Γαλλία τη δεκαετία του '60, όταν πολιτικοί, ακαδημαϊκοί και δημοσιογράφοι, αναφερόμενοι στους φτωχούς, κάνουν λόγο για «αποκλεισμένους». Ωστόσο, η αναγωγή σε επίπεδο έννοιας του ιδεολογικού αυτού όρου οφείλεται στον Ρενέ Λερουάρ, ανώτατο στέλεχος της γαλλικής κρατικής διοίκησης, που τον χρησιμοποίησε για πρώτη φορά το 1974, αναφερόμενος σε διάφορες κατηγορίες πληθυσμού, που ζούσαν στο περιθώριο της κοινωνίας και δεν καλύπτονταν από την κοινωνική ασφάλιση, όπως τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες κ.λπ.

Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, η κοινωνία μπορεί να ειπωθεί ως μια ιεραρχία θέσεων, αποτελούμενη από διάφορες κοινωνικές ομάδες, που συνδέονται μεταξύ τους με αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις στη βάση κοινών αξιών και μιας ευρύτερης ηθικής τάξης, η οποία βασίζεται στην κοινωνική ευθύνη και αλληλεγγύη. Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» συνιστά τη διαδικασία απόσπασης από την ηθική αυτή τάξη και τη διάρρηξη των κοινωνικών δεσμών ή, με άλλα λόγια, την ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή και κοινωνική ενσωμάτωση των φτωχών στην κοινωνία (Οικονόμου, Φερώνας).

Σύμφωνα με τον Μπενέκο (2007) η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τους Ρομά, όχι μόνο την σύγχρονη εποχή, αλλά από τα πρώτα χρόνια εμφάνισής τους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια έννοια, η οποία δεν προσδιορίζει μόνο γεγονότα, αλλά έχει και κάποια χαρακτηριστικά, εκ των οποίων συνυφασμένα με τους Ρομ είναι η οικονομική ανέχεια (φτώχεια), η ανεργία, η επισφαλής εργασία, η μη κατοχή γης, ο αναλφαβητισμός, η ένταξη σε μειονότητα, η διαμονή σε περιθωριακές περιοχές, κ.λπ. Όλα τα ανωτέρω δημιουργούν μια κατάσταση, στην οποία βρίσκονται τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα και δεν τους επιτρέπει να απολαύσουν και να αξιοποιήσουν τα πνευματικά, κοινωνικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά και πολιτικά οφέλη που προσφέρει μια οργανωμένη κοινωνία.

Συνεπώς, επιτρέπεται στους κοινωνικά αποκλεισμένους Ρομ της Ελλάδας και των άλλων χωρών του δυτικού κόσμου να ζουν στα πλαίσια του οργανωμένου κράτους, να έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις με τους υπόλοιπους πολίτες, κάτι απορρέει από την ιδιότητα του πολίτη, αλλά δεν τους επιτρέπεται να έχουν πρόσβαση στα παραγόμενα από το κοινωνικό σύνολο δημόσια αγαθά. Όλη αυτή η κατάσταση άρχισε να αμβλύνεται τα τελευταία χρόνια με τη συμβολή διεθνών οργανώσεων (ΟΥΝΕΣΚΟ, ΟΗΕ, Συμβούλιο Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση), καθώς επίσης και με την συμβολή των ίδιων των Ρομ, που με την προσχώρησή τους σε οργανώσεις από την δεκαετία του 1960 άρχισαν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους και να διαμαρτύρονται για τις διακρίσεις που υφίστανται από τα κράτη. Μάλιστα, οι διεθνείς οργανισμοί από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1990

προέβησαν σε μια σειρά αποφάσεων σχετικών με την κατάσταση που βιώνουν οι Ρομ στις κοινωνίες και την βελτίωση της κατάστασης αυτής, με την εκπαίδευση των Ρομ, το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν τα τοπικά κρατικά όργανα για την βελτίωση της ζωής των Ρομ και την περιγραφή της ρομανί. Το σημαντικότερο είναι ότι οι περισσότερες αποφάσεις γρήγορα έγιναν δράσεις, παρεμβάσεις και πράξεις, προκειμένου να εξαλειφθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν οι Ρομ. Παρ' όλα αυτά, ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ρομ εξακολουθεί να υφίσταται σε ορισμένες περιπτώσεις, σε μικρότερο βαθμό, εξαιτίας οικονομικών παραγόντων, καθώς η ανεργία και η ανταγωνιστικότητα που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο κόσμο εμποδίζει την οικονομική τους ανέλιξη, οι Ρομ εξακολουθούν να τους βλέπουν με καχυποψία και επιφυλακτικότητα και τέλος οι περισσότεροι συνεχίζουν να ζουν στις παρυφές των πόλεων σε υποβαθμισμένες περιοχές ή ζουν ως νομάδες μετακινούμενες. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ρομ εξακολουθεί να υφίσταται και η εξάλειψή του δεν είναι εύκολη υπόθεση. Μπορεί να επιτευχθεί, μόνο μέσω της κοινωνικής ενσωμάτωσης, που με την σειρά του μπορεί να γίνει μέσω της εκπαίδευσης.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ρομ διαφαίνεται από τις περιοχές που είναι εγκατεστημένοι ή ημιεγκατεστημένοι οι Ρομ. Οι περιοχές αυτές συνήθως βρίσκονται στις παρυφές των πόλεων, στο περιθώριο των πόλεων, σε περιοχές υποβαθμισμένες, κοντά σε βιομηχανικές περιοχές και σε σκουπιδοτόπους, αποκλεισμένοι και αποκομμένοι από τον κοινωνικό ιστό της πόλης. Τέτοιες περιοχές μπορεί να συναντήσει κανείς στην Αθήνα (Άνω Λιόσια), στη Θεσσαλονίκη (Δενδροπόταμος), στη Λαμία (Σιδηροδρομικός Σταθμός), στο Βόλο (Ν. Ιωνία), στη Λάρισα (Ν. Σμύρνη), στη Φλώρινα (συνοικισμός Νεοφώτιστων), στην Κομοτηνή (Ήφαιστος), στο Ηράκλειο (Αλικαρνασός), στην Κόρινθο (Εξαμίλια), στα Χανιά (Τσικολαριά). Πέρα από τις περιοχές που είναι εγκατεστημένοι οι Ρομά, ο κοινωνικός αποκλεισμός φαίνεται και από το είδος της κατοικίας (μικρά ετοιμόρροπα σπίτια, παράγκες, πρόχειρες κατασκευές με νάιλον και τσαντίρια), όπως επίσης και από τον περιβάλλοντα χώρο (λάσπες, χωματόδρομοι, μπάζα, παρατημένα μηχανήματα και παλιά αυτοκίνητα, κ.λπ.). Επιπλέον, ο



κοινωνικός αποκλεισμός διαφαίνεται και στις σχέσεις των Ρομ με τους μη Ρομ. Οι Ρομ αισθάνονται την απαξιώτικη και ρατσιστική συμπεριφορά των πολιτών απέναντί τους είτε στις δημόσιες υπηρεσίες είτε στις επαγγελματικές και άλλες συναλλαγές τους με τους μη Ρομ (Μπενέκος, 2007).

Είναι γεγονός ότι τα παιδιά που έχουν μεγάλες πολιτισμικές ιδιαιτερότητες οδηγούνται κατευθείαν στη σχολική αποτυχία και στη διακοπή της φοίτησής τους. Αντίθετα, παιδιά που τις έχουν σε μικρό ποσοστό καταφέρνουν και ολοκληρώνουν την φοίτησή τους.

Έτσι, λοιπόν, κατά την πρώτη φάση του αποκλεισμού δεν εγγράφονται πολλά παιδιά Ρομά στο σχολείο. Οι λόγοι που ωθούν τους Τσιγγάνους γονείς σε κάτι τέτοιο είναι ότι οι μαθητές Ρομά δεν κατέχουν την ελληνική γλώσσα και συνεπώς δεν μπορούν ούτε να μιλήσουν ούτε να γράψουν στην ελληνική γλώσσα, οι γονείς Ρομά μετακινούνται συνεχώς για να αναζητήσουν εργασία, τα παιδιά Ρομά δεν έχουν κάνει τα απαιτούμενα για την εγγραφή τους εμβόλια και τέλος ο εκπαιδευτικός κόσμος αρνείται να τα εγγράψει στο σχολείο (Τσιάκαλος, 1998).

Στη δεύτερη φάση του αποκλεισμού σχεδόν οι μισοί μαθητές Ρομά φοιτούν αποσπασματικά, ενώ μετά από ένα διάστημα διακόπτουν τη φοίτησή τους. Κάτι τέτοιο συμβαίνει, λόγω του ότι το εκπαιδευτικό σύστημα δεν ενσωματώνει τα πολιτισμικά στοιχεία των μαθητών Ρομά στην εκπαίδευσή του. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι αυτά τα παιδιά, πέρα από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στη γλώσσα, έχουν διαφορετικούς κανόνες συμπεριφοράς, διαβιούν σε άθλιες συνθήκες, με αποτέλεσμα να έχουν σοβαρά προβλήματα υγείας, ενώ οι γονείς τους κάνουν εποχιακές δουλειές, κάτι που αναγκάζει ολόκληρη την οικογένεια να μετακινείται συνεχώς (Παπακωνσταντίνου & Βασιλειάδου & Παυλή –Κορρέ, 2004).

Επιπρόσθετα, γρήγορα καταλαβαίνει κανείς ότι τα παιδιά Ρομά βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους συμμαθητές τους, καθότι τους υπολείπονται ορισμένες δεξιότητες που θα έκαναν πιο εύκολη την παραμονή τους στην εκπαίδευση, το μάθημα γίνεται σε μια γλώσσα που είναι άγνωστη σ' αυτούς και συνεπώς δεν έχουν αναπτύξει τις δεξιότητες της

γραφής και της ανάγνωσης. Ύστερα απ' όλα αυτά, πώς να μην γίνεται δυσβάστακτη η παραμονή τους στο σχολείο, αφού ο κόσμος στον οποίο έχουν μεγαλώσει έρχεται σε πλήρη σύγκρουση με τον δικό τους; (Τσιάκαλος, 2000).

Κατά την τρίτη φάση του αποκλεισμού εντάσσεται ένας μικρός αριθμός Ρομά που καταφέρνει να ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το παραπάνω συμβαίνει, γιατί τα περισσότερα αγόρια εργάζονται από μικρή ηλικία, ενώ τα κορίτσια παντρεύονται επίσης σε μικρή ηλικία. Όλα αυτά είναι απόρροια της φτώχειας, της περιθωριοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν οι Τσιγγάνοι (Τσιάκαλος, 1998).

Δυστυχώς, ο εκπαιδευτικός κόσμος αντιμετωπίζει αρνητικά τα τσιγγανόπαιδα, θεωρώντας τα υπεύθυνα για την καθυστέρηση της σχολικής ροής. Είναι λογικό μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα τα τσιγγανόπαιδα να αισθάνονται μειονεκτικά, να απογοητεύονται και να διακόπτουν τη φοίτησή τους, καθώς ούτε οι γονείς μπορούν να τα βοηθήσουν (Διβάνη, 2002). Για αυτή τους την εγκατάλειψη του σχολείου, κατηγορούνται οι γονείς τους είτε ότι αδιαφορούν είτε ότι αντιστέκονται συνειδητά στο εκπαιδευτικό σύστημα που προσπαθεί να τους αφομοιώσει. Υπάρχει ευθύνη, όμως, και από τους διοικητικούς μηχανισμούς, οι οποίοι αρνούνται να εγγράψουν τα παιδιά αυτά εξαιτίας ελλιπούς εμβολιασμού, τα οποία «βέβαια» αποσιωπώνται (Τρέσσου, 2004).

Διακρίσεις στην εκπαίδευση, στην υγεία, εκμετάλλευση στην εργασία, στη κοινωνική ασφάλιση, συνεχείς απειλές, προσβολές, έλλειψη κατοικίας, είναι μερικά που βιώνουν καθημερινά. Όλα αυτά συντελούν στο να δημιουργούνται στους τσιγγάνους αισθήματα μειονεξίας, να χάνουν τον αυτοσεβασμό τους και την αυτοεκτίμησή τους και να αποκóπτονται από τον κοινωνικό ιστό. Παράλληλα, η κοινωνία τονίζει τη υπεροχή της έναντι των τσιγγάνων επικαλούμενη τα διαφορετικά έθιμα, τον διαφορετικό τρόπο ζωής, την έλλειψη εκπαίδευσης, υγιεινής διαβίωσης και στην ουσία τους απορρίπτει και τους περιθωριοποιεί (Αλεξίου, 1999).

## **Κεφάλαιο 3 : Εκπαίδευση των Ρομά**

### **3.1 Ιστορική αναφορά στην εκπαίδευση Ρομά στην Ελλάδα**

Αξίζει να αναφερθεί ότι το ελληνικό σχολείο των ημερών μας αποτελείται από εθνοτικά μεικτές τάξεις, είναι ένας χώρος πολυπολιτισμικά διαμορφωμένος και πολυγλωσσικά διαρθρωμένος. Μέσα στην τάξη και έξω στην σχολική αυλή η πολυγλωσσία και η πολιτισμική πολυμορφία γίνονται αισθητές. Μαζί με τα ελληνόπουλα, των οποίων και οι δύο γονείς έχουν ελληνική καταγωγή υπάρχουν παιδιά διεθνοτικών οικογενειών, παιδιά μεταναστών από διάφορες χώρες και παιδιά που ανήκουν σε άλλες γλωσσικές ή κοινωνικές ομάδες (Μπενέκος, 2007).

Από την άλλη πλευρά, στις τσιγγάνικες κοινότητες η μετάδοση του πολιτισμού και η επαγγελματική κατάρτιση των νέων είναι στα χέρια της οικογένειας. Το σχολείο ως θεσμός δεν έχει θέση στην τσιγγάνικη κοινωνία. Η μετάδοση των γνώσεων γίνεται αποκλειστικά μέσα στην οικογένεια μέσω του προφορικού λόγου. Η γραφή και η ανάγνωση ως τρόπος έκφρασης και επικοινωνίας είναι άγνωστα στους Τσιγγάνους, γι' αυτό και οι περισσότεροι Τσιγγάνοι είναι αναλφάβητοι και προκειμένου να καλύψουν αυτή την έλλειψη έχουν αυξημένη παρατηρητικότητα και μνήμη (ΔΙ.ΚΑ.ΔΙ.-ROM, 2006).

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970 δεν υπάρχουν στοιχεία που να μαρτυρούν την τότε κατάσταση της χώρας. Έντονο ενδιαφέρον εκ μέρους της ελληνικής Πολιτείας εκδηλώθηκε για πρώτη φορά το 1981, όταν έγιναν προσπάθειες για να επεκταθούν τα προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης και σε ενήλικους Τσιγγάνους, χωρίς όμως κάποιο αποτέλεσμα. Κατόπιν, το 1983 δημιουργήθηκαν τα πρώτα Ειδικά Κέντρα Λαϊκής Επιμόρφωσης που απευθύνονταν σε Τσιγγάνους, όπως επίσης και το πρώτο επιδοτούμενο πρόγραμμα επιμόρφωσης που απευθύνονταν αποκλειστικά στους Τσιγγάνους.

Παρ' όλα αυτά, αξίζει να τονιστεί ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1990 εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στην Ελλάδα. Μάλιστα, η τότε ελληνική κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προχώρησε σε

αναθεώρηση της εκπαίδευσης των γλωσσικών και πολιτισμικών μειονοτήτων και των μεταναστών στην Ελλάδα, δίνοντας περισσότερο έμφαση στους Έλληνες Ρομά, στους Θρακιώτες μουσουλμάνους μειονοτικούς, στους επαναπατρισθέντες Έλληνες μετανάστες και στους ελληνικής καταγωγής πρόσφυγες και μετανάστες από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Πρόσφατα, συγκεκριμένα τον Οκτώβριο του 2008 το Υπουργείο Παιδείας με την εγκύκλιο Φ.1.Τ.Υ/1254/126877/Γ1/3-10-2008 «Προγράμματα για την ενεργό ένταξη παλιννοστούντων, αλλοδαπών και Ρομά μαθητών στο εκπαιδευτικό μας σύστημα», προχώρησε στην ένταξη των μαθητών Ρομά στην ίδια διαπολιτισμική ομάδα με τους αλλοδαπούς και τους παλιννοστούντες, στοχεύοντας με αυτή την ενέργεια στο να αντιμετωπιστούν οι μαθητές Ρομά με όλες εκείνες τις πρόσθετες δράσεις και ενέργειες που χαρακτηρίζουν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Σχεδόν όλα τα παιδιά Ρομά δεν λάμβαναν κανενός είδους προσχολική εκπαίδευση, ενώ ένας σημαντικός αριθμός δεν μπορούσε να εγγραφεί καν στο σχολείο λόγω της έλλειψης των απαραίτητων δικαιολογητικών, όπως το πιστοποιητικό γέννησης και το βιβλιάριο υγείας που βεβαιώνει ότι το παιδί έχει κάνει τους προβλεπόμενους εμβολιασμούς. Τα περισσότερα νήπια Ρομά μιλούσαν μόνο τη ρομανί όταν πρωτόφταναν στο σχολείο, με αποτέλεσμα να είναι ανέκανα να επικοινωνήσουν τόσο με άλλα (ελληνόφωνα) παιδιά όσο και με τους δασκάλους, ενώ η κοινωνικοποίησή τους και τα σχέδια της οικογενειακής τους ζωής δεν ήταν απολύτως συμβατά με τους κυρίαρχους κανόνες και τις αξίες του σχολείου όπου απαιτείται κανονική παρουσία και συμμετοχή, πειθαρχία, υπακοή και ατομική δράση και επιτεύγματα. Επιπλέον, οι δάσκαλοι των δημόσιων σχολείων είχαν από ελάχιστη έως (κατά κανόνα) καθόλου ειδική εκπαίδευση για το πώς να δουλέψουν με τα συγκεκριμένα παιδιά και να ασχοληθούν με τα προβλήματά τους, ενώ γενικά διαπνέονταν από μια κανονιστική αντίληψη που αξίωνε συμμόρφωση από κάθε «διαφορετικό». Έτσι πολλά παιδιά Ρομά διαπίστωναν καθημερινά ότι βρίσκονταν σε ένα περιβάλλον εχθρικό και ότι αποτελούσαν μια πολιτισμική μειονότητα με διαφορετική μητρική γλώσσα, ήθη και νόρμες. Παράλληλα, πολλοί μη Ρομά γονείς παραπονούνταν ότι η συνύπαρξη των παιδιών τους με

παιδιά Ρομά είχε αρνητική επίπτωση στη σχολική σταδιοδρομία των παιδιών τους, κυρίως λόγω του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των τελευταίων που εκτιμούσαν ότι επιβράδυνε την πρόοδο ολόκληρης της τάξης. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις υπήρξαν και πράξεις απροκάλυπτης ρατσιστικής βίας, καθώς τα παιδιά Ρομά αντιμετώπιζαν συχνά την εχθρότητα των συμμαθητών τους –κάποιες φορές και δασκάλων τους. Δεν είναι, βέβαια, και λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι διευθυντές των σχολείων, έπειτα από πίεση πλειονοτικών γονέων –κάποτε και δασκάλων αλλά και τοπικών αρχόντων-, αρνούσαν κατά παράνομο τρόπο να εγγράψουν στα σχολεία παιδιά Ρομά (Μπενέκος, 2007).

Τα περισσότερα παιδιά Ρομά αναγκάζονται, εδώ και πάρα πολλά χρόνια, να εργάζονται για να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα, ενώ η ένδεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η έλλειψη τυπικής εκπαίδευσης δημιουργούν φαύλο κύκλο. Οι στερημένοι και οι κοινωνικά αποκλεισμένοι Ρομά θεωρούν ότι είναι πολύ δύσκολο να ολοκληρώσουν τα παιδιά τους την υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ η έλλειψη πιστοποιημένων εκπαιδευτικών προσόντων, σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες, τους εμποδίζει να μετακινηθούν σε υψηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση (Μαυρομάτης, 2008, :200-203).

Εδώ και πάρα πολλά χρόνια οι μαθητές Ρομά αντιμετωπίζονταν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται με προκαταλήψεις και ρατσιστικές αντιλήψεις, καθότι θεωρούνται μια ομάδα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, που την χαρακτηρίζει η άρνηση του σχολείου, η ελλιπής φοίτηση σε αυτό, η εγκατάλειψή του, αλλά και οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις. Βέβαια, τέτοιες αντιδράσεις δεν λείπουν και από την πλευρά των τοπικών κοινωνιών, οι οποίες διαιωνίζουν συναισθήματα φοβικά και ρατσιστικά και καλλιεργούν την πεποίθηση ότι οι Ρομά ευθύνονται για την έξαρση κοινωνικών προβλημάτων. Πολλές φορές, όμως, αυτές οι ρατσιστικές αντιλήψεις σχετίζονται και με άστοχες κοινωνικές πρακτικές ένταξης και αξιοποίησης κοινωνικών πόρων και υπηρεσιών που έχουν σχέση με την υγεία, την εργασία, τη διαβίωση, την κοινωνικοποίηση και την εκπαίδευση σε ένα κράτος, όπου απουσιάζουν οι πρακτικές πρόνοιας. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να καταδικάζεται η χώρα μας

από το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη μη εγγραφή και φοίτηση των μαθητών Ρομά στο σχολείο και αφετέρου να οδηγούν στην ακύρωση της φοίτησης και την εκδίωξη των μαθητών Ρομά από το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα ως αποδιοπομπαίων τράγων.

Σε ένα τέτοιο διαγραφόμενο εκπαιδευτικό τοπίο, η σχολική ένταξη των μαθητών Ρομά, δηλαδή η πρόσβαση στην παιδεία, την οποία έχει υποχρέωση να μεταδώσει το εκπαιδευτικό σύστημα με το «άνοιγμα» του σχολείου σε όλους τους μαθητές ανεξαρτήτως εθνικότητας, γλώσσας, θρησκευτικών αντιλήψεων και πολιτιστικών/πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, έμμεσα καταργείται. Οι προσπάθειες για την ένταξη προκαλούν εχθρικές πρακτικές τοπικών κοινωνιών, χωρίς να δημιουργούνται αντανάκλαστικά αντίδρασης και συρρίκνωσης των φοβικών, ρατσιστικών προκαταλήψεων και συμπεριφορών. Ένα σχολείο το οποίο στοχεύει να ανοιχτεί στα κοινωνικοπολιτιστικά δεδομένα της τοπικής κοινωνίας είναι αποτελεσματικό όταν καταγράφει, ανιχνεύει, σχεδιάζει και παρεμβαίνει με ενιαίο πολιτικό προσανατολισμό προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης των όρων και των συνθηκών που εμποδίζουν μαθητές και μαθήτριες Ρομά, που προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα να φοιτούν συστηματικά και να έχουν καλές σχολικές επιδόσεις (Λυδάκη, 2013 :85-88).

Σύμφωνα με το πρότυπο ζωής των Τσιγγάνων δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ «σχολικής επιτυχίας» και «οικονομικής επιτυχίας» ούτε ακόμα σύνδεση «σχολικής επιτυχίας» και «κοινωνικής επιτυχίας» (Council of Europe: 1984). Έτσι, τα επίσημα εκπαιδευτικά προγράμματα δεν είναι ελκυστικά για τους Τσιγγάνους και την παρακολούθησή τους δεν την θεωρούν αναγκαία. Τουναντίον, το επίσημο σχολικό σύστημα δεν είναι προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων μαθητών του και έτσι οι Τσιγγάνοι μαθητές βρίσκονται μπροστά σε μια διάσταση προτύπων-αξιών τσιγγάνικου και μη τσιγγάνικου πολιτισμού (ΔΙ.ΚΑ.ΔΙ.-ROM, 2006, : 36).

Τα παιδιά Ρομά μαθαίνουν να διαβάζουν και να γράφουν, να υπολογίζουν. Τα παιδιά μαθαίνουν σε μια κλειστή αίθουσα, χωρίς να τους δίνεται η δυνατότητα να αναλάβουν πρωτοβουλίες. Αυτό οφείλεται στην

αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος να «κρατήσει» τους Τσιγγάνους μαθητές, καθότι δεν είναι ελκυστικό γι' αυτούς, αλλά και γιατί δημιουργεί ανισότητες (Βασιλειάδου, Παυλή & Κορρέ, 1996).

Ωστόσο, η χαμηλή ελληνομάθεια και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των Ρομά οφείλεται σε μεγάλο ποσοστό στην ελλειμματική τους φοίτηση, η οποία έχει μεγάλη σχέση και με καθυστερημένες εγγραφές, με μακροχρόνιες απουσίες λόγω των συχνών μετακινήσεων των οικογενειών σε αναζήτηση εργασίας, αλλά και με υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής. Σημαντικό μέρος της διαρροής αυτής οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά Ρομά εργάζονται από μικρά για να συνεισφέρουν στο έτσι κι αλλιώς χαμηλό οικογενειακό εισόδημα, ενώ στην ελλειμματική φοίτηση συνέβαλε επίσης και η ρατσιστική συμπεριφορά εκ μέρους των συμμαθητών (και ειδικότερα εκ μέρους των γονέων τους) αλλά και των δασκάλων (Λυδάκη, 2013: 85-88).

Σχετικά με την εκπαίδευση των Ρομά, υφίσταται ένας μύθος, ότι δηλαδή η σχολική μόρφωση και οι σπουδές δεν είναι απαραίτητα για την ζωή τους και την κοινωνία τους και γι' αυτό απέχουν από τη σχολική φοίτηση. Με αυτό τον τρόπο, όμως, οδηγείται κανείς σε κρίσεις περί παθητικότητας των παιδιών και των οικογενειών τους. Παρόλο που τέτοιες κρίσεις βλάπτουν, ωστόσο τις ενστερνίζονται αρκετοί.

Ωστόσο, αυτός ο μύθος απέχει αρκετά από την αλήθεια. Οι Ρομά (Τσιγγάνοι) θέλουν να μορφωθούν, αλλά επιθυμούν μια εκπαίδευση που θα σέβεται τις ιδιαιτερότητές τους, τις ανάγκες και τις αξίες τους. Δυστυχώς, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε συχνά παραγνωρίζει τις πραγματικές ανάγκες των μαθητών του, γεγονός που οδηγεί στο να παραμένουν αναλφάβητα τα παιδιά των Ρομ ([http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi\\_Tsigganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/BasikaStoixeiaRoma.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/BasikaStoixeiaRoma.pdf), 09/02/2014)

### **3.2 Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων και κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους Τσιγγάνους από την ομάδα των μη Τσιγγάνων στην Ελλάδα**

Στην ελληνική πραγματικότητα οι Έλληνες μη Τσιγγάνοι, επειδή είναι αναγκασμένοι να συνυπάρχουν και να έρχονται σε επαφή με τους Τσιγγάνους, έχουν δημιουργήσει κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους Τσιγγάνους στην προσπάθειά τους να τους κατανοήσουν (Ρήγα & Δαιμονάκου, 2002). Οι μη Τσιγγάνοι τείνουν να είναι αρνητικά προκατειλημμένοι απέναντι στους Τσιγγάνους, τους θεωρούν κοινωνικά κατώτερους και δεν επιθυμούν να τους αντιμετωπίσουν ισότιμα (Λαμπρίδης, 2004).

Αυτή η προκατειλημμένη στάση απέναντι στους Τσιγγάνους φαίνεται και στην έρευνα της Κηποροπούλου (1999), όπου μαθητές δημοτικού σχολείου υποτιμούν τα τσιγγανόπαιδα, κάνοντας κοινωνικές και φυλετικές διακρίσεις. Τα τσιγγανόπαιδα δέχονται κοινωνική απόρριψη σε αρκετές περιπτώσεις μέσω διακρίσεων και ρατσιστικής συμπεριφοράς, κάτι που αναπόφευκτα έχει αντίκτυπο στην αποσπασματική παρακολούθηση ή και στην εγκατάλειψη του σχολείου (Ντούσας, 1991β).

Η εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγανοπαίδων συνδέεται με τις αντιλήψεις των Τσιγγάνων για το θεσμό του σχολείου, τη δομή και τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά και την αντιμετώπιση των Τσιγγάνων από την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία. Και ο ρόλος του δασκάλου, όμως, θεωρείται εξίσου σημαντικός στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία (Βασιλειάδου & Παυλή –Κορρέ, 1998).

### **3.3 Οι Ρομά και ο σχολικός αποκλεισμός**

Στην Ελλάδα οι μορφές των σχολείων που φοιτούν οι Ρομ είναι οι παρακάτω:

α) το σχολείο του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Πρόκειται για την πιο απλή μορφή σχολείου για τους Ρομ. Λειτουργεί σύμφωνα με τις αρχές από



τις οποίες διέπεται το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Είναι συνήθως το σχολείο της περιοχής στην οποία είναι εγκατεστημένοι οι μαθητές και δέχεται μαθητές σε μια καθορισμένη από τους νόμους ηλικία, οι οποίοι φοιτούν σε προκαθορισμένες από το ωρολόγιο πρόγραμμα ημέρες και ώρες, διδάσκονται προκαθορισμένα γνωστικά αντικείμενα και ύλη από εκπαιδευτικούς, οι οποίοι κατά κανόνα έχουν εκπαιδευτεί στο να διδάσκουν σε παιδιά που προέρχονται από οικογένειες μη Ρομ, τα οποία οφείλουν να προσαρμοστούν στους κανόνες της κοινωνίας τους. Τα παιδιά των Ρομ που γράφονται στο σχολείο αυτό αντιμετωπίζονται όπως και τα παιδιά των μη Ρομ. Όσα –συνήθως πολύ λίγα- από αυτά μπορέσουν να αποδεχτούν τους κανόνες αυτού του σχολείου, συνεχίζουν. Τα υπόλοιπα, που αποτελούν και τη μεγαλύτερη μάζα, εγκαταλείπουν το σχολείο ήδη από την πρώτη τάξη του δημοτικού.

β) το σχολείο στην περιοχή όπου κατοικούν οι Ρομ. Πρόκειται για το σχολείο που λειτουργεί όπως ακριβώς και τα άλλα σχολεία του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος, με τη μόνη διαφορά ότι ως κτίριο βρίσκεται κοντά στην περιοχή εγκατάστασης των Ρομ και δέχεται για εγγραφή μόνο παιδιά των Ρομ. Είναι ένα είδος μειονοτικού σχολείου, που, αν και απευθύνεται σε διαφορετικούς πολιτισμικά μαθητές, επιχειρεί να διδάξει στους μαθητές τα ίδια γνωστικά αντικείμενα και τις ίδιες κοινωνικοπολιτισμικές αξίες με αυτές που διδάσκονται οι μαθητές στο σχολείο του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Τα σχολεία όμως αυτά δεν λαμβάνουν υπόψη την πολιτισμική ιδιαιτερότητα των Ρομ και γι' αυτό δεν προσαρμόζουν τα Προγράμματά τους και τη μεθοδολογία τους στις ιδιαιτερότητες των Ρομ.

γ) το ιδιαίτερο μάθημα. Πρόκειται για μαθήματα που δίνονται σε παιδιά Ρομ ή και σε ενήλικους –είτε μεμονωμένα είτε κατά ομάδες –από εθελοντές εκπαιδευτικούς και στόχο έχουν είτε να βοηθήσουν τα παιδιά των Ρομ που φοιτούν στο σχολείο είτε να τους διδάξουν γραφή και ανάγνωση. Ο χαρακτήρας αυτού του εγχειρήματος είναι ρεαλιστικός, δεν μπορεί όμως να αντικαταστήσει τα προσφερόμενα από το σχολείο γνωστικά αντικείμενα. Λειτουργεί όμως πολύ θετικά για ενήλικους, οι οποίοι θέλουν να μάθουν

γραφή και ανάγνωση για να μπορούν να επικοινωνούν γραπτώς με τους ανθρώπους του περιβάλλοντός τους (Χατζησαββίδης :54-58).

Οι εκπαιδευτικές πρακτικές που υιοθετήθηκαν και υιοθετούνται στην Ελλάδα, καθώς και στις υπόλοιπες χώρες, για τα παιδιά των Ρομ, δεν έδωσαν τέλος στο πρόβλημα της σχολικής αποτυχίας, αλλά εξακολουθεί να υφίσταται ο σχολικός αποκλεισμός. Τα περισσότερα παιδιά Ρομ δεν εγγράφονται καθόλου στο σχολείο, λίγα είναι εκείνα που φοιτούν στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, ενώ πολλά εγκαταλείπουν το σχολείο χωρίς να αποκτήσουν τις δεξιότητες της ανάγνωσης και της γραφής. Πολύ λίγα παιδιά συνεχίζουν τις σπουδές τους και τελειώνουν την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ ελάχιστα είναι εκείνα που φοιτούν και στην ανώτατη εκπαίδευση (Χατζησαββίδης: 54-58).

Οι κυριότερες αιτίες για τις οποίες υφίσταται αυτός ο σχολικός αποκλεισμός των παιδιών Ρομ είναι οι εξής:

- ❖ Το ίδιο το σχολείο. Το σχολείο για τους Ρομ με τη μορφή που έχει δεν παρέχει μέρος των γνώσεων που χρειάζεται ένας ανήλικος Ρομ για να αντιμετωπίσει αργότερα τη ζωή. Φορείς της εκπαίδευσης για την κοινωνία των Ρομ αποτελούν τα πρόσωπα της οικογένειας και ευρύτερα της φυλής. Ο νέος Ρομ που φοιτά σε ένα σχολείο που δημιουργήθηκε από μη Ρομ για μη Ρομ και αντιπροσωπεύει τις επιθυμίες και προσδοκίες της κοινωνίας των μη Ρομ νιώθει ότι εκπαιδεύεται στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού φορέα ξένου προς τις συνήθειες και τις αρχές της κοινωνίας του. Η λογική που κυριαρχεί στο σχολείο των κοινωνιών δυτικού τύπου είναι για τους Ρομ το σχολείο που στοχεύει στην ενσωμάτωσή τους στην κυρίαρχη κοινωνία και την τελική αφομοίωσή τους, κάτι που δεν θέλουν. Γι' αυτούς στο σχολείο δεν προσφέρεται εκπαίδευση αλλά σχολική φοίτηση. Μια επίσης δύσκολη κατάσταση που αντιμετωπίζουν στο σχολείο είναι η μη αποδοχή τους από τους συμμαθητές τους και τους δασκάλους, που προέρχεται από τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που έχουν σχηματίσει οι κοινωνίες των μη Ρομ για τους Ρομ.

- ❖ Η διδακτέα υλη. Τα γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται στο σχολείο, περιέχουν γνώσεις και καλλιεργούν δεξιότητες, οι οποίες δεν είναι χρήσιμες για τη ζωή και τα επαγγέλματα που κάνουν συνήθως τα μέλη της κοινωνίας στην οποία ζουν οι Ρομ. Πολλές μάλιστα από τις γνώσεις που προσφέρονται δεν έχουν σχέση με τον πολιτισμό τους και τις συνήθειές τους, κάτι οπωσδήποτε που του απωθεί. Οι μόνες γνώσεις που παρέχει το σχολείο και που θεωρούνται από την κοινωνία των Ρομ χρήσιμες για την επικοινωνία τους με τα μέλη της κυρίαρχης κοινωνίας είναι η γνώση της γραφής και της ανάγνωσης.
- ❖ Η γλώσσα. Οι Ρομ είναι δίγλωσσοι και συχνά και τρίγλωσσοι. Η γλώσσα με την οποία επικοινωνούν στο άμεσο περιβάλλον τους είναι η ρομανί, ενώ με τα άτομα του ευρύτερου περιβάλλοντος επικοινωνούν στην επίσημη εθνική γλώσσα. Τα παιδιά των Ρομ, πριν πάνε στο σχολείο, ζουν στο στενό περιβάλλον της οικογένειας, όπου τα περισσότερα γλωσσικά ερεθίσματα που δέχονται είναι στη ρομανί. Όταν λοιπόν έρχονται στο σχολείο, έχουν μια καλή γνώση της ρομανί και μια παθητική –πολύ λίγο έως λίγο – γνώση της γλώσσας που διδάσκεται στο σχολείο. Είναι επόμενο λοιπόν να αντιμετωπίζουν προβλήματα κατανόησης των διδασκομένων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία ο μικρός Ρομ νιώθει αμήχανα και μειονεκτικά, γιατί η γλώσσα που γνωρίζει και με την οποία εξυπηρετεί τις επικοινωνιακές του ανάγκες αποδεικνύεται στο σχολείο άχρηστη. Έτσι η γλώσσα γίνεται ένα πρόσθετο στοιχείο που οδηγεί τα παιδιά των Ρομ στη σχολική αποτυχία και στην εγκατάλειψη του σχολείου.
- ❖ Η οικονομική κατάσταση. Είναι γνωστό ότι η οικονομική κατάσταση μιας κοινωνίας προσδιορίζει και το βαθμό του μορφωτικού επιπέδου της κοινωνίας αυτής αλλά και την πορεία των παιδιών της κοινωνίας αυτής στο σχολείο. Οι κοινωνίες των Ρομ είναι κατά κανόνα κοινωνίες χαμηλού οικονομικού επιπέδου, που βρίσκονται πολύ χαμηλότερα από τα όρια της φτώχειας, με αποτέλεσμα αυτό να επηρεάζει δραστικά τη φοίτηση των παιδιών στο σχολείο. Οι μικροί Ρομ αναγκάζονται για την

οικονομική υποστήριξη των οικογενειών τους να κάνουν διάφορες εργασίες, γεγονός που τους εμποδίζει στη σχολική φοίτηση.

- ❖ Οι συχνές μετακινήσεις. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι Ρομ της Ελλάδας διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τους εγκατεστημένους και τους μετακινούμενους. Για τα παιδιά λοιπόν των μετακινούμενων το πρόβλημα της σχολικής φοίτησης, με τη μορφή που έχει το σύγχρονο σχολείο, δημιουργεί τεράστια προβλήματα. Το παιδί εγγράφεται σε ένα σχολείο, φοιτά λίγο καιρό και στη συνέχεια είναι αναγκασμένο να ακολουθήσει την οικογένειά του σε έναν άλλο τόπο. Στην καλύτερη των περιπτώσεων εγγράφεται στο σχολείο του νέου τόπου εγκατάστασης και συνεχίζει να παρακολουθεί μαθήματα. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις εγκαταλείπει το σχολείο για να βοηθήσει τους γονείς του στη δουλειά τους.
- ❖ Το εκπαιδευτικό προσωπικό. Οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν στα σχολεία της ελληνικής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχουν λάβει μια επιστημονική και επαγγελματική κατάρτιση, η οποία είναι κατάλληλη για τα παιδιά των μη Ρομ. Έτσι οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι βρίσκονται στα σχολεία στα οποία φοιτούν μαθητές Ρομ δεν γνωρίζουν τίποτα για τον πολιτισμό τους, για τη γλώσσα τους και τις ιδιαιτερότητές τους, με αποτέλεσμα να τους αντιμετωπίζουν στην καλύτερη περίπτωση όπως όλους τους μαθητές. Δεν είναι βέβαια σπάνιες οι περιπτώσεις, όπου οι εκπαιδευτικοί αυτών των μαθητών έχουν μια αρνητική στάση απέναντί τους και εκφράζουν τις προκαταλήψεις τους απέναντί τους. Όλα αυτά δημιουργούν μια άσχημη σχέση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές Ρομ, γεγονός που οδηγεί συχνά σε σχολική αποτυχία.
- ❖ Η σχέση της κοινωνίας των Ρομ με τη σχολική γνώση. Γενικώς, θεωρείται ότι η μόρφωση για τους Ρομ αποτελεί μια άχρηστη πολυτέλεια και η μόνη γνώση που της αποδίδουν κάποια αξία οι Ρομ είναι η γνώση της γραφής και της ανάγνωσης. Αυτό έχει ως

αποτέλεσμα να υποτιμούν τη σχολική γνώση, γεγονός που οδηγεί στη σχολική αποτυχία.

- ❖ Ο τρόπος ζωής. Οι Ρομ ζουν έναν τρόπο ζωής, διαφορετικό από αυτόν που ζουν οι μη Ρομ της Ελλάδας. Συνήθως ζουν κατά μεγάλες ομάδες και κατά φυλές σε χώρους συγκεκριμένους, οι οποίοι είτε βρίσκονται στις παρυφές των μεγαλουπόλεων είτε σε αγροτικές περιοχές, κρατούν αρκετά από τα έθιμα των προγόνων τους, δημιουργούν μεγάλες οικογένειες, παντρεύονται σε μικρή ηλικία, τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας φροντίζουν τα μικρότερα, και εσωτερικεύουν με διαφορετικό τρόπο τα πολιτισμικά προϊόντα που προσφέρονται στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες. Εξασκούν ορισμένα επαγγέλματα, παραδοσιακά ή σύγχρονα, και απορρίπτουν άλλα. Έχουν ισχυρό το αίσθημα της φυλής και της ομάδας και θεωρού όσους μεταπηδούν από τη φυλή τους στην κοινωνία των μη Ρομ περίπου προδότες. Μέσα στα πλαίσια αυτά η επιτυχία στο σχολείο θεωρείται ένα είδος μεταπήδησης από την ομάδα τους στην κοινωνία των μη Ρομ, οπότε προδοσία. Κάτω από την επίδραση αυτής της νοοτροπίας οι μικροί Ρομ θα πρέπει να κάνουν πολύ μεγαλύτερη από τους μη Ρομ προσπάθεια για να πετύχουν στο σχολείο. Η προσπάθεια αυτή δεν ενθαρρύνεται από το στενό οικογενειακό περιβάλλον, γιατί η οικογένεια θεωρεί ότι το σχολείο την υποκαθιστά προσφέροντας μάλιστα άχρηστες γνώσεις στα παιδιά της. Τέλος, η τάση για δημιουργία οικογένειας σε μικρή σε σχέση με τους μη Ρομ ηλικία (κατά μέσο όρο 15-16 χρονών) αποτελεί έναν πρόσθετο παράγοντα για εγκατάλειψη του σχολείου (Χατζησαββίδης, : 54-58).

Εν κατακλείδι, η μη κανονική εγγραφή των Ρομά στο σχολείο οφείλεται σε πολλούς λόγους, οι οποίοι αφορούν όχι μόνο τα πολιτισμικά δεδομένα τους, αλλά και άλλες κοινωνικές παραμέτρους που υπεισέρχονται και παρεμποδίζουν τη φυσιολογική σχολική εξέλιξη και τη συμμετοχή στα εκπαιδευτικά δρώμενα. Σημαντική παράμετρος σε αυτό αποτελεί και το γεγονός ότι η γλώσσα τους είναι προφορική και έτσι η ευαίσθητη αυτή κοινωνική ομάδα δεν έχει τη δυνατότητα να εκφραστεί γραπτά, να

δημιουργήσει μια επικοινωνιακή σχέση με την ευρύτερη κοινωνία, να αποτυπώσει με κριτική εμβάθυνση έννοιες, κρίσεις, γενικεύσεις, σημασίες και νοήματα για τα πράγματα, όπως η ίδια τα αντιλαμβάνεται και τα αποκωδικοποιεί (Λυδάκη, 2013: 90-102).

Τα συναισθήματα μειονεξίας που της επέβαλε η «ανώτερη» κοινωνική ομάδα την οδήγησαν στο περιθώριο, την αποπροσανατόλισαν και τη φόρτωσαν με ψυχολογικές πιέσεις και αδιέξοδα. Αυτό έχει ως συνέπεια να αργήσει να προσεταιριστεί αγαθά και αξίες που θα τη βοηθήσουν να ενταχθεί στην ευρύτερη κοινωνία. Ο τρόπος ζωής των Ρομά και η αίσθηση του κυνηγημένου, ο εξαναγκασμός στη νομαδική ζωή χωρίς μόνιμη κατοικία, η εμμονή στα καθιερωμένα καθήλωσαν το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων αυτών και δεν τους επέτρεψαν να γνωρίσουν και να προσεταιριστούν τον σχολικό θεσμό, να αποκτήσουν διαφορετικό όραμα για την εκπαίδευση και την παιδαγωγία, που ίσως θα τους έβγαζε από το αδιέξοδο. Οι ευθύνες για την αρνητική κατάσταση όσον αφορά τη σχολική εκπαίδευση βαρύνουν όλους. Βαρύνουν, αφενός, αυτούς που σχεδιάζουν την κεντρική εκπαιδευτική πολιτική, καθώς δεν οραματίζονται να αλλάξουν τα δεδομένα και να δουν με άλλο μάτι τα διαφορετικά πολιτισμικά δεδομένα, και, αφετέρου τους ίδιους τους Ρομά, που παρέμειναν δύσπιστοι και αμυνόμενοι αρνούμενοι την αλλαγή και αποφεύγοντας να προσεγγίσουν τον σχολικό θεσμό (Λυδάκη, 2013 :90-102).

### **3.3.1 Το εκπαιδευτικό σύστημα ως αιτία σχολικής αποτυχίας των Τσιγγάνων**

Στο εκπαιδευτικό σύστημα εντοπίζεται μεγάλο ποσοστό σχολικής διαρροής και σχολικής αποτυχίας από τα Τσιγγανόπαιδα. Οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό έχουν τις ρίζες τους τόσο στις απόψεις των Τσιγγάνων για τον θεσμό της εκπαίδευσης, όσο και στο ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα. Συγκεκριμένα, το αναλυτικό πρόγραμμα, το περιεχόμενο των μαθημάτων, το εκπαιδευτικό υλικό και οι διδακτικές μέθοδοι αντιστοιχούν πλήρως στους διδακτικούς σκοπούς που υπαγορεύονται από την εκπαιδευτική πολιτική και απευθύνονται στους μαθητές εκείνους που έχουν τις

περισσότερες πιθανότητες για σχολική επιτυχία. Ακολούθως, η εκπαιδευτική πολιτική διαμορφώνεται από την κυρίαρχη ή τις κυρίαρχες ομάδες και κατά συνέπεια αντανακλά και τις απόψεις αυτής της ομάδας. Ωστόσο, οι Τσιγγάνοι, ζώντας στην τσιγγάνικη κοινωνία και έχοντας εκπαιδευτεί εκεί, συγκρούονται με τις αξίες της κυρίαρχης ομάδας και αναπόφευκτα έρχεται η σχολική αποτυχία (Βασιλειάδου & Παυλή –Κορρέ, 1998).

### **3.3.2 Διγλωσσία και σχολική αποτυχία των Τσιγγανοπαίδων**

Ένας άλλος λόγος που επιτείνει τις πιθανότητες για σχολική αποτυχία των Τσιγγανοπαίδων είναι η διγλωσσία που τα χαρακτηρίζει. Στην Ελλάδα οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούν τη Ρομανί όταν βρίσκονται στα πλαίσια της κοινότητάς τους και την ελληνική στις υπόλοιπες συναλλαγές τους.

Ωστόσο, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στο ελληνικό κράτος επίσημα και υιοθετείται και από το σχολείο είναι η ελληνική γλώσσα και όχι η μητρική γλώσσα των Τσιγγάνων (η Ρομανές). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Σκούρτου (2001), τα Τσιγγανόπαιδα προέρχονται από μια κοινωνία, όπου η γλώσσα τους υφίσταται μόνο στην προφορική της μορφή και δεν έχει γραπτή μορφή. Επομένως, η διγλωσσία τους περιορίζεται μόνο στην προφορική μορφή της γλώσσας. Ερχόμενα στο σχολείο, τα Τσιγγανόπαιδα είναι υποχρεωμένα να μάθουν να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα και σε μια γραπτή μορφή, κάτι που δεν συναντάται στη δική τους γλώσσα. Έτσι, αντιμετωπίζουν τρομερές δυσκολίες ως προς την απόκτηση γνώσεων, κάτι που επηρεάζει και την σχολική τους απόδοση.

### **3.4 Εκπαιδευτικά μοντέλα αντιμετώπισης ιδιαιτεροτήτων**

Προκειμένου να αρθούν ζητήματα που δυσκολεύουν την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων έχουν εφαρμοστεί κατά καιρούς διάφορα μοντέλα και προγράμματα. Αυτά αφορούν την εκπαίδευση μειονοτήτων, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται σαφώς και οι Ρομά. Τα εκπαιδευτικά μοντέλα που έχουν

εφαρμοστεί κατά καιρούς για την αντιμετώπιση ιδιαιτεροτήτων είναι τα ακόλουθα:

α) Η αφομοιωτική εκπαιδευτική πολιτική κυρίαρχη μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 θεωρείται εθνοκεντρική. Ο πλέον ενδεδειγμένος τύπος σχολείου της αφομοιωτικής πολιτικής είναι το μονογλωσσικό και το μονοπολιτισμικό σχολείο. Αυτή η εκπαιδευτική πολιτική υποστηρίζει ότι η γλώσσα είναι το κλειδί για την αφομοίωση των παιδιών και γι' αυτό η διδασκαλία της επίσημης γλώσσας του σχολείου θεωρείται σημαντική. Η εκπαιδευτική πολιτική της ενσωμάτωσης αναπτύχθηκε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '60. Υποδηλώνει την αναγνώριση ότι κάθε ομάδα με γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες είναι φορέας ενός πολιτισμού και δε δέχεται μόνο της επιδράσεις της κυρίαρχης κοινωνίας, αλλά με τον τρόπο της επιδρά σ' αυτή, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία μιας νέας πολιτισμικής έκφρασης (Ανδρούσου & Ασκούνη, 2001).

β) Η πολυπολιτισμική εκπαιδευτική πολιτική εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1970 πρώτα στις ΗΠΑ και μετά στην Ευρώπη, στον Καναδά και την Αυστραλία. Οι υποστηρικτές της πολυπολιτισμικής εκπαιδευτικής πολιτικής συμφωνούν στους εξής στόχους:

- Βελτίωση της σχολικής επίδοσης και ενίσχυση της αυτοαντίληψης των παιδιών και ομάδων με γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές.
- Μεταρρύθμιση του σχολείου με στόχο την παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλους τους μαθητές.
- Καλλιέργεια του σεβασμού και της ανεκτικότητας, καθώς και θετικών στάσεων έναντι ατόμων με διαφορετική πολιτισμική προέλευση (Ανδρούσου & Ασκούνη, 2001).

γ) Η αντιρατσιστική εκπαιδευτική πολιτική αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 κυρίως στην Αγγλία και την Αμερική. Με το σκεπτικό ότι ο ρατσισμός δεν υπάρχει μόνο στο σχολείο, αλλά και στην κοινωνία,



οι υποστηρικτές αυτής της πολιτικής θεωρούν ως άμεση προτεραιότητα τη μείωση του ρατσισμού σε όλους τους κοινωνικούς θεσμούς.

δ) Η διαπολιτισμική εκπαιδευτική πολιτική αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1980 κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο. Στόχος της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής είναι η επικοινωνία μεταξύ των πολιτισμών και η καταπολέμηση των στερεοτύπων, των προκαταλήψεων και των διακρίσεων (Ανδρούσου & Ασκούνη, 2001).

### **3.5 Μορφές προσέγγισης των Τσιγγανοπαίδων από τον ελληνικό εκπαιδευτικό θεσμό**

Σύμφωνα με τον Δαφερμάκη (2002), το εκπαιδευτικό σύστημα αντιμετωπίζει με τέσσερις τρόπους τους Τσιγγανόπαιδες. Ο πρώτος τρόπος είναι η ανοχή της μη φοίτησής τους, της διαρροής τους από την υποχρεωτική εκπαίδευση και της περιθωριοποίησής τους εκτός σχολείου. Ο δεύτερος τρόπος είναι η μερική αποδοχή τους από το σχολείο στα πλαίσια κάποιων «ειδικών σχολείων» (παραρτήματα σχολείων Τσιγγανοπαίδων). Ο τρίτος τρόπος είναι η εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων μέσα από τη δημιουργία τμημάτων υποδοχής ή φροντιστηριακών τμημάτων εντός του σχολείου και ο τελευταίος τρόπος αντιμετώπισης είναι η τυπική ενσωμάτωσή τους στις τάξεις των «κανονικών σχολείων».

### **3.6 Συμπεριληπτική εκπαίδευση**

Σύμφωνα με το ΔΕΠΣ και το ΑΠΣ, (2003), αρχές της εκπαίδευσης είναι να εξασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες και δυνατότητες μάθησης σε όλους τους μαθητές, να ενισχύεται η πολιτισμική και γλωσσική ταυτότητα στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας και να υπάρχει ευαισθητοποίηση σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παγκόσμιας ειρήνης και διασφάλιση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στη μάθηση και

κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη δημιουργία κλίματος αμοιβαίας αποδοχής και σεβασμού στο σχολικό χώρο.

Στο Παγκόσμιο Συνέδριο για την εκπαίδευση παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που έγινε στη Salamanca της Ισπανίας το 1994 δόθηκε έμφαση στην υποχρέωση των σχολείων γενικής εκπαίδευσης να εκπαιδεύουν και τα παιδιά με αναπηρίες, καθότι τα σχολεία αυτά «είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος προκειμένου να καταπολεμηθούν προκατειλημμένες στάσεις, να δημιουργηθούν φιλόξενες κοινότητες, να κτιστεί μια ενταξιακή κοινωνία και να επιτευχθεί η εκπαίδευση για όλα τα παιδιά». Ακόμη, αναφέρονται και τα ακόλουθα:

- *Κάθε παιδί έχει θεμελιώδες δικαίωμα στην εκπαίδευση και πρέπει να του δίνεται η ευκαιρία να κατακτά και να διατηρεί ένα αποδεκτό επίπεδο μάθησης.*
- *Κάθε παιδί έχει μοναδικά χαρακτηριστικά, ενδιαφέροντα, ικανότητες και μαθησιακές ανάγκες.*
- *Ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών συστημάτων και η εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το ευρύ φάσμα των διαφορετικών αυτών χαρακτηριστικών και αναγκών.*
- *Τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες πρέπει να έχουν πρόσβαση σε γενικά σχολεία που να μπορούν να ικανοποιούν τις ανάγκες τους στα πλαίσια μιας παιδοκεντρικής παιδαγωγικής (UNESCO, 1994).*

Στην περίπτωση εκπαίδευσης των Τσιγγανοπαίδων, χρησιμοποιούνται ευρέως δύο όροι: ο όρος ένταξη και ο όρος ενσωμάτωση. Σύμφωνα με την Τσαούση (1989), η ένταξη ορίζεται ως «η αποδοχή από ένα άτομο ή μία κατηγορία πληθυσμού της θέσης που τους αποδίδεται στα πλαίσια της οργάνωσης (δομής ή στρωμάτωσης) ενός κοινωνικού συνόλου».

Κατά τη Ζώνιου –Σιδέρη (1998), ο όρος ένταξη (integration), σημαίνει «τη συστηματική τοποθέτηση κάποιου μέσα σε κάτι άλλο και την ολοκλήρωση του υποκειμένου ως αυτοτελούς, ακέρατου μέρους ενός ευρύτερου όλου». Ο όρος

ενσωμάτωση (mainstreaming) δηλώνει «τη μονόδρομη προσκόλληση και εξομοίωση κάποιου προς μια ολότητα». Η διαφορά ανάμεσα στους όρους της ένταξης και της ενσωμάτωσης είναι ότι στην ένταξη διατηρούνται τα βασικά χαρακτηριστικά των ατόμων, τα οποία σταδιακά εμπλουτίζονται. Αντίθετα, στην ενσωμάτωση εξαφανίζονται τα αρχικά βασικά χαρακτηριστικά, καθότι έχουν αφομοιωθεί από τα χαρακτηριστικά ενός ευρύτερου συνόλου. Σε κοινωνικό επίπεδο, κατά τη Ζώνιου –Σιδέρη (1998), «η ένταξη αποτελεί αμφίδρομη διεργασία, κατά την οποία προκύπτει μια συνισταμένη εξελικτική τάση από τις συνεισφέρουσες τάσεις ατόμων και κοινωνικού συνόλου που οδηγούν σε διαρκή μεταβολή και αύξηση του βαθμού κοινωνικής οργάνωσης, ενώ η ενσωμάτωση αποτελεί μονόδρομη, προδιαγεγραμμένη και συχνά βεβιασμένη διεργασία εξομοίωσης προς κατεστημένα πρότυπα».

Σήμερα, ο όρος που επικρατεί είναι η συμπερίληψη (inclusion). Μια εκπαίδευση που συμπεριλαμβάνει όλους τους μαθητές και λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τη διαφορετικότητα όλων των μαθητών. Σύμφωνα με τον Αγγελίδη (2009), *η συμπεριληπτική εκπαίδευση προσπαθεί να υπερπηδήσει τους φραγμούς που εμποδίζουν τη συμμετοχή και τη μάθηση όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από την εθνικότητα, το φύλο, το κοινωνικό υπόβαθρο, την αναπηρία ή την επίδοσή τους. Η συμπεριληπτική εκπαίδευση εστιάζει στη λεπτομερή ανάπτυξη κουλτούρων, πολιτικών και πρακτικών στα εκπαιδευτικά συστήματα, καθώς επίσης και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ώστε να γίνουν ικανά να ανταποκρίνονται στην ετερότητα των μαθητών και να τους αντιμετωπίζουν ισότιμα.*

Ακόμη, η συμπεριληπτική εκπαίδευση σχετίζεται με τα αναλυτικά προγράμματα και με τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να οργανωθεί η μάθηση, ώστε να απευθύνεται στις ικανότητες όλων των παιδιών και του καθενός ξεχωριστά. Σχετίζεται ακόμη με την ανάπτυξη σχολείων όπου όλοι οι εκπαιδευτικοί και μαθητές μαθαίνουν. Στα σχολεία συμπερίληψης η διαφορετικότητα καλωσορίζεται και θεωρείται ως πηγή μάθησης παρά ως πρόβλημα, αφορά όλους τους εμπλεκόμενους στη μαθησιακή διαδικασία (μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς κ.λπ.) και αποτελεί συνεχή διαδικασία (Αγγελίδης, 2009). Βέβαια, και ο τρόπος με τον οποίο εκπαιδεύονται οι

εκπαιδευτικοί στην αρχική τους κατάρτιση κατέχει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη συμπεριληπτικών πρακτικών στα σχολεία όπου θα δουλέψουν (Αγγελίδης, 2009).

Στην Ελλάδα η πολιτική που ίσχυε μέχρι πρόσφατα ήταν η αφομοιωτική προσέγγιση, η οποία, σύμφωνα με τον Μάγο (2006), αποδοκίμαζε και καταπίεζε κάθε γλωσσική και πολιτισμική ιδιαιτερότητα και ενθάρρυνε τους εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές να αποκτήσουν τα βασικά γλωσσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κυρίαρχης ομάδας. Στη συνέχεια, υιοθετήθηκε η πολιτική της ενσωμάτωσης, η οποία να μεν αναγνώριζε την πολιτισμική ετερότητα, όμως μόνο στον βαθμό που δεν προκαλούσε τις πολιτισμικές παραδοχές της κυρίαρχης κοινωνικά ομάδας. Πλέον, επικρατεί η διαπολιτισμική προσέγγιση για τον τρόπο αντιμετώπισης εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών.

### **3.7 Διαπολιτισμική προσέγγιση**

Σύμφωνα με τον Γκόβαρη (2001), τα στοιχεία που συνθέτουν τη διαπολιτισμική ικανότητα είναι τα εξής:

- **Ενσυναίσθηση.** Η ενσυναίσθηση ορίζεται ως ικανότητα γνωστικής και συναισθηματικής τοποθέτησης του «εγώ» στη θέση του «άλλου». Η ενσυναίσθηση μας επιτρέπει να αντιλαμβανόμαστε αντικειμενικότερα τις στάσεις και τις συμπεριφορές του «άλλου», επειδή καθιστά εφικτή την προσέγγιση και την κατανόηση του συνολικού πλέγματος των κοινωνικών σχέσεων που αποτελούν τις προϋποθέσεις των δράσεων του. Ο «άλλος» κατανοείται πρώτιστα ως πρόσωπο που ενεργεί σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δυνατοτήτων και περιορισμών που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές συνθήκες διαβίωσής του. Απορρέει κυρίως από την ανάγκη αποδόμησης των κοινωνικών αναπαραστάσεων που συμβάλλουν στην κατασκευή και προβολή των αλλοδαπών

ως «ξένων» και παρεμποδίζουν την ανάπτυξη συμμετρικών διαπολιτισμικών σχέσεων.

- **Κριτική στάση απέναντι στους κοινωνικούς ρόλους.** Οι κοινωνικοί ρόλοι μπορούν να ορισθούν γενικά ως το σύνολο των κοινωνικών προσδοκιών, των δυνατοτήτων και των περιορισμών δράσης που χαρακτηρίζουν μια συγκεκριμένη κοινωνική θέση. Ως συστήματα κοινωνικών προσδοκιών, αξιών και κανόνων οι κοινωνικοί ρόλοι ρυθμίζουν σε μεγάλο βαθμό την καθημερινή μας επικοινωνία, επειδή γινόμαστε αντιληπτοί, ή αντιλαμβανόμαστε τα κοινωνικά μέλη μέσα από το συγκεκριμένο κοινωνικό μας/ τους ρόλο. Οι κοινωνικοί ρόλοι δεν έχουν ένα απόλυτα καθορισμένο περιεχόμενο και αποτελούν, ως συστήματα αξιών, αντικείμενα πολιτισμικών/ κοινωνικών συγκρούσεων και διαπραγματεύσεων.
- **Αρχή αμφισημιών.** Σε κάθε επικοινωνιακή κατάσταση παρουσιάζονται συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις, αμφισβητούνται θεμελιώδεις αξίες ή μένουν ανικανοποίητες βασικές ανάγκες των υποκειμένων. Η διασφάλιση της συνέχειας μιας επικοινωνίας, προϋποθέτει ικανότητες ανοχής πιθανών αμφισημιών εκ μέρους των υποκειμένων. Η ικανότητα αυτή επιτρέπει στα υποκείμενα να «αντέχουν» συναισθηματικές αβεβαιότητες και αμφισβητήσεις της γνώσης τους και να παραμένουν ικανοί για επικοινωνία, ακόμη και σε εκείνες τις καταστάσεις στις οποίες δεν είναι δυνατό να διαγνώσουν με ακρίβεια τις προθέσεις των άλλων. Η ικανότητα αυτή καθιστά, περαιτέρω, εφικτή τη συνέχεια της επικοινωνίας, ακόμη και σε εκείνες τις περιπτώσεις που τα επιχειρήματά μας δε γίνουν αποδεκτά από τους συνομιλητές μας στην επιθυμητή από εμάς μορφή (Γκόβαρης, 2001).

### **3.8 Εκπαιδευτικά Προγράμματα**

Μόλις μετά το 1987 αρχίζουν οι επίσημες αναφορές της Ελληνικής Πολιτείας στην εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων, και αυτό μετά από επιρροές από σημαντικά βήματα που είχαν γίνει σε διάφορες χώρες του εξωτερικού γύρω από το ίδιο κοινωνικό αίτημα. Δεδομένης, λοιπόν, της πρόσφατης (σχετικά) ιστορίας της εκπαιδευτικής μέριμνας για τους Τσιγγάνους, αν και έχουν υλοποιηθεί κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα, αυτά δεν είναι πολλά. Στις περισσότερες περιπτώσεις, μάλιστα, υλοποιούνται στα πλαίσια γενικότερων προγραμμάτων για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού διαφόρων ομάδων του πληθυσμού (μεταξύ αυτών βρίσκονται και οι Τσιγγάνοι, όπως και μετανάστες, μειονότητες, μονογονεϊκές οικογένειες, παλιννοστούντες κ.λπ.) που αντιμετωπίζουν ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων στην ομαλή ένταξη και σταδιοδρομία τους στη ζωή της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Το γεγονός αυτό είναι τόσο καλό όσο και κακό: αφενός καλό, γιατί η εκπαίδευση, αν και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους φορείς πρόληψης της κοινωνικής αποτυχίας και περιθωριοποίησης (καθώς δίνει ένα υπόβαθρο και εφόδια για την κοινωνική ζωή και εξέλιξη), από μόνη της, ως γνωστόν, δεν μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για σημαντικά κοινωνικά προβλήματα, αν δεν υπάρξει εξίσου στοχευμένη μέριμνα για εξωσχολικούς παράγοντες, που συχνά είναι καθοριστικότεροι από την ίδια την εκπαίδευση για την εξέλιξη των ατόμων στη ζωή (όπως το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, η οικογένεια, οι κοινωνικές ομάδες που επηρεάζουν τον καθένα κ.λπ.). Συνεπώς, το ότι η εκπαιδευτική δράση για πάσχουσες (στον τομέα αυτό) ομάδες του πληθυσμού συνδυάζεται συχνά με απόπειρες παρέμβασης για τη γενικότερη βελτίωση της ζωής τους στον κοινωνικό χώρο (π.χ. μέριμνα για εύρεση εργασίας, εισοδηματικές ενισχύσεις, αντιρατσιστικές εκδηλώσεις κ.λπ.), δεν μπορεί παρά να είναι ενθαρρυντικό. Αφετέρου, όμως, ίσως τέτοιου είδους γενικοί σχεδιασμοί προγραμμάτων παρέμβασης στερούν από την εκπαίδευση την αμέριστη προσοχή των σχεδιαστών. Και αυτό δεν

μπορεί παρά να οδηγήσει ενδεχομένως σε ατελείς προσπάθειες, καθώς, κάτι τόσο πολύπλοκο όσο ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μια πληθυσμιακή ομάδα με ιδιαίτερες ανάγκες, δεν έχει το περιθώριο να στερηθεί τα απαραίτητα «συστατικά» για την υλοποίησή του (όπως υλικούς, χρηματικούς και ανθρώπινους πόρους), λόγω διασποράς τους σε άλλες κατευθύνσεις (Μαυρομμάτης, στο Τρουμπέτα : 203-206).

### **3.8.1 Το πρόγραμμα Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων**

Το πρόγραμμα Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων είχε διάρκεια τεσσάρων ετών (1997-2001) και ο προϋπολογισμός του αντιστοιχούσε σε 3.228.000 ευρώ, το 75% των οποίων προερχόταν από το Ευρωπαϊκό Διαρθρωτικό Ταμείο και 25% από ελληνικούς εθνικούς πόρους. Το πρόγραμμα αυτό ουσιαστικά αποτελούσε μέρος ενός ευρύτερου κρατικού προγράμματος –του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης για τους Έλληνες Τσιγγάνους- που στόχο είχε να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής τους (κατοικία, υγεία, πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες κ.λπ.) και μέσω της εκπαίδευσης τις δυνατότητές τους για εύρεση εργασίας. Κατά καιρούς έχουν εκφραστεί ισχυρισμοί ότι το πρόγραμμα Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων επιβλήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, η απόφαση για την υλοποίηση του συγκεκριμένου προγράμματος ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής φιλοσοφίας του Υπουργείου Παιδείας και των προτεραιοτήτων που είχε θέσει κατά την περίοδο εκείνη η κυβέρνηση και η ηγεσία του ΥΠ.Ε.Π.Θ., σε συνδυασμό με την εξασφάλιση χρηματοδότησης από το Ευρωπαϊκό Ταμείο.

Το πρόγραμμα Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε, υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Παιδείας, από το τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων, υπό την επιστημονική καθοδήγηση και διοίκηση του καθηγητή Αθανάσιου Γκότοβου. Ο κύριος στόχος του προγράμματος ήταν να εξασφαλιστεί η εγγραφή και η φοίτηση, με άλλα λόγια να εξασφαλιστεί η πρόσβαση στο ελληνικό δημόσιο εκπαιδευτικό

σύστημα για όλα τα παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας. Έτσι, και θέτοντας ως πρώτη προτεραιότητα τη βελτίωση της ελληνομάθειας των παιδιών, το πρόγραμμα προχώρησε στον εντοπισμό και τη μελέτη όλων των γλωσσικών, εκπαιδευτικών, πολιτισμικών και οικονομικών παραγόντων που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών Ρομά στην ευρύτερη κοινωνία, και στη συνέχεια στη δημιουργία κατάλληλων εκπαιδευτικών υλικών και μεθόδων διδασκαλίας καθώς και στην επιμόρφωση-κατάρτιση εκπαιδευτικών.

Σύμφωνα με τα σχετικά δελτία τύπου, το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε 30 περιοχές σε όλη την Ελλάδα, όπου υπήρχε ισχυρή παρουσία Ρομά, κατάρτισε 3.000 δασκάλους, παρήγαγε νέο πειραματικό εκπαιδευτικό υλικό, δημιούργησε σχολικές τάξεις υποδοχής και ενισχυτικής διδασκαλίας και διοργάνωσε σεμινάρια, ανοιχτές συζητήσεις που απευθύνονταν κυρίως σε μη Ρομά γονείς με στόχο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίησή τους στο ζήτημα αυτό. Παράλληλα, συντάχθηκαν 32 πειραματικά βιβλία για τη διδασκαλία των ελληνικών και άλλων μαθημάτων, έξι από τα οποία ήταν εγχειρίδια για τον δάσκαλο. Κατά τη συγγραφή των βιβλίων ελήφθη υπόψη το πολιτισμικό κεφάλαιο και το περιβάλλον των παιδιών Ρομά, συγκροτήθηκαν 125 προπαρασκευαστικές τάξεις για να διευκολύνουν μαθητές Ρομά από διάφορες ηλικίες να εγγραφούν στο σχολείο και να παρακολουθήσουν μαθήματα, ενώ δημιουργήθηκαν και 150 νέες μόνιμες θέσεις για δασκάλους δημοτικών σχολείων. Συγχρόνως, 3.500 μαθητές, παιδιά μετακινούμενων οικογενειών, διευκολύνθηκαν στη σχολική τους φοίτηση μέσα από την εφαρμογή του μέτρου της κάρτας φοίτησης για παιδιά μετακινούμενων Ρομά (Τρουμπέτα, Σ. σελ. 203-205).

Οι 5 δράσεις του προγράμματος είναι οι ακόλουθες:

1. *Μελέτη και έρευνα για την άντληση και αξιοποίηση όλων των αναγκαίων δεδομένων γύρω από τις συνθήκες διαβίωσης της τσιγγάνικης κοινότητας στην Ελλάδα και, δια μέσου αυτών, διαμόρφωση κριτηρίων α) για τη συγκρότηση του περιεχομένου της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και των λοιπών φορέων εκπαίδευσης, β) για την κατάρτιση ειδικών αναλυτικών*



προγραμμάτων, και γ) για την παραγωγή διδακτικού και άλλου βοηθητικού υλικού.

2. *Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού.* Ειδικότερα, α) συλλογή, ανάλυση και αξιολόγηση του υπάρχοντος πληροφοριακού, εκπαιδευτικού και διδακτικού υλικού, του σχετικού με την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων, στην Ελλάδα και σε χώρες της Ευρώπης, β) επεξεργασία ειδικών αναλυτικών προγραμμάτων για τη διδασκαλία με Τσιγγανόπαιδες, και γ) δοκιμαστική εφαρμογή του διδακτικού υλικού μέσω πιλοτικών προγραμμάτων.

3. *Κατάρτιση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών.* Στόχος αυτής της δράσης είναι η βελτίωση του επιπέδου γνώσεων και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών γύρω από την ταυτότητα των Τσιγγανοπαίδων και η απόκτηση επάρκειας για την οργάνωση της διδασκαλίας σε πολυπολιτισμικά σχολεία.

4. *Διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας.* Στόχος αυτής της δράσης είναι η συγκρότηση κριτηρίων για την επιλογή και διάταξη του υλικού της γλωσσικής διδασκαλίας σε τμήματα Τσιγγανοπαίδων και η παραγωγή εποπτικού και ηλεκτρονικού υποστηρικτικού υλικού, καθώς επίσης βασικών βοηθημάτων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας (λεξικά, οδηγοί γραμματικής, ορθογραφικός οδηγός κ.ά.)

5. *Αξιολόγηση.* Προσδοκώμενα αποτελέσματα αυτής της δράσης είναι η πλήρης αποτίμηση της μεταβολής που επέφεραν στην αρχική κατάσταση των Τσιγγανοπαίδων (γλωσσικές ικανότητες, σχολικές γνώσεις, στάσεις και αντιλήψεις) οι επί μέρους δράσεις του παρόντος προγράμματος (<http://www.uoi.gr/services/epeaek/metro11/ergo0664.htm>, 05/11/2013)

Όπως διαφαίνεται από τις δράσεις του προγράμματος, πρόκειται μάλλον για το πρώτο επίσημο πρόγραμμα στην Ελλάδα με καθαρά εκπαιδευτικό σκοπό και που ταυτόχρονα απευθύνεται αποκλειστικά στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα των Τσιγγάνων. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε 30 περιοχές (Πίτσιου και Λάγιος, 2007), οι οποίες, όμως, δεν αναφέρονται αναλυτικά στην ιστοσελίδα του. Επίσης, βλέπουμε ότι αποτελεί μέρος της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής της χώρας, καθώς αναλαμβάνει

την υλοποίησή του ένα από τα ελληνικά Πανεπιστήμια (και όχι μόνο τοπικοί φορείς διοίκησης) και χρηματοδοτείται από ευρωπαϊκά κονδύλια (ως μέρος των Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.).

Στην ίδια λογική στηρίχθηκε η επέκταση του ίδιου προγράμματος κατά τα έτη 2002-2004, πάλι από το Τμήμα Φ.Π.Ψ. του Παν/μίου Ιωαννίνων, με επιστημονικό υπεύθυνο αυτή τη φορά τον καθηγητή κ. Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου και τη μετονομασία του προγράμματος σε «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο». Ως προς τη γεωγραφία των 2 προγραμμάτων, στα έτη 2002-2004 επεκτάθηκε η εφαρμογή του αρχικού προγράμματος, ώστε συμπεριελήφθησαν συνολικά 41 Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις από όλη σχεδόν τη χώρα [Δράμας-Καβάλας-Ξάνθης, Έβρου-Ροδόπης, Ημαθίας, Θεσσαλονίκης, Σερρών, Χαλκιδικής, Πιερίας, Φλώρινας, Κιλκίς, Ιωαννίνων, Άρτας, Πρεβέζης, Θεσπρωτίας, Λάρισας, Μαγνησίας, Τρικάλων, Καρδίτσας, Κέρκυρας, Κεφαλληνίας, Αιτωλοακαρνανίας, Αχαΐας, Ηλείας, Βοιωτίας, Εύβοιας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Αθηνών, Ανατολικής και Δυτικής Αττικής, Αργολίδος, Αρκαδίας, Κορινθίας, Λακωνίας, Μεσσηνίας, Ηρακλείου, Ρεθύμνου, Χανίων, Λέσβου, Χίου και Δωδεκανήσου ( Ρόδος )] ([http://6dim-  
diap-  
elefth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi\\_Tsigganopaidon/ProgrammataEkpshsTs  
igganopaidon/ProgrammaPanmioulwanninwn/syn\\_ergou.pdf](http://6dim-diap-<br/>elefth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/ProgrammataEkpshsTs<br/>igganopaidon/ProgrammaPanmioulwanninwn/syn_ergou.pdf), 23/11/2013).

Το έργο “Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο” είχε ως στόχους:

- την αρμονική ένταξη των μαθητών με ρόμικη καταγωγή στο εκπαιδευτικό σύστημα
- τη διασφάλιση της αποδοχής των παιδιών αυτών από το εκπαιδευτικό προσωπικό και τους γονείς της πλειονότητας
- την παροχή στους εκπαιδευτικούς γνώσεων και κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού
- την υποστήριξη των οικογενειών με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, ώστε να είναι σε θέση να βοηθήσουν αποτελεσματικά τα παιδιά τους και

- την ευαισθητοποίηση της διοικητικής μηχανής της εκπαίδευσης.» ([http://6dim-diap-  
elefth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi\\_Tsigganopaidon/ProgrammataEkpshsTs  
igganopaidon/ProgrammaPanmioulwanninwn/syn\\_ergou.pdf](http://6dim-diap-<br/>elefth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/ProgrammataEkpshsTs<br/>igganopaidon/ProgrammaPanmioulwanninwn/syn_ergou.pdf), 23/11/2013).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι το πρόγραμμα που υλοποιήθηκε από το Παν/μιο Ιωαννίνων είναι το μακροβιότερο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τα Τσιγγανόπαιδα που έχει εκπονηθεί στη χώρα μας. Μερίμνησε για τσιγγάνικους πληθυσμούς σε όλη την Ελλάδα και έδρασε συνυπολογίζοντας όλους τους εμπλεκόμενους στον τομέα της εκπαίδευσης. Εισηγήγε καινοτομίες σε σχέση με τα προηγούμενα προγράμματα στον τομέα της στήριξης μαθητών και γονέων και υπήρξε μια ολοκληρωμένη και πρωτότυπη (μέσω της παραγωγής νέου, διαδικτυακού υλικού) εκπαιδευτική πρόταση για την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων, στηριγμένη στις αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Η σημασία του διαφαίνεται από το γεγονός ότι συνεχίστηκε (μετά από διακοπή 2 ετών) από το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

### **3.8.2 Το πρόγραμμα Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο**

Αποτελεί κοινό τόπο η διαπίστωση ότι κάθε μεταρρυθμιστική απόπειρα στην εκπαίδευση ή οποιαδήποτε προσπάθεια εισαγωγής εκπαιδευτικών καινοτομιών, δεν μπορεί να έχει την αναμενόμενη επιτυχία, αν δεν ενημερωθούν επαρκώς και δεν αποδεχθούν το πνεύμα και τη φιλοσοφία της οι αρμόδιοι που θα κληθούν να την υλοποιήσουν, δηλαδή οι εκπαιδευτικοί. Σήμερα όμως, με την ανατολή του 21<sup>ου</sup> αιώνα, τα πράγματα έχουν μεταβληθεί ριζικά. Από το ένα μέρος οι εξελίξεις και η γνώση τρέχουν με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, ενώ από το άλλο η παγκοσμιοποίηση μετέβαλε άρδην τα δημογραφικά δεδομένα των κοινωνιών, οι οποίες γίνονται όλο και περισσότερο πολυπολιτισμικές και πολυγλωσσικές. Από τη νέα αυτή πραγματικότητα δεν θα μπορούσε να εξαιρεθεί φυσικά και η Ελλάδα η οποία, εδώ και δύο δεκαετίες περίπου, έχει αναχθεί σε χώρα υποδοχής μεταναστών (ομογενών και αλλοδαπών). Για πρώτη φορά στην ιστορία του το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα συνειδητοποίησε ότι έχει να αντιμετωπίσει

ανομοιογενείς πολιτισμικά μαθητικούς πληθυσμούς και, κατά συνέπειαν, οφείλει να αναπροσαρμόσει κατάλληλα τους στόχους και τις στρατηγικές του, στο πνεύμα μιας σύγχρονης διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Οι εξελίξεις όμως αυτές οδήγησαν και σε μια άλλη σημαντική διαπίστωση: ότι, πέραν των μεταναστών, υπάρχουν και άλλες πληθυσμιακές ομάδες με κοινωνικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες που διαβιώνουν για αιώνες στον τόπο μας και οι οποίες, στο πλαίσιο μιας ισοπεδωτικής αντίληψης που τη χαρακτήριζε η επιδίωξη της ομοιογένειας, δεν είχαν αποτελέσει κατά το παρελθόν αντικείμενο ειδικής παιδαγωγικής αντιμετώπισης. Μια από τις ομάδες αυτές είναι οι Τσιγγάνοι οι οποίοι, λόγω της πολιτισμικής διαφοροποίησης αλλά και των ιδιαίτερων συνθηκών κάτω από τις οποίες ζουν, γνώρισαν έναν έντονο σχολικό και κοινωνικό αποκλεισμό. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνουμε σήμερα ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό της τσιγγάνικης πληθυσμιακής κοινότητας βρίσκεται στο περιθώριο της κοινωνικής μας ζωής και αυτό αποτελεί ίσως την πιο χειροπιαστή απόδειξη ότι το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας αδυνατεί να παρέμβει αποτελεσματικά και να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις και ευκαιρίες ένταξης, τουλάχιστον για τα νέα παιδιά της συγκεκριμένης ομάδας.

Στο πλαίσιο της γενικότερης αυτής προσπάθειας στην οποία μετέχει ενεργά και η δική μας χώρα, εντάσσεται και το παρόν πρόγραμμα με τίτλο «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» που αποβλέπει πρωτίστως στο να δημιουργήσει, σε εκπαιδευτικό επίπεδο τις απαιτούμενες προϋποθέσεις και να παράσχει κάθε δυνατή βοήθεια, ώστε τα Τσιγγανόπαιδα να ενταχθούν ομαλά στο εκπαιδευτικό μας σύστημα και να συμβιώσουν στη συνέχεια αρμονικά με τους υπόλοιπους συμπολίτες, χωρίς αντιθέσεις, προβλήματα και διακρίσεις. Είναι, βεβαίως, ανεπίτρεπτο στην αρχή του 21<sup>ου</sup> αιώνα να υπάρχουν ακόμη Έλληνες πολίτες και μάλιστα νέοι, οι οποίοι να ζουν κάτω από απαράδεκτες συνθήκες και, το κυριότερο, να μην έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, άρα και στην κοινωνική ζωή, αφού είναι γνωστό ότι το σχολείο συνιστά τον βασικότερο μηχανισμό ένταξης στο κοινωνικό σύστημα (Μήτσης, Ν. & Σδρόλιας, κεφ. 5, σελ. 78-79).

Έπειτα από την τυπική ολοκλήρωση του προγράμματος Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων στις 31-12-1999, μια εξάμηνη παράταση καθώς και μια περίοδο διακοπής των δραστηριοτήτων, ένα νέο πρόγραμμα άρχισε στις 21-11-2002. Το διάδοχο πρόγραμμα έφερε τον τίτλο Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο με προβλεπόμενη διάρκεια μέχρι το τέλος του 2006, ενώ η εκπόνησή του ανατέθηκε πάλι στο τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων υπό την επιστημονική ευθύνη και διοίκηση του καθηγητή Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου.

Και αυτό το πρόγραμμα εποπτευόταν από το Υπουργείο Παιδείας (συγκεκριμένα από το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης- ΙΠΟΔΕ), δήλωνε ότι κινούνταν στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και είχε ως κεντρικό στόχο να εξασφαλίσει την ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών για τα παιδιά των Ρομά, ενώ ταυτόχρονα αναγνώριζε και δεχόταν τις διαφορές τους. Θέση του προγράμματος ήταν ότι τα παιδιά Ρομά δεν έχουν κάποιες ιδιαίτερες ανάγκες και ως εκ τούτου δεν απαιτείται κάποια ιδιαίτερη πρόνοια ούτε επιβάλλεται η απόδοση ιδιαίτερων μαθημάτων. Ιθύνοντες του προγράμματος και γονείς Ρομά φαίνονται να συμφωνούσαν ότι στόχο πρέπει να αποτελεί η ενσωμάτωση των παιδιών Ρομά στην ελληνική κοινωνία και στην οικονομία, κυρίως μέσα από τη φοίτηση στα ελληνικά δημόσια σχολεία, την επαρκή εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την απόκτηση δεξιοτήτων και επαγγελματικών προσόντων.

Σύμφωνα με τον υπεύθυνο του προγράμματος Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου, οι Ρομά αντιλαμβάνονταν τον αποκλεισμό τους ως αποστέρηση δικαιωμάτων τα οποία απολαμβάνουν όλοι οι υπόλοιποι πολίτες, και επιθυμούσαν να φοιτήσουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Αντιλαμβάνονταν την ανάγκη σχολικής φοίτησης και τα οφέλη που μπορεί να αποκομίσει κάποιος από αυτή με τρόπο όμοιο με αυτό του μέσου Έλληνα, και προσδοκούσαν να αποκτήσουν γνώση που θα τους διευκολύνει στην καθημερινή τους ζωή. Επιπλέον, προσδοκούσαν να αποκτήσουν γνώσεις που θα τους βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν τις μελλοντικές ανάγκες τους και τις αλλαγές στην αγορά. Επιθυμούσαν, δηλαδή, να μάθουν τα παιδιά τους ξένες γλώσσες, να επεκτείνουν τις

εμπορικές συναλλαγές τους με τους τουρίστες και παράλληλα –με το να λάβουν υψηλότερη μόρφωση- ήλπιζαν ότι θα μπορούν να αντιμετωπίσουν πιο εύκολα τα προβλήματα που σχετίζονται με τις προκαταλήψεις και τη ρατσιστική συμπεριφορά εκ μέρους των μη Ρομά.

Παρ' όλα αυτά, τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα συγκεκριμένα παιδιά στο σχολείο είχαν κυρίως να κάνουν με τη γενική έλλειψη αναγνώρισης και αποδοχής των Ρομά τόσο από το σχολείο όσο και από την ευρύτερη κοινωνία. Γι' αυτό και το πρόγραμμα έθεσε ως στόχους την αρμονική ένταξη των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, τη διευκόλυνση της αποδοχής τους και την πολυδιάστατη υποστήριξη της φοίτησής τους στο σχολείο, την παροχή εκπαιδευτικών γνώσεων και κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού στους εκπαιδευτικούς καθώς και την ευαισθητοποίησή τους στα διαπολιτισμικά εκπαιδευτικά ζητήματα, την υποστήριξη των οικογενειών με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες προκειμένου να είναι σε θέση να βοηθήσουν τα παιδιά τους αποτελεσματικά, και τέλος την ευαισθητοποίηση του διοικητικού εκπαιδευτικού μηχανισμού, των κυβερνητικών οργάνων και των ανώτερων υπαλλήλων των τοπικών αρχών.

Το πρόγραμμα συγκρότησε ένα δίκτυο 94 ειδικών συνεργατών σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας όπου ζουν Ρομά και αναπτύχθηκε σε τέσσερις τομείς: α) παιδαγωγική παρακολούθηση και στήριξη των μαθητών, β) ευαισθητοποίηση και περαιτέρω κατάρτιση εκπαιδευτικών, στελεχών της διοίκησης της εκπαίδευσης και της τοπικής αυτοδιοίκησης καθώς και γονέων, γ) παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού και δ) συντονισμός, εποπτεία, αξιολόγησης και ενέργειες διάχυσης (Τρουμπέτα, 2008, σελ. 206-208).

Οι δυσκολίες του παρόντος εγχειρήματος είναι πολλές και, για να είναι ο εκπαιδευτικός αποτελεσματικός, από το ένα μέρος πρέπει να είναι επαρκώς ενημερωμένος στις τρέχουσες παιδαγωγικές, επιστημονικές και διδακτικές αντιλήψεις και από το άλλο να διαθέτει ευαισθησία, υπομονή, κατανόηση και ταπεινότητα. Να στέκεται δίπλα στο παιδί και να το αντιμετωπίζει με αγάπη, ιδιαίτερα όταν αυτό έχει να υπερνικήσει σωρεία προβλημάτων και εμποδίων, όπως ακριβώς

συμβαίνει με τους Τσιγγανόπαιδες. Και στην προκειμένη περίπτωση ο στόχος είναι να το ενθαρρύνουμε προς την κατεύθυνση της ομαλής κοινωνικοποίησης, σεβόμενοι πάντα την προσωπικότητα, την παράδοση και το πολιτισμικό υπόβαθρο που διαθέτει. Αποτελεί χρέος όλων μας και, πρωτίστως, των εκπαιδευτικών να δώσουν στη συγκεκριμένη αυτή ομάδα παιδιών τη δυνατότητα επαρκούς επικοινωνίας, άρα και κοινωνικής ένταξης, βελτιώνοντας μεθοδικά την ικανότητα χρήσης τόσο του προφορικού όσο και του γραπτού λόγου σε βαθμό, ώστε να καταστούν ικανοί να παρακολουθούν τις εξελίξεις της εποχής, τα δρώμενα στον ελληνικό χώρο και τα επιτεύγματα της σύγχρονης επιστημονικής έρευνας.

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα πρέπει να κερδίσει οπωσδήποτε το στοίχημα της ένταξης των Τσιγγανοπαίδων και αυτό θα το πετύχει ενημερώνοντας σωστά και επιμορφώνοντας κατάλληλα τους εκπαιδευτικούς του, οι οποίοι θα πρωτοστατήσουν στην καταπολέμηση κάθε μορφής εκπαιδευτικού και κοινωνικού αποκλεισμού και θα συμβάλλουν στην δημιουργία ενός πνεύματος ανεκτικότητας, αλληλεγγύης και κατανόησης, δίνοντας έτσι στις νέες γενιές τη δυνατότητα να ζήσουν στο εξής αρμονικά και ισότιμα, σεβόμενοι ο καθένας τη διαφορετικότητα και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των άλλων (Μήτσης & Σδρόλιας, κεφ. 5, σελ. 80).

### **3.9 Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική για τους Τσιγγανόπαιδες**

Πολλοί διεθνείς οργανισμοί ενδιαφέρθηκαν για τους τσιγγάνους, για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και για την εκπαιδευτική κατάσταση των τσιγγανοπαίδων. Έτσι, για πρώτη φορά το 1984 στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκδόθηκε απόφαση, η οποία αφορά στην εκπαίδευση των παιδιών των οποίων οι γονείς δεν έχουν μόνιμη κατοικία, συμπεριλαμβανομένων και των τσιγγάνων (Λιεζουά, 1999).

Στη συνέχεια, στις 22 Μαΐου 1989 συντάχθηκε κείμενο για τη σχολική φοίτηση των Τσιγγανοπαίδων από το Συμβούλιο και τους υπουργούς Παιδείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με αυτό το κείμενο ουσιαστικά αναγνωρίζεται ο τσιγγάνικος πολιτισμός. Όμως, κάθε χώρα αντιμετωπίζει διαφορετικά το θέμα της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων (Κάτσικας & Πολίτου, 1999).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση όμως δεν σταματά εδώ. Αναπτύσσει ένα πρόγραμμα (Comenius), το οποίο χρηματοδοτεί η ίδια και εφαρμόζεται από όλα τα κράτη –μέλη της, αφορά στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και αναπτύσσεται μέσα από τρεις άξονες, ο ένας εκ των οποίων αναφέρεται στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και δίνεται έμφαση στην εκπαίδευση παιδιών, των οποίων οι γονείς μετακινούνται. Εδώ συμπεριλαμβάνονται και τα τσιγγανόπαιδα (Κάτσικας, 1999).

### **3.10 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού**

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι πολυδιάστατος, καθώς ο εκπαιδευτικός είναι εκείνος ο οποίος καλλιεργεί την κριτική σκέψη των παιδιών, αλλά και συντελεί στη διαμόρφωση των κοινωνικών αξιών που είναι απαραίτητες για την κοινωνική τους ένταξη (Γκίβαλος, 2002). Ο εκπαιδευτικός θα μπορέσει να διδάξει σε Τσιγγανόπαιδα, όταν γνωρίσει τον πολιτισμό τους, αλλά και όταν του δημιουργηθούν αμφιβολίες σχετικά με τις απόψεις του για τη μάθηση και τη διδασκαλία σε παιδιά πολιτισμικών και γλωσσικών μειονοτήτων (Μητακίδου & Τρέσσου, 2007).

Σύμφωνα με τις έρευνες των Ασκούνη & Ανδρούσου (2001), οι εκπαιδευτικοί δεν προσδοκούν πολλά για τις μειονοτικές ομάδες, κάτι που αποδεικνύεται και από τις χαμηλές σχολικές τους επιδόσεις. Οι ίδιες έρευνες καταδεικνύουν επίσης ότι οι εκπαιδευτικοί είναι προκατειλημμένοι αρνητικά για τους εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές, γεγονός που φανερώνεται και από το κοινωνικό και πολιτισμικό χάσμα ανάμεσά τους.



Στην Ελλάδα, δυστυχώς, «τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις που περιβάλλουν τους Τσιγγάνους έχουν παίξει σημαντικό ρόλο και στην εκπαιδευτική τους κατάσταση καθώς καθορίζουν στάσεις και συμπεριφορές απέναντί τους». Οι εκπαιδευτικοί ανήκουν στην κοινωνία των μη Τσιγγάνων, συνεπώς είναι και φορείς των προκαταλήψεων αυτής της κοινωνίας (Βασιλειάδου & Παυλή –Κορρέ, 1998).

Όταν πρόκειται να αξιολογήσουν τους μαθητές τους, οι εκπαιδευτικοί δεν διακρίνονται για την αντικειμενική τους αντιμετώπιση. Αυτό συμβαίνει, λόγω του ότι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί είναι μέλη ενός συγκεκριμένου κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος που διέπεται από τις «σχολικές αξίες», οι οποίες αποτελούν προέκταση των αξιών της κυρίαρχης ομάδας (Βασιλειάδου & Παυλή –Κορρέ, 1998). Οι εκπαιδευτικοί απορρίπτουν τα τσιγγανόπαιδα με πολλούς τρόπους, είτε με το να ζητούν διάφορα πιστοποιητικά για την εγγραφή τους στο σχολείο, κυρίως από τους νομάδες, είτε με το να τα τοποθετούν στο πίσω μέρος της τάξης ή να τα αγνοούν εντελώς (Ντούσας, 1991β).

### **3.11 Χαρακτηριστικά εκπαιδευτικών**

Ο εκπαιδευτικός των Τσιγγάνων μαθητών θα πρέπει να έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1.Γνώση για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, δεξιότητες και τον τρόπο μάθησης της τσιγγάνικης κουλτούρας. Πρώτα ο εκπαιδευτικός πρέπει να το πιστέψει και να αποδεχτεί τον πολιτισμό και την τσιγγάνικη κουλτούρα, όχι ως κατώτερη, αλλά ως διαφορετική, με το δικό της φυσικό τρόπο ζωής, με τα δικά τους προσόντα.

2.Γνώση για τη φύση των προκαταλήψεων της φτώχειας και του ρατσισμού που «υφίστανται» και στρατηγικές για την αντιμετώπισή τους. Οι δάσκαλοι διαμορφώνουν προσδοκίες για τα παιδιά των Τσιγγάνων με βάση τις δικές τους πεποιθήσεις και αντιλήψεις χωρίς τη γνώση ή έλλειψη γνώσης της τσιγγάνικης κοινωνίας. Επίσης, παίρνουν δεδομένο

ότι όλα τα παιδιά έχουν χώρο, χρόνο, ησυχία για μελέτη και τη στήριξη των γονιών τους στην εκτέλεση των εργασιών τους. Οι δάσκαλοι που δεν ξέρουν πώς λειτουργεί μια τσιγγάνικη οικογένεια ως προς τη συνεργασία, το μοίρασμα ευθυνών, καθώς και το πώς η φτώχεια επηρεάζει τη ζωή των Τσιγγανοπαίδων συχνά δεν είναι σε θέση να καταλάβουν, γιατί ένα παιδί δεν μπορεί να ικανοποιήσει τα παραπάνω κριτήρια.

3.Γνώση διδακτικής προσέγγισης χωρίς ανταγωνισμό, με πολύ συζήτηση μέσα σε συνεργατικό περιβάλλον, η οποία δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς και μαθητές να θέτουν ερωτήσεις και να αναζητούν απαντήσεις, βελτιώνοντας την ικανότητα σκέψης.

4.Γνώση δημιουργίας μικρών ομάδων. Παιξίμο ρόλων δημιουργικών δραματοποιήσεων και προσομοιώσεων επειδή απαιτούν συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία και βοηθούν τα τσιγγανόπαιδα να παρουσιάσουν τις δικές τους ερμηνείες, για το πώς αισθάνονται.

5.Ιδιαίτερη ευαισθησία στη χρήση της γλώσσας, και της ερμηνείας «εμείς –αυτοί», λόγω της λειτουργίας τους στην παραγωγή της αίσθησης της συλλογικής ευθύνης, υπερηφάνειας και ενοχής. Οι δάσκαλοι δεν γνωρίζουν τα στοιχεία της δομής της γλώσσας των Τσιγγάνων. Έτσι συχνά δεν μπορούν να κατανοήσουν και να εμβαθύνουν τη δομή της σκέψης των Τσιγγανοπαίδων μαθητών τους να καταλάβουν τη σύγκρουση μεταξύ των δύο γλωσσών και τους τύπους των λαθών που κάνουν τα παιδιά ως αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης (Γκότοβος, 1996).

**ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ**

**ΜΕΡΟΣ**

## Κεφάλαιο 4

### 4.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Στη σημερινή εποχή οι κοινωνίες γίνονται όλο και πιο πολύ πολυπολιτισμικές, καθότι έγινε απελευθέρωση των παγκόσμιων αγορών, αυξήθηκε η ανταγωνιστικότητα, υπήρξε ανάπτυξη σε επιστημονικό και τεχνολογικό επίπεδο, σημειώθηκε πρόοδος στον τομέα της επικοινωνίας, στην ελεύθερη διακίνηση των ανθρώπων και αυξήθηκε ο μεταναστευτικός πληθυσμός. Όλα τα ανωτέρω καθιστούν την πολυπολιτισμικότητα εφικτή επηρεάζοντας τόσο τα άτομα όσο και την κοινωνία στην οποία ζουν.

Οι πολυπολιτισμικές τάξεις έγιναν πραγματικότητα όχι μόνο σε χώρες που θεωρούνται χώρες υποδοχής μεταναστών, όπως η Γερμανία, οι ΗΠΑ, η Αυστραλία και η Αγγλία, αλλά και σε χώρες όπως η Ελλάδα που αποτελούσαν από τις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα χώρα αποστολής μεταναστών.

Ωστόσο, ήταν αναπόφευκτο το σχολείο-που συνιστά μια μικρογραφία της κοινωνίας- να μην επηρεαστεί από τα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα. Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να ετοιμάσουν πολίτες μιας παγκόσμιας κοινότητας, οι οποίοι θα δέχονται τη διαφορετικότητα σαν κάτι το θετικό και σαν κάτι με το οποίο πρέπει να μάθουν να ζουν. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να μπορούν να διδάξουν-έχοντας τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες- και σε μαθητές από πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα διαφορετικό από το δικό τους. (Νικολάου Γ., 2005).

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι να διερευνήσει τις στάσεις και τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τους λόγους μη φοίτησης των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο, καθώς και τις εμπειρίες τους από την προσπάθεια ένταξης των τσιγγανοπαίδων στη σχολική πραγματικότητα. Στο τέλος, θα εστιάσουμε στα προβλήματα που βιώνουν οι ίδιοι οι μαθητές Ρομά κατά την φοίτησή τους στο σχολείο, τη διαφορετική πολιτισμική τους ταυτότητα και τη αξιοποίηση των δεξιοτήτων και γλωσσικών τους στοιχείων.

**Θέμα** της εργασίας είναι η εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων στο δημοτικό σχολείο μέσα από την οπτική των εκπαιδευτικών και τα προβλήματα

που αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά από τον κοινωνικό τους αποκλεισμό στην εκπαιδευτική διαδικασία. **Το ερευνητικό ερώτημα** που τίθεται στην παρούσα εργασία είναι: Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη στάση του ελληνικού σχολείου απέναντι στους Ρομά, αλλά και τις αντιδράσεις και αντιστάσεις των εκπαιδευτικών;

Ειδικότερα, αναπτύσσονται τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς παρουσιάζεται ο τρόπος αντιμετώπισης του σχολείου από τους Τσιγγάνους μέσα από την σκοπιά των εκπαιδευτικών.
2. Ποια μορφή έχουν οι διδακτικές –παιδαγωγικές παρεμβάσεις για την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων που εφαρμόζονται στη σχολική τάξη.

Με βάση τον σκοπό της έρευνας και το ερευνητικό ερώτημα, διαμορφώνονται ως ακολούθως οι εξής ερευνητικές υποθέσεις:

1. Η παρουσία τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο διαμορφώνει ανάλογες αντιλήψεις στους εκπαιδευτικούς και οι εκπαιδευτικοί με τη σειρά τους εφαρμόζουν ανάλογες πρακτικές στην τάξη.
2. Η παρουσία τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο και στις τάξεις του ελληνικού σχολείου διαμορφώνει ανάλογες στάσεις και αντιλήψεις στους μαθητές απέναντι στο «διαφορετικό».
3. Υποθέτουμε ότι οι μαθητές Ρομά εκπαιδεύονται στο σχολείο είτε σε τμήματα ένταξης είτε σε κανονική τάξη.
4. Υποθέτουμε ότι οι μαθητές Ρομά αντιμετωπίζονται ισότιμα από όλους τους συμμαθητές τους και τους δασκάλους τους.

#### **4.2 Προβληματισμός**

Για τους τσιγγάνους το σχολείο είναι ένας ξένος θεσμός, ο οποίος δεν έχει καμία παράδοση στη δική τους κοινωνική οργάνωση. Το σχολείο για τους τσιγγάνους κατέχει κυρίαρχη θέση στην «εχθρική» κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα. Το σχολείο αντιπροσώπευε στο πέρασμα των αιώνων

ρόλους, πρότυπα και συμπεριφορές ξένες προς την τσιγγάνικη ταυτότητα και κουλτούρα και αποτελούσε για τους τσιγγάνους έναν αφομοιωτικό θεσμό (Βασιλειάδου, Παυλή-Κορρέ, 1998).

Η σχολική φοίτηση, όμως, είναι υποχρεωτική από το 1834 και έχει κατοχυρωθεί συνταγματικά. Όλα τα παιδιά σχολικής ηλικίας είναι υποχρεωμένα να φοιτούν στο σχολείο. Αυτό ισχύει και για τα Τσιγγανόπαιδα, καθώς *«με τις διατάξεις 69468/78 και 16701/79 όλοι οι Τσιγγάνοι μόνιμοι κάτοικοι μπορούν να έχουν ελληνική υπηκοότητα και να εγγράφονται στα δημοτολόγια»* (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998).

Στα πλαίσια του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» που υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (1997-2004) προέκυψαν τα εξής: Τον Ιούνιο του 2004 σε όλη την ελληνική επικράτεια το σύνολο εγγραφών Τσιγγανοπαίδων σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου ήταν 8.774 μαθητές, σημειώθηκαν 286 μετεγγραφές, 2.264 διαρροές, 1.289 περιπτώσεις σποραδικής φοίτησης, 5.829 φοίτησαν σε τυπικές τάξεις, 383 σε τάξεις υποδοχής και απ' αυτούς που φοιτούσαν σε κανονικές τάξεις 1.024 παρακολουθούσαν και Ενισχυτική διδασκαλία (Παπακωνσταντίνου, 2007).

Δυστυχώς, η φοίτηση των τσιγγανοπαίδων χαρακτηρίζεται αποσπασματική, σποραδική και με προβλήματα, με αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός τσιγγανοπαίδων να διακόπτει τη φοίτησή του ή να παρουσιάζει χαμηλή επίδοση. Τα παιδιά αυτά έρχονται αντιμέτωπα με πολλά προβλήματα κατά την είσοδό τους στο σχολείο, καθότι είναι δίγλωσσα και η κουλτούρα τους δεν συμβαδίζει με την κουλτούρα του σχολείου. Δυσκολίες αντιμετωπίζουν και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι δεν έχουν λάβει την ανάλογη εκπαίδευση και επιμόρφωση.

Με δεδομένη τη δυσχερή σχολική φοίτηση των Τσιγγανοπαίδων και την επίδραση στην εκπαίδευση των παιδιών αυτών, του εκπαιδευτικού συστήματος με την πολιτική του, του εκπαιδευτικού με τον καθοριστικό του ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία, της ελληνικής κοινωνίας με τις στάσεις και τις αντιλήψεις της για τους Τσιγγάνους, αλλά και των ίδιων των Τσιγγάνων με τις αντιλήψεις τους για τον εκπαιδευτικό θεσμό, κρίθηκε αναγκαίο να

καταγραφούν οι απόψεις των δασκάλων για τους λόγους μη φοίτησης των τσιγγανοπαίδων, καθώς και οι εμπειρίες τους που προκύπτουν από την προσπάθεια ένταξης των τσιγγανοπαίδων στο σχολικό περιβάλλον.

#### **4.3 Σύνδεση του θεωρητικού πλαισίου με την ερευνητική μέθοδο**

Η επιλογή ερευνητικής μεθόδου σε μια εργασία δεν είναι μια τυχαία διαδικασία. Εξαρτάται από τα ερευνητικά ερωτήματα, τη φύση και το σκοπό της έρευνας, καθώς και από το θεωρητικό πλαίσιο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Κυριαζή (2004 :45), *«Εφόσον η έρευνα έχει ως σκοπό την εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων, ο ρόλος της θεωρίας στην ερευνητική διαδικασία είναι αυτονόητος. Η θεωρία προσφέρει το πλαίσιο για τη συστηματική ερμηνεία των εμπειρικών δεδομένων –αναφέρεται στη μορφή που μπορεί να προσλάβει το κοινωνικό φαινόμενο, εξηγεί τους λόγους για τους οποίους εμφανίζεται και τις συνθήκες υπό τις οποίες υπάρχει. Η έρευνα αποτελεί στην ουσία έναν συνεχή διάλογο ιδεών και στοιχείων».*

Ακόμη, η μέθοδος που ακολουθείται κάθε φορά χαρακτηρίζει την ίδια την έρευνα. Σύμφωνα με την Mason (2003 :50), *«Στο στάδιο του ερευνητικού σχεδιασμού το κύριο έργο που έχετε να επιτελέσετε όσον αφορά τη μέθοδο δεν είναι μόνο να αποφασίσετε ποιες είναι οι κατάλληλες μέθοδοι και οι πηγές δεδομένων, αλλά επίσης να κατανοήσετε τις μεθοδολογικές συνέπειες των επιλογών σας και πιο συγκεκριμένα, να αναλογιστείτε τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στα ερευνητικά σας ερωτήματα και τις ερευνητικές σας μεθόδους».*

Εδώ επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα. Αυτή η έρευνα έχει ως χαρακτηριστικά την ευέλικτη δομή, τη διαμόρφωση του θέματος κατά την εξέλιξη της έρευνας, τη μελέτη μικρού αριθμού περιπτώσεων, την κατασκευή αναπαραστάσεων της κοινωνικής πραγματικότητας, τη μη ανάδειξη γενικών τάσεων. Αναλύει ένα πρόβλημα από την οπτική γωνία του υποκειμένου, δηλαδή αξιοποιεί τον τρόπο που αυτό ερμηνεύει την κοινωνική πραγματικότητα (Πασχαλιώρη, Μήλεση, 2003). Σε μια ποιοτική έρευνα υπάρχει ένας «ερμηνευτικός» προσανατολισμός, δηλαδή αυτό που απασχολεί

είναι ο τρόπος που βιώνεται η κοινωνική πραγματικότητα από το άτομο, χρησιμοποιούνται μέθοδοι παραγωγής δεδομένων που δεν είναι αυστηρά δομημένες και στόχος της η παραγωγή σφαιρικής αντίληψης με λεπτομερή καταγραφή του φυσικού κοινωνικού πλαισίου (Mason, 2003).

Η ποιοτική έρευνα από την φύση της δίνει έμφαση στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο για την ερμηνεία που δίνουν τα υποκείμενα στη δική τους συμπεριφορά και των άλλων. Βασίζεται στην παραδοχή ότι τα κοινωνικά νοήματα δεν απορρέουν από τις ίδιες τις δραστηριότητες ή τα κοινωνικά φαινόμενα, αλλά αποδίδονται από τα δρώντα υποκείμενα ανάλογα με το υφιστάμενο κοινωνικό πλαίσιο (Κυριαζή, 2003).

#### **4.4 Δείγμα έρευνας**

Το δείγμα της έρευνας μας αποτελείται από 10 εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 25- 55 χρονών και τα χρόνια υπηρεσία τους είναι από μήνες έως και 9 χρόνια. Συμμετείχαν και άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί. Ο πληθυσμός Ρομά μαθητών είναι πολύ μεγάλος. Από τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα λίγοι ήταν αυτοί που είχαν συμμετάσχει σε πρόγραμμα εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων. Δυστυχώς, το πρόγραμμα δεν εφαρμόστηκε φέτος στο συγκεκριμένο σχολείο του Αγρίνιου και οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί δεν είχαν λάβει καμία σχετική επιμόρφωση.

#### **4.5 Συνέντευξη**

Η συνέντευξη χρησιμοποιείται για την συλλογή ποιοτικών δεδομένων. Μέσω της συνέντευξης μπορούν να ερευνηθούν με περισσότερες λεπτομέρειες και σε βάθος κάποιες πτυχές που δεν ερευνώνται με το ερωτηματολόγιο (Verma, Mallick, 2004). Οι συνεντεύξεις ταξινομούνται σε διάφορες κατηγορίες, οι οποίες σύμφωνα με τους Verma και Mallick (2004), είναι οι δομημένες, οι μη δομημένες ή ανοιχτές και οι ημιδομημένες.



Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήσαμε την ημιδομημένη συνέντευξη, θεωρώντας την κατάλληλο ερευνητικό εργαλείο για τους εξής λόγους:

- 1.Ο αριθμός των υποκειμένων της έρευνας ήταν μικρός.
- 2.Η ημιδομημένη συνέντευξη διευκόλυνε τελικά τους ερωτώμενους να εκφράσουν τις απόψεις τους, αφετέρου τον ερευνητή να θέσει το πλαίσιο της συζήτησης.
- 3.Η ημιδομημένη συνέντευξη μας διευκόλυνε ως προς το να ελιχθούμε ανάλογα με την πορεία της συζήτησης αναδιατυπώνοντας κάποια ερωτήματα και καθοδηγώντας την στο θέμα της έρευνας.
- 4.Οι αντιδράσεις των ερωτώμενων ήταν δυνατό να παρατηρηθούν μέσω της συνέντευξης.

Ωστόσο, κατά την διεξαγωγή της έρευνας αντιμετωπίσαμε κάποιες δυσκολίες. Αυτές είναι:

- 1.Ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα η διαδικασία διεξαγωγής των συνεντεύξεων, καθότι πολλοί συνεντευξιζόμενοι μετέθεταν την συνέντευξη.
- 2.Πολλοί ερωτώμενοι προσπαθούσαν να αποφύγουν κάποιες ερωτήσεις ή δεν τις απαντούσαν.

Η τακτική που ακολουθήσαμε ήταν η εξής: Αρχικά, τονίσαμε στα υποκείμενα της έρευνας ότι είναι πολύ σημαντικό να εκφράσουν τις απόψεις τους. Προσπαθήσαμε να είμαστε αμερόληπτοι χωρίς να επιδιώκουμε τη λήψη απαντήσεων που θα επιβεβαίωναν τις δικές μας αντιλήψεις. Διατυπώσαμε πολύ προσεκτικά τις ερωτήσεις, ώστε να είναι ξεκάθαρο το περιεχόμενό τους και δημιουργήσαμε, όσο ήταν δυνατόν, κλίμα εμπιστοσύνης και ασφάλειας και ήμασταν ευγενικοί, ώστε να εξασφαλίσουμε οικειότητα με τους ερωτώμενους. Τέλος, ξεκαθάρισαμε τον ερευνητικό σκοπό της συνέντευξης, και προσπαθήσαμε να εξηγήσουμε στους ερωτώμενους τη σημασία που έχει η κατάθεση των προσωπικών τους απόψεων.

#### **4.6 Διεξαγωγή έρευνας**

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας για την ολοκλήρωση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου με θέμα «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη». Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από 25 Μάιου 2014 -13 Ιουνίου 2014 σε σχολείο του νομού Αιτωλοακαρνανίας. Στην έρευνα συμμετείχαν αποκλειστικά εκπαιδευτικοί. Το σχολείο το οποίο συμμετείχε στην έρευνα ήταν το 1<sup>ο</sup> Δ.Σ. Νεαπόλεως. Μάλιστα, το εν λόγω σχολείο είναι ημιαστικής περιοχής. Ακόμα, πριν από την επίσκεψή μου στο παραπάνω σχολείο υπήρξε συνεννόηση με τους διευθυντές αυτών, οι οποίοι ήταν παραπάνω από συνεργάσιμοι και συνέβαλαν σημαντικά και με πολλούς τρόπους στη διευκόλυνσή μου για τη διεξαγωγή της έρευνας.

Το ερευνητικό εργαλείο το οποίο χρησιμοποιήθηκε ήταν η συνέντευξη. Συγκεκριμένα, η συνέντευξη έγινε σε 10 εκπαιδευτικούς του εν λόγω σχολείου, οι οποίοι –αν όχι όλοι- είχαν στην τάξη τους μαθητές Ρομά.

Αφού ολοκληρώθηκαν οι συνεντεύξεις, οι ερωτήσεις της συνέντευξης χωρίστηκαν σε άξονες, όπου ο κάθε άξονας περιλάμβανε ερωτήσεις και με τη σειρά αναλύθηκαν τα αποτελέσματα του κάθε άξονα. Συγκεκριμένα, η συνέντευξη αποτελείται από 22 ερωτήσεις.

Οι άξονες της συνέντευξης είναι οι ακόλουθοι:

##### **Άξονας 1: Χρόνος εργασίας και επιμόρφωση εκπαιδευτικών**

ερωτήσεις γενικές για τον χρόνο εργασίας των εκπαιδευτικών (1,2)

**Άξονας 2: Περιεχόμενο της τάξης και η αλληλεπίδρασή τους με τους υπόλοιπους μαθητές** {ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο της τάξης, την φοίτησή τους, την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν αλλά και τη σχέση των μαθητών Ρομά με τους συμμαθητές τους (3,4,5,6,7)}

**Άξονας 3: Η σχέση των μαθητών Ρομά με το σχολείο και η εκπαιδευτική τους εξέλιξη** {ερωτήσεις που αφορούν το αν ενδιαφέρονται οι Ρομά μαθητές

να μάθουν γράμματα, τη συμμετοχή τους σε σχολικές ή ομαδικές δραστηριότητες, αλλά και την εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών (8,9,10,11,19)}

**Άξονας 4: Τρόπος διδασκαλίας και προτάσεις των εκπαιδευτικών** {ερωτήσεις που αφορούν τη μεθοδολογία που ακολουθεί ο εκπαιδευτικός για την ένταξη των μαθητών Ρομά, αν υπάρχει στήριξη από την πλευρά των γονέων, του σχολείου, του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και τέλος τις προτάσεις των εκπαιδευτικών για την ένταξη των μαθητών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα (12,13,14,20,21)}

**Άξονας 5: Στάση του σχολείου απέναντι στους μαθητές Ρομά και τα οφέλη από τις τάξεις υποδοχής** {ερωτήσεις που αφορούν τα αποτελέσματα από την ίδρυση τάξεων υποδοχής για τους μαθητές Ρομά, την στάση του σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση, τις δράσεις που πραγματοποιεί το σχολείο για την ευαισθητοποίηση απέναντι στους Ρομά (15,16,17,18).}

## **4.7 Ανάλυση αποτελεσμάτων**

### **Άξονας 1**

Ο άξονας 1 περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν τον χρόνο εργασίας των εκπαιδευτικών στο εν λόγω σχολείο, καθώς και το αν έχουν λάβει επιμόρφωση για την εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων. Σχετικά με αυτές τις ερωτήσεις, άλλοι εκπαιδευτικοί εργάζονται στο προαναφερθέν σχολείο αρκετά χρόνια και άλλοι μήνες. Δυστυχώς, όμως, κανένας εκπαιδευτικός δεν έχει λάβει επιμόρφωση.

### **Άξονας 2**

Εδώ περιλαμβάνονται ερωτήσεις σχετικές με το αν η τάξη είναι μικτή ή όχι με παιδιά Ρομά, για την αλληλεπίδραση των Ρομά μαθητών με τους συμμαθητές τους, για τις ηλικίες των Ρομά μαθητών, για το αν η φοίτησή τους είναι κανονική και τέλος το τι συμβαίνει, όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους, όταν πάνε σχολείο.

Εκτενέστερα, στην ερώτηση 3 οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί είχαν στην τάξη τους μαθητές Ρομά –αξίζει να αναφερθεί και ένα ποσοστό εκπαιδευτικών που είχε 9 μαθητές Ρομά. Βέβαια, υπήρχαν και εκπαιδευτικοί που δεν είχαν κανένα μαθητή Ρομά.

Σχετικά με την αλληλεπίδραση των μαθητών Ρομά με τους συμμαθητές τους, οι απόψεις δίστανται. Υπάρχει μερίδα εκπαιδευτικών που ισχυρίζεται ότι οι μαθητές Ρομά έχουν καλές σχέσεις με τους συμμαθητές τους.

*«Παρατηρώ ότι έχουν πολύ καλές σχέσεις με ορισμένους συμμαθητές τους»*

Αντίθετα, άλλοι εκπαιδευτικοί μαρτυρούν ότι οι μαθητές Ρομά παίζουν μεταξύ τους στα διαλείμματα, καθώς οι συμμαθητές τους τους περιγελούν και τους χλευάζουν.

*«τις περισσότερες φορές κάνουν παρέα μεταξύ τους/ Τα υπόλοιπα παιδιά - αν και σπάνια τους ενοχλούν ή τους προσβάλλουν - σε γενικές γραμμές τους αποφεύγουν, δεν τους μιλάνε και δεν συνεργάζονται σχεδόν ποτέ μαζί τους στο μάθημα».*

Η επόμενη ερώτηση αφορά στο τι συμβαίνει, όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους, όταν οι μαθητές Ρομά πάνε σχολείο. Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί αποφάνθηκαν ότι η γλώσσα την οποία χρησιμοποιούν οι μαθητές Ρομά, όταν βρίσκονται στο χώρο του σχολείου, είναι η ελληνική γλώσσα. Την δική τους γλώσσα, τη ρομανές, την χρησιμοποιούν μόνο στα διαλείμματα, όταν βρίσκονται μεταξύ τους.

*«Τα περισσότερα παιδιά Ρομά μιλάνε τη γλώσσα τους και στο χώρο του σχολείου κυρίως στα διαλείμματα».*

Όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν, οι ηλικίες ποικίλλουν και φτάνουν μέχρι και 14 ετών να φοιτούν στο δημοτικό («Μέχρι 14»). Η φοίτησή τους χαρακτηρίζεται από την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών ως αποσπασματική.

*«Περισσότερο αποσπασματική θα την χαρακτήριζα»*

Οι μαθητές αυτοί ξεκινούν το σχολικό έτος και φοιτούν κανονικά, αλλά όσο πλησιάζει το τέλος της σχολικής χρονιάς, τόσο μειώνονται οι μαθητές Ρομά που φοιτούν ακόμη στο σχολείο.

*«Ενώ στην αρχή το χρόνο έρχονται όλα (τα παιδιά Ρομά ) σχεδόν κάθε μέρα σχολείο, από τα Χριστούγεννα και μετά έρχονται όλο και πιο σποραδικά.»*

Βέβαια, υπάρχουν και εκπαιδευτικοί –λίγοι- που χαρακτηρίζουν τη φοίτησή τους κανονική («Κανονική χωρίς απουσίες»).

### **Άξονας 3**

Οι ερωτήσεις που θα αναλυθούν σ' αυτό το σημείο αφορούν το αν ενδιαφέρονται ή όχι οι μαθητές Ρομά να μάθουν γράμματα, για ποιους λόγους δηλώνουν αυτή την άρνηση, τη συμμετοχή τους σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες, την εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών και τέλος το αν η ένταξή τους και η κανονική φοίτησή τους στο σχολείο θα βοηθήσει στην σταδιοδρομία τους.

Στην ερώτηση 8, για το αν τα τσιγγανόπαιδα επιθυμούν να μάθουν, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί ισχυρίζονται

ότι τα τσιγγανόπαιδα δεν καταβάλουν καμία προσπάθεια να ενταχθούν στην μαθησιακή διαδικασία.

*«εντούτοις η πλειοψηφία θα έλεγα δεν προσπαθεί να ενταχθεί στη μαθησιακή διαδικασία»*

Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιοι –μικρό το ποσοστό- που θεωρούν ότι εκδηλώνουν τεράστιο ενδιαφέρον να μάθουν, σε σημείο μάλιστα που συναγωνίζονται τους συμμαθητές τους.

*«Τα περισσότερα ναι και μάλιστα σε μερικές τάξεις συναγωνίζονται τους άριστους μαθητές.»*

Τώρα, σχετικά με τους λόγους που τα τσιγγανόπαιδα αρνούνται να μάθουν, όλοι οι εκπαιδευτικοί συμφώνησαν ότι οι κυριότεροι λόγοι είναι καταρχάς προβλήματα βιοπορισμού, καθώς αναγκάζονται από μικρή ηλικία να εργάζονται, προκειμένου να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένειά τους.

*«Οι λόγοι είναι κυρίως βιοποριστικοί, καθότι τα παιδιά αυτά ακόμα και σ αυτή την ηλικία δουλεύουν για να συνεισφέρουν στις οικογένειές τους.»*

Άλλος λόγος είναι οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Τα παιδιά αυτά ζουν σε σπίτια μικρά, χωρίς ανέσεις και μένουν πολλά άτομα σ' ένα σπίτι. Επομένως, είναι τρομερά δύσκολο γι' αυτά τα παιδιά να εκδηλώσουν ενδιαφέρον για μάθηση.

*«Επιπλέον οι συνθήκες διαβίωσης αποτελούν έναν ακόμα ανασταλτικό παράγοντα. Σπίτια μικρά, χωρίς ανέσεις, στα οποία στεγάζονται πολλά άτομα δεν ευνοούν την ανάπτυξη του γνωστικού επιπέδου των παιδιών.»*

Ένας επιπλέον λόγος είναι ότι οι γονείς τους κάνουν εποχιακές δουλειές και αναγκάζονται τις περισσότερες φορές να μετακινούνται σε άλλους τόπους με όλη την οικογένεια.

*«Τέλος, αρκετά παιδιά αναγκάζονται να αλλάζουν συχνά τόπο διαμονής, καθώς οι γονείς τους ασχολούνται με εποχιακές δουλειές και αναγκάζονται να μετακινηθεί ολόκληρη η οικογένεια.»*

Άλλη άποψη που υποστηρίχθηκε είναι ότι λείπει το κίνητρο σε αυτά τα παιδιά και τέλος ότι φέρουν στο σχολείο τα πολιτισμικά στοιχεία της δικής τους κουλτούρας, τα οποία έρχονται σε σύγκρουση με τα δικά τους.

*«Θεωρώ ότι λείπει το κίνητρο. Είναι θέμα κουλτούρας το ενδιαφέρον για γνώση και από τι στιγμή που το να μορφωθεί κανείς δεν αποτελεί αξίωμα για τους Ρομά, τα παιδιά τους εύλογα αρνούνται να*

*προσαρμοστούν.. Και στο σημείο αυτό είναι κρίσιμη η προσπάθεια του εκπαιδευτικού προς αυτό το στόχο.»*

Στην περίπτωση για το αν τα τσιγγανόπαιδα συμμετέχουν ή όχι σε ομαδικές ή άλλες σχολικές δραστηριότητες, όλοι οι εκπαιδευτικοί αποφάνθηκαν ότι εν αντιθέσει με τα μαθήματα του σχολείου, όταν γίνονται ομαδικές δραστηριότητες, συμμετέχουν.

*«Αντίθετα με την εικόνα που παρουσιάζουν στο μάθημα στις γιορτές, τις εκδρομές και γενικά σε ομαδικές δραστηριότητες δείχνουν μεγάλη προθυμία για συμμετοχή αν κάποιες φορές...με δικούς τους όρους(...).»*

Όσον αφορά την εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών, όλοι συμφωνούν ότι είναι αρκετά δύσκολο για αυτή την κατηγορία των μαθητών. Δυστυχώς, έχουν αρκετές ελλείψεις στον γνωστικό τομέα και δεν κατέχουν ούτε τις βασικές δεξιότητες της γραφής και της ανάγνωσης. Πολύ λίγα παιδιά καταφέρνουν και τελειώνουν το δημοτικό.

*«Τα παιδιά αυτά εξαιτίας της ελλιπούς φοίτησής τους με δυσκολία θα μπορέσουν να τελειώσουν το δημοτικό σχολείο. Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά συνήθως δεν κατέχουν ούτε τις βασικές δεξιότητες της γραφής και της ανάγνωσης με αποτέλεσμα να οδηγούνται στον αναλφαβητισμό.»*

Όμως, θα είχαν πάρα πολύ καλές επιδόσεις, αν θα είχαν έναν εκπαιδευτικό, ο οποίος θα ασχολούνταν αποκλειστικά και μόνο με αυτούς τους μαθητές και τις ανάγκες τους.

*«Βέβαια, θα μπορούσαν να εξελιχθούν αρκετά αν υπήρχε ένας εκπαιδευτικός που θα ασχολούνταν αποκλειστικά με αυτή τη μερίδα των μαθητών.»*

Τέλος, σχετικά με τα οφέλη που θα επιφέρει στη σταδιοδρομία τους η ένταξή τους στην εκπαίδευση και η κανονική φοίτησή τους, οι απαντήσεις που πήραμε από τους εκπαιδευτικούς είναι ότι θα αποκομίσουν τεράστια οφέλη αν καταφέρουν να ενταχθούν στο μαθητικό σύνολο και στην υπόλοιπη μαθησιακή διαδικασία.

*«Φυσικά. Αν τα παιδιά αυτά κατορθώσουν να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον και να ενσωματωθούν, τότε θα αποκομίσουν τεράστια οφέλη για την μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία.»*

Αν το καταφέρουν αυτό το πράγμα, θα καταφέρουν να αναπτύξουν δεξιότητες όπως να αναπτύξουν ολόπλευρα την προσωπικότητά τους, να μπορούν να

αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα και να προετοιμαστούν ως πολίτες για την επαγγελματική τους μετεξέλιξη.

*«Αν οι μαθητές Ρομά μπορέσουν να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον θα αναπτύξουν ολόπλευρα τις γνώσεις τους και την προσωπικότητα τους.»*

*«Φυσικά, αφού θα αναπτύξουν όλες αυτές τις ικανότητες και δεξιότητες που χρειάζονται για την αντιμετώπιση προβλημάτων, για τη λήψη αποφάσεων, για την ενεργοποίησή τους ως πολίτες και για την μετέπειτα μαθητική και επαγγελματική τους πορεία.»*

#### **Άξονας 4**

Ο άξονας 4 περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με τη μεθοδολογία που ακολουθεί ο εκπαιδευτικός κατά τη διδασκαλία του και κατά πόσο ανταποκρίνονται οι μαθητές σ' αυτό, να εκδηλώνεται ενδιαφέρον από την πλευρά των γονέων, ποια η στάση των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων και των υπόλοιπων γονέων. Ακόμη, αναλύει ερωτήσεις για το αν υπάρχει στήριξη από το ίδιο το σχολείο, τον σχολικό σύμβουλο και την διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και ποιες δράσεις προτείνουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί που θα βοηθήσουν τα τσιγγανόπαιδα να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα και να προχωρήσουν στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Για τη μεθοδολογία που ακολουθεί ο εκπαιδευτικός κατά τη διδασκαλία του, πήραμε τις ακόλουθες απαντήσεις: κάποιοι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και τον διαδραστικό πίνακα, προκειμένου να εμπλουτίσουν το μάθημα με εικόνες και να κάνουν πιο ευχάριστο το μάθημα για τους μαθητές.

*«Προσπαθώ με τη διδασκαλία μου να εντάξω όλους τους μαθητές. Συνήθως χρησιμοποιώ τον ηλεκτρονικό υπολογιστή ή τον διαδραστικό πίνακα για να εμπλουτίσω το μάθημα κυρίως της γλώσσας με εικόνες ή να τροποποιήσω κάποια κείμενα ώστε να είναι πιο ευανάγνωστα. Πιστεύω, ότι οι μαθητές Ρομά συμμετέχουν περισσότερο με αυτό τον τρόπο στις δραστηριότητες της τάξης. Είναι κάτι που τους ευχαριστεί.»*

Άλλοι εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, προκειμένου όλα τα παιδιά να μπορούν να συμμετέχουν.

*«Χρησιμοποιείται ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και σε στρατηγικές όπως ο καταγιγισμός ιδεών για την προσέγγιση εννοιών δίνεται η ευκαιρία συμμετοχής και διατύπωσης εμπειριών.»*



Ωστόσο, σ' αυτό το σημείο ανακύπτουν προβλήματα, καθότι τα υπόλοιπα παιδιά εκδηλώνουν απροθυμία να συνεργαστούν με τα τσιγγανόπαιδα.

*«Αντιμετωπίζω όμως αρκετά προβλήματα, λόγω του ότι οι άλλοι συμμαθητές τους εκδηλώνουν απροθυμία να συνεργαστούν με αυτά τα παιδιά.»*

Σχετικά με το αν εκδηλώνουν ενδιαφέρον οι γονείς των μαθητών Ρομά για την επίδοση των παιδιών τους, η συντριπτική πλειοψηφία αποφάνθηκε ότι οι γονείς των μαθητών Ρομά επισκέπτονται το σχολείο μόνο κατά την έναρξη και λήξη της σχολικής χρονιάς.

*«Συνήθως έρχονται στην έναρξη και στη λήξη της σχολικής χρονιάς.»*

Βέβαια, ένα μικρό ποσοστό είχε αντίθετη άποψη και ισχυρίστηκε ότι οι γονείς Ρομά έρχονται τακτικά στο σχολείο και ενημερώνονται για την επίδοση των παιδιών τους.

*«Οι γονείς ενδιαφέρονται κι έρχονται τακτικά στο σχολείο να ρωτήσουν.»*

Ένα μεγάλο ποσοστό εκπαιδευτικών δήλωσε ότι δεν υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων και τους υπόλοιπους γονείς, πολλοί από τους οποίους μάλιστα ενισχύουν οικονομικά τις οικογένειες των μαθητών Ρομά.

*«Στο σχολείο όπου υπηρετώ φοιτούν σε όλες τις τάξεις μεγάλος αριθμός μαθητών Ρομά. Οπότε η τοπική κοινωνία και ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων έχουν αποδεχτεί το γεγονός. Εν μέρει θα έλεγα ότι προσπαθούν κιόλας να ενισχύσουν οικονομικά κάποιες οικογένειες Ρομά.»*

Ωστόσο, ένα μικρό ποσοστό δήλωσε ότι ενδέχεται να υπάρξουν αντιδράσεις, στην περίπτωση που θα προκληθούν επεισόδια μεταξύ των Ρομά μαθητών και των υπόλοιπων συμμαθητών τους.

*«Εξαρτάται. Αν δεν προκληθεί κάποιο επεισόδιο μεταξύ των παιδιών Ρομά με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, τότε δεν αντιδρούν, διαφορετικά παίρνουν θέση και αντιδρούν, κάτι που μπορεί να επηρεάσει και την ενταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο.»*

Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν κατηγορηματικά ότι στήριξη έχουν μόνο από την πλευρά του διευθυντή, ενώ ο σχολικός σύμβουλος και η διεύθυνση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μένουν αμέτοχοι και αποστασιοποιημένοι.

*«Η στήριξη και η γενικότερη δραστηριοποίηση της διευθύντριά μας είναι μεγάλη και το έργο της μέχρι στιγμής είναι αισθητό. Η στήριξη από πλευρά συμβούλου και πρωτοβάθμιας όμως θα έλεγα ότι είναι τυπική και αποστασιοποιημένη.»*

Φυσικά, υπάρχει και μια μερίδα εκπαιδευτικών που διαβεβαιώνει ότι δέχεται στήριξη και από τον διευθυντή του σχολείου και από τον σχολικό σύμβουλο και από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

*«Ναι, η στήριξη από τη διοίκηση είναι εμφανής και καθημερινή και υπάρχει συχνή ενημέρωση και της σχολικής συμβούλου για τυχόν θέματα που προκύπτουν.»*

Όσον αφορά τις δράσεις που προτείνει ο εκπαιδευτικός για την ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο, αυτές είναι οι ακόλουθες: Αρχικά προτείνουν να διοργανωθούν σεμινάρια για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σχετικά με τον πολιτισμό των Ρομά. Εν συνεχεία, καλό θα ήταν να ιδρυθούν θερινά τμήματα διδασκαλίας, όπως επίσης και τάξεις υποδοχής και φροντιστηριακά τμήματα. Μεγάλο ρόλο παίζει και ένας σχολικός ψυχολόγος που θα παρέχει ψυχολογική στήριξη στους μαθητές και στους γονείς.

*«Αρχικά, η πολιτεία θα πρέπει να εκπαιδεύσει κατάλληλα όλους τους εκπαιδευτικούς σχετικά με το πολιτισμό, την ιστορία, την κουλτούρα και τη γλώσσα των Ρομά. Εν συνεχεία, χρειάζεται η καθιέρωση του θεσμού των φροντιστηριακών τμημάτων και των τάξεων υποδοχής σε κάθε σχολείο ανεξαρτήτου του ποσοστού των Ρομά που φοιτούν σ αυτό. Επιπρόσθετα, χρειάζεται από την πολιτεία ή την τοπική κοινωνία η ίδρυση θερινών τάξεων διδασκαλίας αυτών των μαθητών. Τέλος, σημαντική θα ήταν και η παροχή εντός και εκτός του χώρου του σχολείου ψυχολογικής στήριξης τόσο των μαθητών όσο και των γονέων Ρομά.»*

Άλλη πρόταση είναι το σχολείο να εφαρμόσει πρακτικές προώθησης του πολιτισμού των μαθητών Ρομά, όπου θα μπορέσουν να συμμετάσχουν και γονείς.

*«Αρχικά, καλό θα ήταν οι εκπαιδευτικοί των σχολείων να λάβουν σχετική επιμόρφωση, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο ρόλο τους. Το ίδιο το σχολείο από την πλευρά του θα μπορούσε κάλλιστα να εφαρμόσει πρακτικές που προωθεί τον πολιτισμό των μαθητών Ρομά, ώστε να μην αισθάνονται αποκομμένοι από τον πολιτισμό τους. Σ' αυτές τις δράσεις, θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και οι γονείς.»*

Άλλοι εκπαιδευτικοί προτείνουν περισσότερη κινητοποίηση του συλλόγου των διδασκόντων για τον εντοπισμό των αναγκών των μαθητών, την διεξαγωγή δραστηριοτήτων σχετικών με τα πολιτιστικά στοιχεία της κουλτούρας των Ρομά μαθητών, δραστηριοτήτων που απαιτούν την κινητοποίηση των μαθητών και τέλος την ανάθεση ρόλων σε κάθε μαθητή για την ανάπτυξη της υπευθυνότητάς του.

*«Περισσότερη κινητοποίηση εκ μέρους του συλλόγου διδασκόντων προκειμένου να εντοπιστούν οι ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών σε όποια τάξη κ αν είναι. Με βάση τις ανάγκες τους, υλοποίηση δράσεων που αφορούν πολιτιστικά στοιχεία λαών ίσως βοηθούσε την επαφή όλων των μαθητών μεταξύ τους. Δραστηριότητες που απαιτούν κινητοποίηση από τους μαθητές, όπως για παράδειγμα η δημιουργία μιας ταινίας, θα βοηθούσε ίσως στο να προσελκύσει περισσότερο το ενδιαφέρον των μαθητών. Πολλές φορές, η ανάθεση ενός ρόλου σε κάθε μαθητή είναι και αυτή που συμβάλλει στην ανάπτυξη της υπευθυνότητάς του.»*

## **Άξονας 5**

Στον τελευταίο άξονα πρόκειται να αναλυθούν ερωτήσεις που αφορούν την ίδρυση τάξεων υποδοχής για τους μαθητές Ρομά και κατά πόσο συμβάλλουν στην ένταξή τους, τη στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση, το αν υλοποιούνται δράσεις από το σχολείο για την ευαισθητοποίησή της κοινωνίας για τους μαθητές Ρομά και τέλος αν εφαρμόζονται δράσεις για την συνύπαρξη των τσιγγανοπαίδων με τους συμμαθητές τους.

Η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών θεωρεί πολύ σημαντικό τον θεσμό των τάξεων υποδοχής για τους μαθητές Ρομά. Μάλιστα, θεωρούν ότι θα βοηθηθούν εξαιρετικά κατά την ένταξή τους στο σχολείο.

*«Οι τάξεις υποδοχής αποτελούν ενισχυτικό παράγοντα στην ένταξη των μαθητών αυτών στο σχολικό περιβάλλον.»*

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν και εκπαιδευτικοί που δηλώνουν ότι δεν υπάρχει τάξη υποδοχής στο σχολείο τους, παρά μόνο συνεκπαιδευτές που αναλαμβάνουν αυτό τον ρόλο και σχολικός ψυχολόγος.

*«Το συγκεκριμένο σχολείο δεν έχει τμήμα υποδοχής, όμως στα πλαίσια του προγράμματος ΖΕΠ έχει τους συνεκπαιδευτές για κάθε τάξη και σχολική ψυχολόγο εργαζόμενη καθημερινά εκεί. Ναι, με τις κατάλληλες παρεμβάσεις έχει βελτιωθεί η ενσωμάτωση των ρομα.»*

Πάντως, όλοι οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν ότι εξαιτίας της ελλιπούς φοίτησης των μαθητών Ρομά, ο θεσμός των τάξεων υποδοχής τείνει να εκλείψει.

*«Όμως, λόγω της περιοδικής φοίτησής τους έχει αρχίσει να μην χρησιμοποιείται ο θεσμός των τάξεων υποδοχής.»*

Όλοι οι εκπαιδευτικοί διαβεβαιώνουν ότι το σχολείο αποδέχεται και σέβεται τα δικαιώματα των τσιγγανοπαίδων.

*«Το σημερινό σχολείο αποδέχεται σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα αυτών των παιδιών. Προσπαθεί να βρίσκεται δίπλα στις ανάγκες τους και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Ωστόσο, η ίδια η κοινωνία θα πρέπει να αναλάβει διάφορες δράσεις για την ενίσχυση και την στήριξη των σχολείων, των εκπαιδευτικών και κατ' επέκταση των μαθητών Ρομά.»*

Ωστόσο, ανακύπτουν αρκετά προβλήματα λόγω της συχνής απουσίας τους από το σχολείο και της έλλειψης ύπαρξης συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, που θα παρέχει εξατομικευμένο πρόγραμμα, για να καλύπτει τις ανάγκες αυτών των μαθητών.

*«Το σχολείο ως θεσμός ενδιαφέρεται για το δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση. Προβλήματα δημιουργούνται στον τρόπο διαχείρισης της συχνής απουσίας τους από το σχολείο. Δεν είναι εύκολη η σύνδεση της φιλοσοφίας της σχολικής μονάδας με τη φιλοσοφία των Ρομά και είναι απαραίτητες οι συνεχείς προσπάθειες σαφούς και ειλικρινούς επικοινωνίας. Είναι αξιόλογο, πάντως, ότι υφίσταται εμπλουτισμός σε εκπαιδευτικό υλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε επίπεδο τάξης.»*

*«Το πρόβλημα έγκειται στη έλλειψη συμπεριληπτικής αντιμετώπισης εκ μέρους τους εκπαιδευτικού συστήματος ώστε να παρέχεται στους μαθητές αυτούς εξειδικευμένο πρόγραμμα που να στοχεύει στην ενσωμάτωσή τους και να είναι ελκυστικό για αυτούς.»*

Σχετικά με τις δράσεις που πραγματοποιούνται για την ευαισθητοποίηση και την ομαλή συνύπαρξη των τσιγγανοπαίδων με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους εκπαιδευτικούς είναι οι εξής: Καταρχάς, διοργανώνονται σεμινάρια που απευθύνονται στους γονείς όλων των μαθητών, καθώς επίσης και στους εκπαιδευτικούς. Επιπλέον, διεξάγονται project για την ισότητα των μαθητών και την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων από τα μεγαλύτερα παιδιά. Ακόμη, διευρύνονται οι σχολικές δραστηριότητες εντός και εκτός της σχολικής τάξης, δημιουργούνται τάξεις υποδοχής και οργανώνεται η βιβλιοθήκη με βιβλία σχετικά με τον πολιτισμό των Ρομά.

*«Το σχολείο μας οργανώνει διάφορα σεμινάρια τις απογευματινές κυρίως ώρες για τους γονείς όλων των μαθητών σχετικά με τον πολιτισμό των Ρομά.*

*Το σχολείο μας υλοποιεί διάφορες δράσεις για τη στήριξη αυτών των μαθητών όπως η διεύρυνση των σχολικών δραστηριοτήτων εντός και εκτός σχολικής τάξης, η ίδρυση τμήματος υποδοχής και η οργάνωση της βιβλιοθήκης του σχολείου με βιβλία που αφορούν τον πολιτισμό των Ρομά.*

*Ναι, διοργανώνονται και σεμινάρια που απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς, αλλά και διάφορα project που διεξάγονται από τους μαθητές μεγαλύτερων τάξεων για την ισότητα των μαθητών.*

*Φυσικά και γίνονται. Διεξάγονται διάφορες δραστηριότητες, όπου είναι η απαραίτητη η συνεργασία όλων των μαθητών μεταξύ τους, όπως και διάφορες εκδηλώσεις σχετικές με τον πολιτισμό των ρομά μαθητών.»*

#### **4.8 Συμπεράσματα**

Η παρούσα διπλωματική έρευνα στόχο είχε να διερευνήσει τους λόγους μη φοίτησης των τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο, όπως επίσης και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά την ένταξή τους στο σχολείο. Ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήσαμε την ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς διεξάγουμε ποιοτική έρευνα. Η συνέντευξη δόθηκε σε 10 εκπαιδευτικούς που εργάζονται και έχουν στο σχολείο τους μαθητές Ρομά. Σε κάθε περίπτωση τα συμπεράσματα της δικής μου έρευνας φωτίζουν ένα μικρό μόνο πεδίο της έρευνας και δεν μπορούν να γενικευτούν, μόνο σχετική υπόθεση μπορεί να γίνει.

Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε από τις συνεντεύξεις είναι τα ακόλουθα: Καταρχάς, σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν λάβει επιμόρφωση πάνω στο αντικείμενο της εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων. Αυτό φανερώνει ότι οι εκπαιδευτικοί λαμβάνουν μια στοιχειώδη εκπαίδευση και δεν είναι προετοιμασμένοι να ανταποκριθούν σε έναν τέτοιο ρόλο.

Σχετικά με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν τα περισσότερα παιδιά Ρομά, οι ηλικίες τους φτάνουν μέχρι και 14 ετών. Οι τάξεις δεν είναι εξ ολοκλήρου με μαθητές Ρομά αλλά είναι μικτή, δηλαδή αποτελείται και από μαθητές Ρομά και από μη Ρομά μαθητές. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, καθώς μπορεί να συμβάλλει στην συνεργασία όλων των μαθητών μεταξύ τους.

Σχετικά με την αλληλεπίδραση των μαθητών Ρομά με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, τα περισσότερα τσιγγανόπαιδα παίζουν μεταξύ τους την ώρα των διαλειμμάτων, καθώς οι συμμαθητές τους τους κοροϊδεύουν και τους χλευάζουν. Αποδεικνύεται, λοιπόν, ο ρατσισμός που βιώνουν οι Ρομά μαθητές και κατ' επέκταση και ο κοινωνικός αποκλεισμός που τους στιγματίζει. Ακόμα, και στην περίπτωση που οι Ρομά μαθητές πηγαίνουν σχολείο, ο θεσμός του σχολείου δεν κάνει κάτι, ώστε να διατηρηθεί η γλώσσα, η κουλτούρα και ο πολιτισμός των Ρομά μαθητών. Τα παιδιά αυτά έχουν μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον με διαφορετικά πολιτιστικά στοιχεία και έχουν μάθει από μικρά να μιλούν τη δική τους γλώσσα, τη ρομανές. Έτσι, όταν έρχονται στο σχολείο έρχονται αντιμέτωποι με έναν άλλο πολιτισμό και μια

άλλη γλώσσα και, εφόσον το σχολείο δεν προσπαθεί να εντάξει και την δική τους κουλτούρα, αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν την ελληνική γλώσσα, προκειμένου να ενσωματωθούν στο σχολικό σύστημα. Μάλιστα, μιλούν την περισσότερη ώρα την ελληνική γλώσσα, μια γλώσσα την οποία δεν την γνωρίζουν, και σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις μιλάνε την δική τους γλώσσα, όταν βρίσκονται μεταξύ τους τα παιδιά Ρομά ή με τους γονείς τους.

Παρ' όλες τις προσπάθειες που καταβάλουν, η φοίτησή τους εξακολουθεί να είναι αποσπασματική και ελλιπή. Ενώ στην έναρξη της χρονιάς εγγράφονται στο σχολείο πάρα πολλά παιδιά Ρομά, καθώς πλησιάζει η χρονιά στο τέλος της, όλο και λιγότερα συνεχίζουν την φοίτησή τους. Πλέον τα περισσότερα τσιγγάνοπαδα μετά βίας κατορθώνουν να τελειώσουν το δημοτικό σχολείο, ενώ είναι πολύ λίγα αυτά που μεταβαίνουν στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι είναι πολύ λίγα τα παιδιά που επιθυμούν να μάθουν –εξαιρέσεις στον κανόνα. Βέβαια, αυτό μπορεί να το κατανοήσει καλύτερα κανείς, αν αναλογιστεί ότι τα παιδιά αυτά είναι μεγαλωμένα σε ένα περιβάλλον όπου το σχολείο δεν έχει θέση και δεν έχει να τους προσφέρει τίποτα. Οι γονείς των παιδιών αυτών είναι αναλφάβητοι και δεν κατανοούν τη σημασία της μόρφωσης. Γι' αυτούς, τα αγόρια είναι υποχρεωμένα από μικρή ηλικία να εργάζονται και τα κορίτσια να παντρευτούν. Στην περίπτωση που τα τσιγγανόπαιδα συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους, σημαίνει ότι δεν ακολουθούν πλέον τον τρόπο ζωής των γονιών τους που υποδεικνύει να εργάζονται από μικρή ηλικία. Τα περισσότερα εκδηλώνουν μια άρνηση να μάθουν και αυτή τους η άρνηση πηγάζει από τους εξής λόγους: Πρώτα απ' όλα, τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν προβλήματα βιοπορισμού, καθώς αναγκάζονται από μικρή ηλικία να εργαστούν, προκειμένου να συνεισφέρουν οικονομικά στις οικογένειές τους. Αυτό επιτείνεται και από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Ζουν σε σπίτια μικρά, παράγκες, χωρίς ανέσεις και μένουν πολλά άτομα σ' ένα σπίτι. Εκτός από αυτό, οι γονείς των παιδιών αυτών ασχολούνται με εποχιακές δουλειές, οι οποίες τους εξαναγκάζουν να μετακινούνται συνεχώς και να μην έχουν μόνιμο τόπο διαμονής. Ένας άλλος λόγος είναι ότι τα παιδιά

αυτά δεν έχουν κίνητρο να μάθουν, καθότι δεν έχουν πολλές βλέψεις για την επαγγελματική τους σταδιοδρομία.

Τα παιδιά αυτά έχουν τεράστιες ελλείψεις στον γνωστικό τομέα, σε σημείο να μην κατέχουν ούτε τις βασικές δεξιότητες της γραφής και της ανάγνωσης. Παρ' όλες όμως τις ελλείψεις αυτές, όταν πρόκειται για ομαδικές ή άλλες σχολικές δραστηριότητες, τα παιδιά Ρομά εκδηλώνουν τρομερή προθυμία να συμμετάσχουν. Βέβαια, θα μπορούσαν κάλλιστα να έχουν άριστες επιδόσεις αν καταφέρουν να ενταχθούν στο μαθητικό σύνολο και στην μαθησιακή διαδικασία. Αυτό θα μπορούσε να γίνει, αν αναλάμβανε ένας εκπαιδευτικός να ασχοληθεί μόνο με αυτούς τους μαθητές και τις ανάγκες τους.

Δυστυχώς, όμως, σ' αυτό το δύσκολο έργο της ένταξης των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο, δεν υπάρχει η απαιτούμενη στήριξη. Με αυτό εννοούμε, ότι καταρχάς οι γονείς των τσιγγανοπαίδων δεν εμφανίζονται συχνά στο σχολείο, παρά μόνο στην έναρξη και λήξη του σχολικού έτους και όταν δίνονται οι βαθμολογίες. Συνεπώς, τα παιδιά αυτά δεν έχουν βοήθεια από τους γονείς τους. Μετά, οι σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων και οι υπόλοιποι γονείς προσπαθούν, όσο μπορούν να βοηθήσουν αυτά τα παιδιά, ακόμη και με οικονομική ενίσχυση. Αν, όμως, προκληθούν επεισόδια μεταξύ των μαθητών, τότε αντιδρούν. Από την πλευρά του ο διευθυντής του σχολείου στηρίζει τους εκπαιδευτικούς σ' αυτό το έργο, εν αντιθέσει με τους σχολικούς συμβούλους και την διεύθυνση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι δεν παίρνουν θέση και μένουν αμέτοχοι.

Οι εκπαιδευτικοί με την σειρά τους, καταβάλλουν τεράστιες προσπάθειες για να εντάξουν τα παιδιά Ρομά στο μαθητικό σύνολο. Πολλοί απ' αυτούς χρησιμοποιούν διαδραστικούς πίνακες και ηλεκτρονικούς υπολογιστές, για να κάνουν το μάθημα πιο ευχάριστο και να μπορέσουν έτσι να συμμετάσχουν. Όλοι πάντως χρησιμοποιούν την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, προκειμένου να συνεργαστούν οι μαθητές Ρομά με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους. Οι ίδιοι θεωρούν τον θεσμό των τάξεων υποδοχής έναν πολύ σημαντικό θεσμό, που θα ωφελήσει εξαιρετικά την ένταξή τους. Ωστόσο,



εξαιτίας της ελλιπούς φοίτησής τους και την έλλειψης συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, αυτός ο θεσμός τείνει να εκλείψει.

Γι' αυτό τον λόγο, προτείνεται να διοργανωθούν σεμινάρια που απευθύνονται σε όλους τους γονείς και στους εκπαιδευτικούς, να ιδρυθούν φροντιστηριακά τμήματα, να παρασχεθεί ψυχολογική στήριξη και στους μαθητές και στους γονείς των μαθητών Ρομά κατά την ένταξή τους, αλλά και να δημιουργηθούν δραστηριότητες σχετικές με τα πολιτιστικά στοιχεία αυτών των μαθητών και που απαιτούν την κινητοποίηση όλων των μαθητών για την ανάπτυξη της υπευθυνότητάς τους.

## Κεφάλαιο 5: Επίλογος

### 5.1 Επίλογος

Έχοντας μελετήσει όλα τα παραπάνω στοιχεία και κλείνοντας την παρούσα εργασία, θα επιχειρήσουμε μερικές τελικές επισημάνσεις-προτάσεις που κρίνουμε σημαντικές για την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων.

Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα κατέχουν το χαμηλότερο επίπεδο διαβίωσης και μόρφωσης, συμμετέχοντας, έτσι, στις πληθυσμιακές ομάδες των βιομηχανικών ανεπτυγμένων χωρών που αποκαλούνται "τέταρτος κόσμος". Παρόλο που οι Τσιγγάνοι είναι γηγενείς, αντιμετωπίζουν πολύ περισσότερα κοινωνικά και πολιτιστικά προβλήματα από τους μετανάστες, γιατί θεωρούνται "ξένο σώμα" και δεν έχουν εκπροσώπηση στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Οι μηχανισμοί που κρατούν τα Τσιγγανόπουλα μακριά από το σχολείο είναι πολλές φορές πολύ απλοί. Τέτοιοι μηχανισμοί αποκλεισμού, όμως, γίνονται ανθεκτικοί, διότι δεν υπάρχει βούληση για την αντιμετώπισή τους εκ μέρους της κοινωνίας και της πολιτείας. Ιδού μερικοί από αυτούς:

α) Τα Τσιγγανόπουλα έρχονται στο σχολείο με μια άλλη μητρική γλώσσα και γνωρίζουν ελλιπώς (ή δεν γνωρίζουν καθόλου) Ελληνικά.

β) Έρχονται από έναν κόσμο φτώχειας και αναλφαβητισμού, όπου το βιβλίο δεν υπάρχει ούτε σαν έννοια.

γ) Με την είσοδό τους στο σχολείο έρχονται σε επαφή με μια κοινότητα γεμάτη προκαταλήψεις, εχθρότητα, και, όχι σπάνια, ρατσισμό απέναντί τους.

δ) Τα Τσιγγανόπουλα ακολουθούν όλη την οικογένεια στην μετακίνησή τους για την επιβίωση σε χρόνους που δεν ταυτίζονται με τους χρόνους διακοπών του σχολείου.

ε) Ζουν σε περιοχές μακριά από τον κοινωνικό και οικιστικό ιστό και, κατ' επέκταση, από τον κοινωνικό εξοπλισμό της πόλης σε σχολεία.

στ) Συμμετέχουν στην αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος από μικρές ηλικίες (παιδική εργασία, επαιτεία).», διαβάζουμε ξανά στην έκθεση του

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, διαψεύδονται οι προσδοκίες που απορρέουν από τις υπεραισιόδοξες διακηρύξεις και τους βερμπαλισμούς των νομοθετικών ρυθμίσεων και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν καθημερινά οι Τσιγγάνοι ξεπερνούν κατά πολύ το χώρο της εκπαίδευσης και είναι καθημερινά παρόντα στις συνθήκες διαβίωσης και επιβίωσής τους. Οφείλουμε όλοι να τα αναγνωρίσουμε και να αναλάβουμε δράση για την αναβάθμιση της ζωής αυτών που, κάτω από άλλες συγκυρίες, νοοτροπίες και στάσεις, θα αποτελούσαν (και πρέπει να αποτελέσουν) τους γείτονές μας, τους συμμαθητές μας, τους συμπολίτες μας. Φυσικά και οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι, μέσα από τις προσπάθειες και τις δράσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω, έχουν επιτευχθεί (αν και καθυστερημένα) αρκετά σημαντικά και ουσιαστικά βήματα προς τη βελτίωση της κατάστασης, εκπαιδευτικής και όχι μόνο (επιμορφώσεις εκπαιδευτικών, συγγραφή διδακτικού υλικού, φοίτηση στο σχολείο, εγγραφή σε δημοτολόγια, βελτίωση των συνθηκών υγείας κ.λπ., όπως προαναφέρθηκαν). Μένουν ακόμα, όμως, πολλά να γίνουν. Ειδικότερα για τον τομέα της εκπαίδευσης:

1. Να τερματιστεί η παιδική εργασία.
2. Να δημιουργηθούν παιδικοί σταθμοί που θα προλειάνουν το έδαφος για την ένταξη των παιδιών των Τσιγγάνων στο εκπαιδευτικό σύστημα.
3. Να γίνουν όπου χρειάζονται τμήματα ενισχυτικής διδασκαλίας και όχι ειδικές τάξεις για Τσιγγανόπαιδες, που θα εντείνουν την περιθωριοποίηση.
4. Να λειτουργήσουν σχολεία δεύτερης ευκαιρίας για τους μεγαλύτερους, γονείς κλπ.
5. Να συμμετέχουν οι εκπρόσωποι των Τσιγγάνων στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που τους αφορούν. Να εκπαιδευτούν Τσιγγάνοι δάσκαλοι και κοινωνικοί λειτουργοί ώστε να λειτουργήσουν μεσολαβητικά και διευκολυντικά μεταξύ Τσιγγάνων και σχολείων.

6. Να ληφθεί κάθε μέτρο ώστε να τερματιστεί ο ρατσισμός (γονέων, παιδιών, δασκάλων κλπ) στα σχολεία ώστε να μπορέσουν τα παιδιά των Τσιγγάνων να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία του σχολείου και να αποδώσουν.» (Λιβάνη, 2001).

Η εκπαίδευση, όμως, όπως ειπώθηκε και νωρίτερα, είναι πράξη κοινωνική και πολιτική. Στη βάση της, λοιπόν, βρίσκεται, πάνω απ' όλα, μία γενικότερη φιλοσοφία και στοχοθεσία, από την οποία απορρέουν οι εκπαιδευτικές πρακτικές. Και για να λειτουργήσει σωστά για τους Τσιγγάνους (όπως και για κάθε άλλη «διαφορετική», «μειονοτική», «ιδιαιτέρη» κ.λπ. ομάδα), πρέπει να στηριχθεί στις παρακάτω αρχές:

- Αναγνώριση της ταυτότητάς τους. Η Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων αναφέρει με σαφήνεια ότι τα κράτη έχουν καθήκον να προστατεύουν τόσο την ύπαρξη όσο και την εθνική, πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική ταυτότητα των μειονοτήτων εντός των ορίων τους και να ενθαρρύνουν τη δημιουργία συνθηκών που προωθούν την ταυτότητα αυτή.
- Εξάλειψη διακρίσεων και ίση μεταχείριση. Οι Τσιγγάνοι δικαιούνται ισονομίας και πρέπει να απολαμβάνουν πλήρη και ίσα δικαιώματα, ως πολίτες ενός κράτους όπου θα μπορούν να συμμετέχουν, μέσω εκπροσώπων τους, στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή πολιτικών που τους αφορούν.
- Εκπαίδευση. Αναμφισβήτητο είναι ότι πρέπει να υποστηριχθεί και να ενθαρρυνθεί η διαπολιτισμική προσέγγιση στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων και των άλλων εθνοτήτων-μειονοτήτων, ως βασικό στοιχείο στην καταπολέμηση της προκατάληψης και των αρνητικών στερεοτύπων. Το σχολικό σύστημα οφείλει να επαναπροσδιορίσει τη δομή και τη λειτουργία του, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τις ιδιαιτερότητες (κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές) των Τσιγγανόπαιδων, εξαλείφοντας από τα βιβλία τα στερεότυπα και παράγοντας κατάλληλο διδακτικό υλικό. Αναγνωρίζοντας το σχολείο τα τσιγγανόπαιδα ως φορείς πολύτιμης εμπειρίας και πολιτισμού και ανταποκρινόμενο στις διαφορετικές ανάγκες τους, προωθεί τον πολιτισμικό πλουραλισμό και το σεβασμό του διαφορετικού.

Απαραίτητη στο σημείο αυτό είναι η εκπαίδευση των παιδαγωγών πάνω σε διαφορετικούς πολιτισμούς, τόσο στη βασική τους εκπαίδευση όσο και στην επιμόρφωση τους, ώστε να απαλλαγούν από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που φέρουν. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι οι Τσιγγάνοι είναι διαφορετικοί ως λαός αλλά δεν είναι κατώτεροι. Σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες όπως οι σύγχρονες, όλοι μπορούν και πρέπει να προσφέρουν τα μέγιστα, χωρίς να εμποδίζονται και να αποκλείονται επειδή απλά είναι διαφορετικοί από την πλειοψηφία. Η πλειοψηφία, όμως, οφείλει, μέσα από κατάλληλες πρακτικές, αρχικά να αναγνωρίσει, στη συνέχεια να κατανοήσει και στο τέλος να σεβαστεί το διαφορετικό, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το τσιγγάνικο βίωμα. (Πίτσιου και Λάγιος, 2007).

## Βιβλιογραφία

### Ελληνική βιβλιογραφία

- Αγγελίδης, Π., (2009), *Μορφές συμπεριληπτικής εκπαίδευσης μέσα από την πρακτική των υποψήφιων εκπαιδευτικών*. Στο Π. Αγγελίδης (επιμ.), *Συμπεριληπτική Εκπαίδευση και Βελτίωση Σχολείων :Σχέση αμφίδρομη*, Αθήνα, Ατροπός
- Αλεξίου, Θ., (1999), *Περιθωριοποίηση και Ενσωμάτωση*, Αθήνα, Παπαζήση
- Ασκούνη, Ν., & Ανδρούσου, Α. (2001), *Οι «άλλοι» μαθητές στο σχολείο: Από την αφομοίωση των διαφορών στη «διαπολιτισμική» αναζήτηση*. Στο: Α. Ανδρούσου, Ν. Ασκούνη, Κ. Μάγος, & Σ. Χρηστίδου-Λιοναράκη. *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες, Εθνοπολιτισμικές Διαφορές και Εκπαίδευση*, τόμος Β, Πάτρα: ΕΑΠ.
- Βασιλειάδου, Μ. (1998), *Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης
- Βασιλειάδου, Μ., & Παυλή –Κορρέ, Μ. (1996), *“ΚΟΝ ΖΑΝΕΛ ΒΟΥΤ, ΒΟΥΤ ΚΡΔΕΛ” ΑΜΑ ΕΜ ‘ΚΟΝ ΚΡΔΕΛ ΒΟΥΤ, ΒΟΥΤ ΖΑΝΕΛ’ (ΟΠΟΙΟΣ ΞΕΡΕΙ ΠΟΛΛΑ ΠΟΛΛΑ ΤΡΑΒΑΕΙ αλλά και ΟΠΟΙΟΣ ΤΡΑΒΑΕΙ ΠΟΛΛΑ, ΠΟΛΛΑ ΞΕΡΕΙ)*. Αθήνα: Γ.Γ.Λ.Ε.
- Γεωργογιάννης, Π. (2006), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Ελλάδα
- Γκίβαλος, Μ. (2002), *Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην έρευνα και στη γνωστική διαδικασία*. Στο: Γ. Μπαγάκης (επιμ.). *Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Γκόβαρης, Χ., (2001), *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Ατραπ
- Γκότοβος, Α. (1996), *Ρατσισμός, Κοινωνικές, Ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα
- Γκότοβος, Α. (2004), *Οι αναπαραστάσεις των γονέων για το διαφορετικό: στερεότυπα και προκαταλήψεις για τους Τσιγγάνους στην ελληνική οικογένεια*.

- Δαφερμάκης, Μ., (2002), *Σχολείο και Τσιγγανόπαιδα –Τα εκπαιδευτικά*, 63-64, 108-116
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση, τόμος Α', ΦΕΚ Τχ. Φ', αρ. φύλλου 303/13-03-03, Αθήνα
- Διβάνη, Λ. (2003), «*Η κατάσταση των τσιγγάνων στην Ελλάδα*», [www.uchr.gr](http://www.uchr.gr)
- Δραγώνα, Θ., (2001), *Κοινωνικές ταυτότητες/ ετερότητες. Στο: Εκπαίδευση: πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ταυτότητες*. Τόμος Α. Πάτρα: ΕΑΠ
- Έξαρχος, Γ., (1996), *Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι*. Αθήνα: Γαβριηλίδης
- Έξαρχος, Γ., (2004), *Κοινωνικός αποκλεισμός των τσιγγάνων*. Στο Κασιμάτη, Κ. (2004), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg
- Ζώνιου –Σιδέρη, Α., (1998), *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους : Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. (3<sup>η</sup> έκδοση), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Κάτσικας, Χ., & Πολίτου, Ε., (1999), *Τσιγγάνοι, Μειονοτικοί, Παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην ελληνική εκπαίδευση. Εκτός «τάξης» το «διαφορετικό»;* Αθήνα: Gutenberg
- Κηποροπούλου, Ε., (1999), «*Ψίθυροι καρδιάς*» ή «*Ψίθυροι ρατσισμού*»; Μια μελέτη περίπτωσης για το ρατσιστικό λόγο σε μαθητές Δημοτικού, Μακεδόν, 6
- Κυριαζή, Ν., (2004), *Η κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Λαμπρίδης, Ε., (2004), *Στερεότυπο. Προκατάληψη, Κοινωνική ταυτότητα: Μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους Τσιγγάνους*. Αθήνα: Gutenberg
- Λιεζουά, Ζ.Π., (1994), *Ρομά, Τσιγγάνοι, Ταξιδευτές: Οι Τσιγγάνοι της Ευρώπης*. Μπφρ. Α. Σιπητάνου. Αθήνα: Καστανιώης. 1999
- Λυδάκη, Α., *Ρομά. Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα*. Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια
- Μάγος, Κ., (2006), *Από την αφομοίωση των εθνοπολιτισμικών διαφορών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση :Ο μακρύς δρόμος μια*

εκπαιδευτικής αλλαγής. Στο Γ. Μπαγάκης, (επιμ.), *Εκπαιδευτικές αλλαγές, η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*, Αθήνα, Μεταίχμιο

- Μαυρομάτης, Γ. (2008), *Παιδιά Ρομά στο Ελληνικό Δημόσιο Σχολείο*. Στο: Σ. Τρουμπέτα (επιμ.). *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος: Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*. Αθήνα: Κριτική Α.Ε.
- Μητακίδου, Σ., & Τρέσσου, Ε., (2007), *Να σου πω εγώ πώς θα μάθουν γράμματα: Τσιγγάνες μιλούν για την εκπαίδευση των παιδιών τους*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο
- Μήτσης, Ν., & Σδρόλιας, *Επιμορφωτικός Οδηγός για τους Τσιγγανόπαιδες*, Κεφάλαιο 5
- Μπαμπινιώτης, Γ., (2005), *Τσιγγάνος*. Στο: *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 1809, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Μπενέκος, Δ. (2007), *Η εκπαίδευση ειδικών πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα: η περίπτωση των τσιγγάνων*. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, 12
- Μυτίλης, Α. (1998), *Οι μειονότητες μέσα στη σχολική τάξη. Μια σχέση αλληλεπίδρασης*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Ντούσας, Δ., (1991β), *Οι φυλετικές διακρίσεις στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων*. Εκπαιδευτική Κοινότητα, 14, 32-37
- Ντούσας, Δ., (1995β), *Η εκπαίδευση των Ρομά*. Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης, 36, 58-66
- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Γραφείο Στήριξης ΕΠΕΑΕΚ. (χ.χ.), *Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.uoi.gr/services/ereaek/metro11/ergo0664.htm>
- Παπακωνσταντίνου, Π., (2007), *Εκπαιδευτικές ανισότητες και κοινωνικό περιθώριο*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: [http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi\\_Tsigganopaidon/EishghseisEkpshsTsigg/EishghseisTsigg2007/ekpaidefikes\\_anisotites.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/EishghseisEkpshsTsigg/EishghseisTsigg2007/ekpaidefikes_anisotites.pdf)
- Παπακωνσταντίνου, Γ., Βασιλειάδου, Μ., Παυλή –Κορρέ, Μ. (2004), *Οικονομική –κοινωνική –πολιτισμική κατάσταση των τσιγγάνων στην Ελλάδα*. Ιωάννινα
- Παπαστάμου, Σ. (1990), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία. Διομαδικές σχέσεις*. Αθήνα: Οδυσσέας



- Πασχαλιώρη, Β., & Μήλεση, Χ., (2005), *Η ποιοτική μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης: Επιστημάνσεις και προβληματισμοί*. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, τ. 10. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Πίτσιου, Χ., -Λάγιος, Β. (2007), *Η θέση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο και οι εκπαιδευτικές πρακτικές του ΥΠΕΠΘ για την εκπαίδευσή τους*. Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης. Αθήνα
- Ρήγα, Α.Β., & Δαιμονάκου, Σ., (2002), *Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για τον Εαυτό και τον Άλλον (τον Τσιγγάνο)*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 108-109, 257-283
- Σκούρτου, Ε., (2001), *Διγλωσσία, Διδασκαλία Δεύτερης Γλώσσας*. Στο Θ. Δραγώνα, Ε. Σκούρτου & Α. Φραγκουδάκη. *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες, Εθνοπολιτισμικές Διαφορές και Εκπαίδευση*, Τόμος Α', Πάτρα: ΕΑΠ
- Σταθοπούλου, Χ., (2001), *Χρήση γνώσεων ως διδακτικού πλαισίου, στη διδασκαλία των Μαθηματικών σε μια πρώτη τάξη των τσιγγανοπαίδων*. Στα πρακτικά του 18<sup>ου</sup> πανελληνίου Συνεδρίου της ελληνικής Μαθηματικής Εταιρείας, Ρόδος, σελ. 54-63
- Τερζοπούλου, Μ., & Γεωργίου, Γ., (1998), *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα: Ιστορία – Πολιτισμός*. Αθήνα: Γ.Γ.Λ.Ε.
- Τρέσσου, Ε. (2004), *Αποκλεισμός ειδικών ομάδων από την εκπαίδευση και μέσω της εκπαίδευσης*. Στο: Κασιμάτη Κ. (2004), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg
- Τρουμπέτα, Σ. (επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος: Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική Α.Ε.
- Τσαούσης, Δ. Γ., (1998), *Πολιτισμός, Ελεύθερος Χρόνος και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Στο Κ. Κασιμάτη (Εισαγωγή –Επιμέλεια), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Αθήνα : Gutenberg
- Τσιάκαλος, Γ. (1998), «*Ανθρώπινη αξιοπρέπεια, κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην Ευρώπη*», στο Τσιάκαλος, Γ., *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Τσιάκαλος, Γ. (1998), *Κοινωνικός αποκλεισμός. Ορισμοί, πλαίσιο και σημασία*. Στο: Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία*. Εκδόσεις: Gutenberg

- Τσιάκαλος, Γ. (2000), *Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Χατζησαββίδης, Σ. (1999), «Γλωσσικές μειονότητες και σχολική αποτυχία: Η περίπτωση των Ρομ της Ευρωπαϊκής Ένωσης» στο *Σχολική αποτυχία και κοινωνικός αποκλεισμός, Αιτίες, συνέπειες και αντιμετώπιση*, Πρακτικά του Η΄ Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

### Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Campbell, T., *Σtereότυπα και αντίληψη των διαφορών μεταξύ των ομάδων*. Στο: Παπαστάμου, Σ. (επιμ.), (1990), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία. Διομαδικές σχέσεις*, Αθήνα: Οδυσσεάς
- Dovidio, J., Brigham, J., Johnson, B & Gaertner, S., *Stereotyping, Prejudice and Discrimination: Another look*. Στο: Macrae, Neil C., Stangor, C & Hewstone, M. (επιμ.), (1996), *Stereotypes and New York* The Guilford Press
- Giddens, A. (2002), *Κοινωνιολογία*, Αθήνα: Gutenberg
- Mason, J., (2003), *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Tajfel, H., Fraser, C., (1978), *Introducing social psychology, Harmondsworth, Middlesex, Penguin*
- Verma, G. K. & Mallick, K., (2004), *Εκπαιδευτική έρευνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω –Γ. Δαρδανός
- UNESCO, (1994), *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*, Parris

### Ηλεκτρονικές πηγές

- [http://dikadi-rom.gr/assets/meletes/meleti\\_1.pdf](http://dikadi-rom.gr/assets/meletes/meleti_1.pdf)
- <http://www.eriande.elemendu.upatras.gr/?section=985&language=elGR&print=1&page706=2&itemid706=1050>

- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi> Tsiganopaidon/i glossa ton rom i romanes.pdf
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/AlfavitismosTsigdon.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/EgrafiFoitisiTsigdon.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/ApoktisiTitlouSpoudonDimSx.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/KathierosiKartasFoitisisTsigdon.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/FoitisiTsigdonYPEPTH.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/IdrisiLeitourgeiaTY FT.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaEkpsiTsigdon.htm>
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/> Ekpaidefsi Tsiganopaidon/NomothesiaTsigdon%5CeggrafesRoma.pdf
- [http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/programma\\_gia\\_tin\\_endaxi.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon/programma_gia_tin_endaxi.pdf)
- [http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon%5C102679\\_2010.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/NomothesiaTsigdon%5C102679_2010.pdf)
- [http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/afieroma\\_stous\\_roma.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/afieroma_stous_roma.pdf)
- <http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/BasikaStoixeiaRoma.pdf>
- [http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/ProgrammaPanmioulwanninwn/syn\\_ergou.pdf](http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/EkpaidefsiTsiganopaidon/ProgrammaPanmioulwanninwn/syn_ergou.pdf)

- <http://www.uoi.gr/services/epaek/metro11/ergo0664.htm>

# **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ**

## **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |  |
|----------------------------|--|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |  |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |  |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          |  |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |  |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |  |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |  |

1. Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**Ένα χρόνο.**

2. Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Όχι.**

3. Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Μικτή.**

4. Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Αντιμετωπίζονται όπως όλοι οι συμμαθητές τους.**

5. Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**Οι ηλικίες ποικίλουν και οι μαθητές βρίσκονται σε όλες τις τάξεις.**

6. Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Κανονική χωρίς απουσίες.**

7. Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Κάποιες στιγμές που είναι μόνα τους μιλούν τη γλώσσα τους αλλά τις περισσότερες μιλούν κανονικά.**

8. Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Τα περισσότερα ναι και μάλιστα σε μερικές τάξεις συναγωνίζονται τους άριστους μαθητές.**

9. Αν όχι, για ποιος λόγο πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Πιο πολύ αντιδρούν επειδή θέλουν να ασχοληθούν με εξωτερικές δουλειές, αγροτικές κυρίως, κάτι που παρατηρείται σε μεγάλα αγόρια.**

10. Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Κανονικά όπως όλοι οι μαθητές.**

11.Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Εαν στην πορεία δεν τα παρατήσουν όπως κάνουν συνήθως, τότε η εξέλιξή τους θα είναι όπως όλων των μαθητών που θέλουν να σπουδάσουν και να κάνουν κάτι στη ζωή τους.**

12.Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Προσπαθώ να τα ενθαρρύνω να συνεργάζονται.**

13.Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**Οι γονείς ενδιαφέρονται κι έρχονται τακτικά στο σχολείο να ρωτήσουν.**

14.Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Καμία απολύτως.**

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Φυσικά.**

16.Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Αρχικά υπήρξαν αντιδράσεις αλλά στην πορεία τα ρπάγματα εξελίχθηκαν ομαλά.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Πλέον είναι δεδομένο ότι οι μαθητές είναι ευπρόσδεκτοι στο σχολείο οπότε δε χρειάζεται κάποιου είδους δράση.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Πλέον εντάσσονται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Σαφώς και ναι.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Βεβαίως και υπάρχει.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Δεν έχω να προτείνω κάτι καθώς πλέον η ένταξη γίνεται από μόνη της ως κάτι δεδομένο και φυσιολογικό.**

**Σας ευχαριστώ πολύ!**



## **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |         |
|----------------------------|---------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |         |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |         |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | Π.Ε. 70 |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |         |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |         |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |         |

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**Δουλεύω στο δημοτικό αυτό από το Νοέμβριο ως αναπληρώτρια δασκάλα παράλληλης στήριξης.**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Μόλις ξεκίνησα μεταπτυχιακό στην ειδική αγωγή για αυτόν ακριβώς το σκοπό.**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Στη τάξη μου φοιτούν 21 μαθητές, εκ των οποίων οι 9, είναι Ρομά.**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Να σα πω...Αν και 4 - 5 από τους μαθητές είναι πρόθυμοι να κάνουν παρέα με τους Ρομά - κυρίως στα παιχνίδια στο διάλειμμα, σε γενικές γραμμές δεν έχουν τις καλύτερες σχέσεις. Τα υπόλοιπα παιδιά - αν και σπάνια τους ενοχλούν ή τυς προσβάλλουν - σε γενικές γραμμές τους αποφεύγουν, δεν τους μιλάνε και δεν συνεργάζονται σχεδόν ποτέ μαζί τους στο μάθημα.**

5.Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**Πρόκειται για μαθητές 3ης Δημοτικού, δηλαδή 8 χρονών, εκτός από 4 Ρομά εκ των οποίων δύο είναι 9 χρονών και άλλοι δύο 10 χρονών.**

6.Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Στο θέμα αυτό υπάρχουν αρκετά προβλήματα... Ενώ στην αρχή το χρόνου έρχονται όλα (τα παιδιά Ρομά ) σχεδόν κάθε μέρα σχολείο, από**

τα Χριστούγεννα και μετά έρχονται όλο και πιο σποραδικά. Στο τέλος του χρόνου χρόνου ορισμένα έχουν σοβαρά κενά στη φοίτησή τους λόγω απουσιών.

7.Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

Σύμφωνα με δικές μου παρατηρήσεις μόνο στις ώρες του σχολείου μιλούν την ελληνική γλώσσα με τους γονείς τους σχεδόν ποτέ.

8.Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

Δυστυχώς, τουλάχιστον στη δική μου τάξη, πέρα από έναν μαθητή που αποτελεί έκπληξη και για εμάς τους εκαιδευτικούς και είναι αρκετά επιμελής, το ενδιαφέρον είναι ελάχιστο.. Μηδαμινό θα έλεγα..

9.Αν όχι, για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

Θεωρώ ότι λείπει το κίνητρο. Είναι θέμα κουλτούρας το ενδιαφέρον για γνώση και από τι στιγμή που το να μορφωθεί κανείς δεν αποτελεί αξίωμα για τους Ρομά, τα παιδιά τους εύλογα αρνούνται να προσαρμοστούν.. Και στο σημείο αυτό είναι κρίσιμη η προψάθεια του εκπαιδευτικού προς αυτό το στόχο.

10.Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

Ναι, πολύ! Αντίθετα με την εικόνα που παρουσιάζουν στο μάθημα στις γιορτές, τις εκδρομές και γενικά σε ομαδικές δραστηριότητες δείχνουν μεγάλη προθυμία για συμμετοχή αν κάποιες φορές...με δικούς τους όρους(...)

11. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Πιστεύω ότι - παρά το γεγονός ότι η καθημερινή πραγματικότητα συχνά δείχνει το αντίθετο - με αρκετή προσπάθεια από τους εκπαιδευτικούς, που κάποιες φορές γίνεται αυτοθυσία, μπορεί να υπάρξει πρόοδος, έστω και σε πολύ βασικές ακαδημαϊκές δεξιότητες.**

12. Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

13. Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**Λίγοι γονείς συνεργάζονται με το σχολείο.. Μερικοί δεν έρχονται στο σχολείο, παρά μόνο στην αρχή και στη λήξη της σχολικής χρονιάς. Σπάνια όμως κάποιοι δείχνουν ένα στοιχειώδες ενδιαφέρον, αλλά αφορά εξ' ολοκλήρου στη συμπεριφορά και στο αν τα παιδιά τους ενοχλούν άλλους μαθητές.**

14. Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Σίγουρα υπάρχουν αντιδράσεις αλλά κυρίως, όταν προκύπτει κάποιο σοβαρό περιστατικό.. Σε γενικές γραμμές οι γονείς γνωρίζουν ότι η περιοχή έχει μεγάλο ποσοστό Ρομά κατοίκων. Συνεπώς, έχουν αποδεχθεί και τα υψηλά ποσοστά του σχολείου.**

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Ναι, ειδικά τελευταία δύο χρόνια που λειτουργεί το τμήμα ένταξης στο σχολείο μας έχω παρατηρήσει ότι γίνεται πολύ καλή δουλειά από τους εκπαιδευτικούς στο θέμα αυτό .**

16.Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Το σχολείο δέχεται ισότιμα το δικαίωμα των Ρομά στην εκπαίδευση όπως και όλων των πολιτών. Το πρόβλημα έγκειται στη έλλειψη συμπεριληπτικής αντιμετώπισης εκ μέρους τους εκπαιδευτικού συστήματος ώστε να παρέχεται στους μαθητές αυτούς εξειδικευμένο πρόγραμμα που να στοχεύει στην ενσωμάτωσή τους και να είναι ελκυστικό για αυτούς.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Ναι, πραγματοποιούνται εκδηλώσεις στα πλαίσια project που διεξάγονται από τα μεγαλύτερα τμήματα και με τη συνεργασία του συλλόγου γονέων.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Το σχολείο καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια, με τα δικά του μέσα και με προσωπική δραστηριοποίηση του εκπαιδευτικού προσωπικού.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Ασφαλώς. Αν καταφέρουμε να αυξήσουμε την προσέλευση, την παραμονή και τη συμμετοχή των παιδιών αυτών στο σχολείο, θα έχουν στο μέλλον σημαντικά εφόδια ώστε να ενισχύσουν την επαγγελματική τους αποκατάσταση και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Η στήριξη και η γενικότερη δραστηριοποίηση της διευθύντριά μας είναι μεγάλη και το έργο της μέχρι στιγμής είναι αισθητό. Η στήριξη από πλευρά συμβούλου και πρωτοβάθμιας όμως θα έλεγα ότι είναι τυπική και αποστασιοποιημένη.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Σας ευχαριστώ πολύ!**

## **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |                               |
|----------------------------|-------------------------------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |                               |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |                               |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | Δάσκαλος Πρωτοβάθμιας Εκπ/σης |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |                               |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |                               |

|                   |  |
|-------------------|--|
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b> |  |
|-------------------|--|

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**2 έτη.**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Όχι, μόνο μαθήματα στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών προπτυχιακά.**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Μικτή (Ρομά και μη Ρομά παιδιά).**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Περιορισμένη και περιστασιακή.**

5.Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**9-10 ετών.**

6.Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Όχι, η φοίτησή τους είναι αποσπασματική (απουσιάζουν συχνά από το μάθημα).**

7.Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Η γλώσσα τους δεν χρησιμοποιείται στην τάξη και στον «επίσημο» λόγο, επιτρέπεται μόνο στα πλαίσια του προφορικού λόγου και κυρίως στις μεταξύ τους συναναστροφές (όχι στη συναναστροφή με τους υπόλοιπους μαθητές).**



8.Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Ναι, καθότι αντιμετωπίζουν το σχολείο ως μέσο βελτίωσης: α) των συνθηκών της ζωής τους, β) του βιοτικού τους επιπέδου και γ) της ένταξής τους στην κοινωνία**

9.Αν όχι, για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Στις περιπτώσεις άρνησης η συχνότερη αιτία είναι η αρνητική αντίληψη που ενίοτε περιβάλλει τη μόρφωση στα πλαίσια της τσιγγάνικης κουλτούρας**

10.Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Σπάνια, γιατί συχνά είτε γιατί δεν γίνονται αποδεκτά/ευπρόσδεκτα από την υπόλοιπη ομάδα είτε γιατί δεν μπορούν να βρισκονται στον χώρο του σχολείου το ίδιο συχνά/εύκολα με τα υπόλοιπα παιδιά**

11.Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Θα μάθουν στοιχειώδεις γνώσεις στο Δημοτικό και στη συνέχεια η πλειοψηφία θα απορριφθεί από το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο, λόγω ανυπαρξίας επαρκούς στήριξης των μαθητών αυτών (ίσως και λόγω ελλιπούς παρακολούθησης του προγράμματος σπουδών από μέρους των μαθητών)**

12.Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Ναι, τα παιδιά εργάζονται σε ομάδες μικτές από άποψη φύλου και κοινωνικής προέλευσης. Ανταποκρίνονται καλά στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης, όχι όμως το ίδιο καλά στα πλαίσια των μαθητικών επιδόσεων**

13.Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

Εν μέρει ναι, καθώς όσοι γονείς θεωρούν ότι η μόρφωση θα βοηθήσει το παιδί τους να ζήσει μια καλύτερη ζωή από αυτούς παρουσιάζονται ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία και ενημερώνονται τακτικά για την πρόοδο του παιδιού τους, προκειμένου να το βοηθήσουν σε συνεργασία με τον δάσκαλο. Οι γονείς αυτοί εξηγούν τα προβλήματα που και οι ίδιοι αντιμετωπίζουν στο σπίτι και ζητούν κατευθυντήριες γραμμές από τους δασκάλους. Υπάρχει, όμως, και η αντίπαλη πλευρά, όπου κάποιοι γονείς αντιμάχονται την επιθυμία του ίδιου του παιδιού να πάει σχολείο, εκτιμώντας ότι είναι προτιμότερο/αναγκαιότερο να εργαστεί ή να ανατραφεί στα πλαίσια του σπιτιού.

14.Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

Ναι, υπάρχουν αντιδράσεις, όχι τόσο από τους συλλόγους γονέων (εφόσον συχνά θεωρούν τη μόρφωση ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στην κοινωνία και έχουν εξοικειωθεί με αυτά μέσα από την καθημερινή αλληλεπίδραση των παιδιών τους με τα Τσιγγανάκια στα σχολεία), όσο από τους κατοίκους της περιοχής, οι οποίοι συχνά επιδιώκουν τη μεταφορά/κατάργηση των τσιγγάνικων καταυλισμών. Σίγουρα η αντιμετώπιση αυτή επηρεάζει την ένταξη/συνύπαρξη των παιδιών αυτών με τους υπόλοιπους μαθητές (αναπαραγωγή στερεοτύπων και ρατσιστικών συμπεριφορών της κοινωνίας στα πλαίσια του σχολείου).

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

Οι τάξεις υποδοχής σίγουρα βοηθούν στην επίλυση των μαθησιακών προβλημάτων/δυσκολιών των Τσιγγανοπαίδων. Από την άλλη, όμως, ενισχύουν συχνά την αντίληψη του «διαφορετικού», υποσκάπτοντας την ομαλή κοινωνικοποίηση των παιδιών αυτών και την αποδοχή τους από τη σχολική κοινότητα.

16. Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

Σε θεωρητικά πλαίσια, γίνονται σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της αποδοχής της διαφορετικότητας (όπως και αν νοείται αυτή) μέσα στα σχολεία (επιμορφώσεις εκπαιδευτικών, καλύτερη κατάρτιση των σπουδαστών των Παιδαγωγικών Τμημάτων). Από την άλλη, στην πράξη πολλοί εκπαιδευτικοί και φορείς εκπαιδευτικής πολιτικής αναπαράγουν οι ίδιοι συμπεριφορές που αποτρέπουν τους Ρομά από την εκπαιδευτική διαδικασία (ρατσιστικές στάσεις, αδιαφορία, αποφυγή κλπ).

17. Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

Όχι πολύ συχνά, όταν όμως λαμβάνουν χώρα τέτοιες ενέργειες αφορούν κυρίως: α) συνεργασία με το δήμο/την κοινότητα στα πλαίσια κοινωνικών δράσεων (πχ διανομές ρουχισμού, τροφίμων, σχολικών ειδών κλπ στους Ρομά και άλλες ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού) και β) συζητήσεις θεμάτων στις συγκεντρώσεις του συλλόγου των διδασκόντων και του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων.

18. Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

Κάποιες φορές ναι, στα πλαίσια διαθεματικών δραστηριοτήτων εντός σχολικής τάξης και πολιτιστικών εκδηλώσεων του σχολείου (αντιρατσιστικά φεστιβάλ, καλλιτεχνικές εκθέσεις μαθητών, αθλοπαιδιές, συνεργασία με τον δήμο/την κοινότητα στα πλαίσια κοινωνικών δράσεων κλπ).

19. Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

Βεβαίως. Όσο μικρότερη είναι η ηλικία του παιδιού και όσο κανονικότερη η φοίτηση στο σχολείο, τόσο λιγότερα τα προβλήματα ένταξης και τόσο περισσότερες οι πιθανότητες να συνεχιστεί η φοίτηση και στις επόμενες βαθμίδες εκπαίδευσης. Δυστυχώς, όμως, η φοίτησή τους είναι κατά κόρον ελλιπής, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν.

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Όχι.** Η παρουσία από πλευράς σχολικής διοίκησης αρκείται στα τυπικά της καθήκοντα και από πλευράς συμβούλων/διευθύνσεων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης η παρουσία αφορά κυρίως επιμορφωτικά σεμινάρια/διοικητικά θέματα ευρέος φάσματος και όχι των άμεσων προβλημάτων κάθε σχολικής μονάδας.

21.Τι θα προτεινάτε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Σε ό,τι αφορά την ένταξη:**

- Μικτές τάξεις ένταξης/διδακτικής στήριξης και μικτές σχολικές τάξεις (με Ρομά και μη Ρομά παιδιά)
- Ομαδοσυνεργατικές διαδικασίες μάθησης
- Διαθεματικές δραστηριότητες και project με θέματα κοινωνικού/αντιρατσιστικού ενδιαφέροντος
- Κοινωνική δικαιοσύνη στα πλαίσια της σχολικής τάξης από μέρους των διδασκόντων
- Καθιέρωση θεσμού σχολικού ψυχολόγου για την επίλυση των προβλημάτων που τυχόν προκύπτουν και την αξιολόγηση των αναγκών κάθε μαθητή

**Σε ό,τι αφορά την τακτική φοίτηση:**

- Έλεγχος από πλευράς σχολείου της παρουσίας των παιδιών στην τάξη
- Συνεργασία και τακτική ενημέρωση/επικοινωνία με το γονεϊκό περιβάλλον κάθε μαθητή
- Συγκεντρώσεις γονέων
- Εξατομίκευση και εκσυγχρονισμός της διδασκαλίας, στα πλαίσια του δυνατού

Σε ό,τι αφορά τη μετάβαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση:

- Υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση για όλες τις κοινωνικές ομάδες
- Επιμορφώσεις/αξιολόγηση εκπαιδευτικών πριν και μετά από την ανάληψη έργου
- Ενεργή και τακτική παρουσία σχολικών συμβούλων όχι ως οργάνων ελέγχου μόνο, αλλά ως αρωγών στο εκπαιδευτικό έργο
- Υπαρξη δασκάλων που να προέρχονται από το ίδιο κοινωνικό περιβάλλον με τους μαθητές (πχ Ρομά δάσκαλοι)
- Μέριμνα από πλευράς αναλυτικών προγραμμάτων ώστε να μην δημιουργούνται κενά ύλης κατά τη μετάβαση των μαθητών από βαθμίδα σε βαθμίδα εκπαίδευσης
- Μισθολογικά bonus εκπαιδευτικών που απευθύνονται σε ευπαθείς ομάδες, για μεγιστοποίηση της αποδοτικότητάς τους

Σας ευχαριστώ πολύ!

#### ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |  |
|----------------------------|--|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |  |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |  |

|                    |         |
|--------------------|---------|
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>  | Δασκάλα |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b> |         |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>   |         |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>  |         |

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**Εργάζομαι σ' αυτό το σχολείο εδώ και 4 χρόνια.**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Δυστυχώς, αν και το θέλω, όχι.**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Είναι μικτή, έχει 4 παιδιά Ρομά.**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Παρατηρώ ότι έχουν πολύ καλές σχέσεις με ορισμένους συμμαθητές τους, όχι όμως με όλους.**

5.Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**9 ετών.**

6.Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Δεν θα το έλεγα. Περισσότερο αποσπασματική θα την χαρακτήριζα.**

7.Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

Σ' αυτή την περίπτωση , αντιμετωπίζουν τρομερές δυσκολίες, γιατί τα παιδιά αυτά έχουν μεγαλώσει μιλώντας τη ρομανές και όταν πάνε σχολείο είναι αναγκασμένα να μιλούν την ελληνική γλώσσα, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την κουλτούρα τους.

8.Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Εξαρτάται. Υπάρχουν παιδιά που εμφανίζουν επιθυμία για μάθηση και άλλα που αρνούνται να μάθουν.**

9.Αν όχι, για ποιος λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Πιστεύω ότι τα παιδιά που αρνούνται να μάθουν το κάνουν γιατί έχουν μεγαλώσει με άλλα πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία συγκρούονται με του σχολείου. Ακόμη, πολλά παιδιά διαβιούν σε άθλιες συνθήκες, γεγονός που επιτείνει την άρνησή τους να μάθουν. Τέλος, αρκετά παιδιά αναγκάζονται να αλλάζουν συχνά τόπο διαμονής, καθώς οι γονείς τους ασχολούνται με εποχιακές δουλειές και αναγκάζονται να μετακινηθεί ολόκληρη η οικογένεια.**

10.Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Σε μεγάλο βαθμό θα έλεγα ναι.**

11.Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Κοιτάξτε, δυστυχώς τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν αρκετές ελλείψεις και δεν κατέχουν ούτε τις βασικές δεξιότητες της γραφής και της ανάγνωσης. Εκ των πραγμάτων πολλά κατορθώνουν και τελειώνουν το δημοτικό αλλά μέχρι εκεί. Βέβαια, θα μπορούσαν να εξελιχθούν αρκετά αν υπήρχε ένας εκπαιδευτικός που θα ασχολούνταν αποκλειστικά με αυτή τη μερίδα των μαθητών.**

12.Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Προσπαθώ να εφαρμόζω κατά την διδασκαλία μου την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, παροτρύνοντας όλους τους μαθητές να συνεργαστούν. Αντιμετωπίζω όμως αρκετά προβλήματα, λόγω του ότι οι άλλοι συμμαθητές τους εκδηλώνουν απροθυμία να συνεργαστούν με αυτά τα παιδιά.**

13.Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**Δυστυχώς, οι γονείς εμφανίζονται στο σχολείο μόνο όταν γίνει κάτι σοβαρό. Συνήθως έρχονται στην έναρξη και στη λήξη της σχολικής χρονιάς.**

14.Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Εξαρτάται. Αν δεν προκληθεί κάποιο επεισόδιο μεταξύ των παιδιών Ρομά με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, τότε δεν αντιδρούν, διαφορετικά παίρνουν θέση και αντιδρούν, κάτι που μπορεί να επηρεάσει και την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο.**

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντικό βήμα η ίδρυση τάξεων υποδοχής, καθότι με αυτό τον τρόπο θα βοηθηθούν οι μαθητές Ρομά. Όμως, λόγω της περιοδικής φοίτησής τους έχει αρχίσει να μην χρησιμοποιείται ο θεσμός των τάξεων υποδοχής.**

16.Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Πιστεύω ότι σχολείο προσπαθεί πραγματικά να εντάξει και να ενσωματώσει τους μαθητές Ρομά στο σχολείο. Όμως ανακύπτουν**



**αρκετές δυσκολίες, όπως το ότι οι Ρομά μαθητές δεν κατέχουν την ελληνική γλώσσα.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Ναι, διοργανώνονται και σεμινάρια που απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς, αλλά και διάφορα project που διεξάγονται από τους μαθητές μεγαλύτερων τάξεων για την ισότητα των μαθητών.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Φυσικά και γίνονται. Διεξάγονται διάφορες δραστηριότητες, όπου είναι η απαραίτητη η συνεργασία όλων των μαθητών μεταξύ τους, όπως και διάφορες εκδηλώσεις σχετικές με τον πολιτισμό των ρομά μαθητών.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Φυσικά. Αν τα παιδιά αυτά κατορθώσουν να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον και να ενσωματωθούν, τότε θα αποκομίσουν τεράστια οφέλη για την μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Θα έλεγα ότι υπάρχει συνεργασία μόνο από την πλευρά του διευθυντή. Ο σχολικός σύμβουλος και η διεύθυνση πρωτοβάθμιας είναι αποστασιοποιημένοι.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

Αρχικά, καλό θα ήταν οι εκπαιδευτικοί των σχολείων να λάβουν σχετική επιμόρφωση, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο ρόλο τους. Το ίδιο το σχολείο από την πλευρά του θα μπορούσε κάλλιστα να εφαρμόσει πρακτικές που προωθεί τον πολιτισμό των μαθητών Ρομά, ώστε να μην αισθάνονται αποκομμένοι από τον πολιτισμό τους. Σ' αυτές τις δράσεις, θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και οι γονείς.

Σας ευχαριστώ πολύ!

### **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |       |
|----------------------------|-------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |       |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |       |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | ΠΕ 70 |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |       |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |       |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |       |

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**5 μήνες.**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Ναι.**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Μικτή.**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Έχουν υγιείς κοινωνικές σχέσεις γενικά, εκτός από μεμονωμένα περιστατικά διαφωνιών**

5.Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**Μέχρι 14.**

6.Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Ναι.**

7.Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Δεν ακολουθείται κάποιο πρόγραμμα για τη διατήρηση της γλώσσας τους.**

8.Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Είναι σε πολύ μικρό ποσοστό στο σχολείο και το ποσοστό αυτό ενδιαφέρεται.**

9.Αν όχι, για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

10.Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Ναι, συμμετέχουν κανονικά.**

11.Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Γνωστικά, παρουσιάζουν ελλείψεις σε σχέση με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους. Η επίδοσή τους βελτιώνεται, όμως, με τη βοήθεια των συνεκπαιδευτών δασκάλων. (Το σχολείο ανήκει στη Ζώνη Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας και έχει κάθε τάξη εκτός από το βασικό δάσκαλο και έναν δεύτερο συνεκπαιδευτή για τις ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες).**

12.Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Χρησιμοποιείται ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και σε στρατηγικές όπως ο καταγιτισμός ιδεών για την προσέγγιση εννοιών δίνεται η ευκαιρία συμμετοχής και διατύπωσης εμπειριών.**

13.Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**Ενημερώνονται κυρίως την ημέρα παράδοσης της βαθμολογίας. Σπάνια έρχονται στις προγραμματισμένες εβδομαδιαίες συναντήσεις.**

14.Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Δεν υπάρχουν αντιδράσεις. Άλλωστε ο αριθμός των ρομά είναι ιδιαίτερα μικρός στο σχολείο.**

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Το συγκεκριμένο σχολείο δεν έχει τμήμα υποδοχής, όμως στα πλαίσια του προγράμματος ΖΕΠ έχει τους συνεκπαιδευτές για κάθε τάξη και σχολική ψυχολόγο εργαζόμενη καθημερινά εκεί. Ναι, με τις κατάλληλες παρεμβάσεις έχει βελτιωθεί η ενσωμάτωση των ρομα.**

16.Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Το σχολείο ως θεσμός ενδιαφέρεται για το δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση. Προβλήματα δημιουργούνται στον τρόπο διαχείρισης της συχνής απουσίας τους από το σχολείο. Δεν είναι εύκολη η σύνδεση της φιλοσοφίας της σχολικής μονάδας με τη φιλοσοφία των Ρομά και είναι απαραίτητες οι συνεχείς προσπάθειες σαφούς και ειλικρινούς επικοινωνίας. Είναι αξιόλογο, πάντως, ότι υφίσταται εμπλουτισμός σε εκπαιδευτικό υλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε επίπεδο τάξης.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Ναι, δράσεις που αφορούν την ισότητα των παιδιών και το δικαίωμα για ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Ναι, μιας και στο πλαίσιο της υλοποίησης δράσεων ανά τάξη που αναλαμβάνει το σχολείο κάθε χρόνο λόγω του προγράμματος στο οποίο ανήκει, συμμετέχουν και δουλεύουν όλοι οι μαθητές ανεξαιρέτως.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Φυσικά, αφού θα αναπτύξουν όλες αυτές τις ικανότητες και δεξιότητες που χρειάζονται για την αντιμετώπιση προβλημάτων, για τη λήψη αποφάσεων, για την ενεργοποίησή τους ως πολίτες και για την μετέπειτα μαθητική και επαγγελματική τους πορεία.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Ναι, η στήριξη από τη διοίκηση είναι εμφανής και καθημερινή και υπάρχει συχνή ενημέρωση και της σχολικής συμβούλου για τυχόν θέματα που προκύπτουν.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Περισσότερη κινητοποίηση εκ μέρους του συλλόγου διδασκόντων προκειμένου να εντοπιστούν οι ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών σε όποια τάξη κ αν είναι. Με βάση τις ανάγκες τους, υλοποίηση δράσεων που αφορούν πολιτιστικά στοιχεία λαών ίσως βοηθούσε την επαφή όλων των μαθητών μεταξύ τους. Δραστηριότητες που απαιτούν**

κινητοποίηση από τους μαθητές, όπως για παράδειγμα η δημιουργία μιας ταινίας, θα βοηθούσε ίσως στο να προσελκύσει περισσότερο το ενδιαφέρον των μαθητών. Πολλές φορές, η ανάθεση ενός ρόλου σε κάθε μαθητή είναι και αυτή που συμβάλλει στην ανάπτυξη της υπευθυνότητάς του.

Σας ευχαριστώ πολύ!

## **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα

πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |         |
|----------------------------|---------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |         |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |         |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | Δασκάλα |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |         |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |         |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |         |

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**Εργάζομαι 24 ώρες την εβδομάδα**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Όχι, δεν έχω κάνει κάποια σχετική επιμόρφωση**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Είναι μικτή ωστόσο εμπεριέχει παιδιά Ρομά**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Συνήθως δεν έχουν διαπροσωπικές σχέσεις με τους συμμαθητές τους και τις περισσότερες φορές κάνουν παρέα μεταξύ τους.**



5. Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**8 ετών-9 ετών**

6. Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Όχι, λείπουν συχνά από το σχολείο, κάτι το οποίο δυσχεραίνει τη φοίτησή τους.**

7. Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Τα περισσότερα παιδιά Ρομά μιλάνε τη γλώσσα τους και στο χώρο του σχολείου κυρίως στα διαλείμματα.**

8. Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Υπάρχουν παιδιά που δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μάθηση, εντούτοις η πλειοψηφία θα έλεγα δεν προσπαθεί να ενταχθεί στη μαθησιακή διαδικασία.**

9. Αν όχι, για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Οι λόγοι είναι κυρίως βιοποριστικοί, καθότι τα παιδιά αυτά ακόμα και σ αυτή την ηλικία δουλεύουν για να συνεισφέρουν στις οικογένειές τους. Επιπλέον οι συνθήκες διαβίωσης αποτελούν έναν ακόμα ανασταλτικό παράγοντα. Σπίτια μικρά, χωρίς ανέσεις, στα οποία στεγάζονται πολλά άτομα δεν ευνοούν την ανάπτυξη του γνωστικού επιπέδου των παιδιών.**

10. Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Συνήθως τις περισσότερες φορές προσπαθούμε να συμμετέχουν τα παιδιά αυτά στις δραστηριότητες που διοργανώνει το σχολείο.**

11. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

Τα παιδιά αυτά εξαιτίας της ελλιπούς φοίτησής τους με δυσκολία θα μπορέσουν να τελειώσουν το δημοτικό σχολείο. Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά συνήθως δεν κατέχουν ούτε τις βασικές δεξιότητες της γραφής και της ανάγνωσης με αποτέλεσμα να οδηγούνται στον αναλφαβητισμό.

12. Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

Προσπαθώ με τη διδασκαλία μου να εντάξω όλους τους μαθητές. Συνήθως χρησιμοποιώ τον ηλεκτρονικό υπολογιστή ή τον διαδραστικό πίνακα για να εμπλουτίσω το μάθημα κυρίως της γλώσσας με εικόνες ή να τροποποιήσω κάποια κείμενα ώστε να είναι πιο ευανάγνωστα. Πιστεύω, ότι οι μαθητές Ρομά συμμετέχουν περισσότερο με αυτό τον τρόπο στις δραστηριότητες της τάξης. Είναι κάτι που τους ευχαριστεί.

13. Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

Δεν υπάρχει συνεργασία καθόλου με τους γονείς των Ρομά μαθητών. Ακόμα και τώρα μετά το πέρας της σχολικής χρονιάς υπάρχουν γονείς που δεν έχουν έρθει σχολείο να ενημερωθούν για την πρόοδο των παιδιών τους.

14. Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

Στο σχολείο όπου υπηρετώ φοιτούν σε όλες τις τάξεις μεγάλος αριθμός μαθητών Ρομά. Οπότε η τοπική κοινωνία και ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων έχουν αποδεχτεί το γεγονός. Εν μέρει θα έλεγα ότι προσπαθούν κιόλας να ενισχύσουν οικονομικά κάποιες οικογένειες Ρομά.

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Οι τάξεις υποδοχής αποτελούν ενισχυτικό παράγοντα στην ένταξη των μαθητών αυτών στο σχολικό περιβάλλον. Ωστόσο, εξαιτίας της ελλιπούς φοίτησης των μαθητών αυτών παραγκωνίζεται σημαντικά το έργο των τάξεων αυτών.**

16.Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Το σημερινό σχολείο αποδέχεται σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα αυτών των παιδιών. Προσπαθεί να βρίσκεται δίπλα στις ανάγκες τους και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Ωστόσο, η ίδια η κοινωνία θα πρέπει να αναλάβει διάφορες δράσεις για την ενίσχυση και την στήριξη των σχολείων, των εκπαιδευτικών και κατ' επέκταση των μαθητών Ρομά.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Το σχολείο μας οργανώνει διάφορα σεμινάρια τις απογευματινές κυρίως ώρες για τους γονείς όλων των μαθητών σχετικά με τον πολιτισμό των Ρομά.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Το σχολείο μας υλοποιεί διάφορες δράσεις για τη στήριξη αυτών των μαθητών όπως η διεύρυνση των σχολικών δραστηριοτήτων εντός και εκτός σχολικής τάξης, η ίδρυση τμήματος υποδοχής και η οργάνωση της βιβλιοθήκης του σχολείου με βιβλία που αφορούν τον πολιτισμό των Ρομά.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Αν οι μαθητές Ρομά μπορέσουν να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον θα αναπτύξουν ολόπλευρα τις γνώσεις τους και την προσωπικότητά τους.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Τις περισσότερες φορές θα έλεγα πως όχι. Η συνεργασία τόσο με το σχολικό σύμβουλο όσο και με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι ελλιπής.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Αρχικά, η πολιτεία θα πρέπει να εκπαιδεύσει κατάλληλα όλους τους εκπαιδευτικούς σχετικά με το πολιτισμό, την ιστορία, την κουλτούρα και τη γλώσσα των Ρομά. Εν συνεχεία, χρειάζεται η καθιέρωση του θεσμού των φροντιστηριακών τμημάτων και των τάξεων υποδοχής σε κάθε σχολείο ανεξαρτήτου του ποσοστού των Ρομά που φοιτούν σ αυτό. Επιπρόσθετα, χρειάζεται από την πολιτεία ή την τοπική κοινωνία η ίδρυση θερινών τάξεων διδασκαλίας αυτών των μαθητών. Τέλος, σημαντική θα ήταν και η παροχή εντός και εκτός του χώρου του σχολείου ψυχολογικής στήριξης τόσο των μαθητών όσο και των γονέων Ρομά.**

**Σας ευχαριστώ πολύ!**

## **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |               |
|----------------------------|---------------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |               |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |               |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | ΠΕ 70 ΔΑΣΚΑΛΑ |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |               |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |               |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |               |

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**ΑΠΟ ΤΟ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟ ΕΩΣ ΤΗ ΛΗΞΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2013-2014**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**ΝΑΙ**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**ΜΙΚΤΗ**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

## ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ

5.Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**ΑΠΟ 7 ΕΩΣ 11**

6.Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**ΟΧΙ , ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΛΛΕΙΜΑΤΙΚΗ**

7.Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**ΔΕΝ ΕΚΦΡΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗ ΜΗΤΡΙΚΗ ΤΟΥΣ ΓΛΩΣΣΑ**

8.Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**ΑΡΚΕΤΑ**

9.Αν όχι, για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**ΔΕΝ ΕΝΘΑΡΡΥΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΟΥΣ**

10.Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**ΝΑΙ ΑΝ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΔΕΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ**

11.Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**ΑΡΚΕΤΑ ΑΠΟ ΑΥΤΑ ΘΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΟΥΝ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ**

12.Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**ΝΑΙ , ΕΝΘΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΛΕΙΠΟΥΝ ΑΡΚΕΤΑ ΣΥΧΝΑ**

13.Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**ΔΥΣΤΥΧΩΣ ΟΧΙ**

14.Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**ΟΧΙ**

15.Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**ΝΑΙ**

16.Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**ΑΡΚΕΤΑ ΚΑΛΗ , ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΠΡΟΟΔΟΙ ΣΕ ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΤΟΜΕΑ**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**ΝΑΙ**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την επικοινωνιακή και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΡΑΤΣΙΣΜΟ**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**ΦΥΣΙΚΑ ΝΑΙ**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**ΝΑΙ**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ  
ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΜΕΣΩ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΥ ΘΑ ΕΧΟΥΝ ΩΣ ΣΤΟΧΟ ΤΗΝ  
ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΟΛΩΝ**

Σας ευχαριστώ πολύ!

**ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**



Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |       |
|----------------------------|-------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |       |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |       |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | ΠΕ 70 |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |       |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |       |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |       |

1.Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**24 ώρες την εβδομάδα**

2.Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Ναι**

3.Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Αμιγής με παιδιά Ρομά.**

4.Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Δεν είναι καθόλου φιλική και μερικές φορές μπορεί να χαρακτηριστεί και ως εχθρική.**

5.Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**9-10 χρονών**

6.Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Όχι, αρκετές φορές απουσιάζουν από τα μαθήματα για αρκετό χρονικό διάστημα.**

7.Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Δε χάνουν καθόλου τη διάλεκτό τους,και αρκετές φορές μέσα στο μάθημα αλλά και στα διαλείμματα μιλάνε στη δική τους διάλεκτο.**

8.Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Όχι όλα.Μερικά ενδιαφέρονται και μπορώ να πω πως υπάρχει κάποια βελτίωση.**

9.Αν όχι, για ποιος λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Λόγω των κενών που έχουν,αδυνατούν να παρακολουθήσουν τη ροή του μαθήματος.**

10.Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Ναι**

11. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Δεν πρόκειται να έχουν κάποια εκπαιδευτική εξέλιξη γιατί μερικά φαίνεται να αδιαφορούν τελείως για το μάθημα.**

12. Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Ναι, μερικά φαίνεται να έχουν κάποια βελτίωση αλλά τα υπόλοιπα δεν ενδιαφέρονται καθόλου.**

13. Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**Όχι .**

14. Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Υπάρχουν αρκετές αντιδράσεις και αρκετές φορές παραπονιούνται που τα παιδιά των Ρομά βρίσκονται στην ίδια τάξη με τα δικά τους.**

15. Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Ναι.**

16. Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Ότι όλα τα παιδιά έχουν τα ίδια δικαιώματα στην εκπαίδευση.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Ναι.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Ναι.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Ναι.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Ναι, αρκετή θα έλεγα.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Να υπάρχουν συζητήσεις με τις οικογένειες των Ρομά έτσι ώστε να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να πηγαίνουν σχολείο και να προσπαθούν να διαβάσουν.**

**Σας ευχαριστώ πολύ!**

## ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |       |
|----------------------------|-------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |       |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |       |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | ΠΕ 70 |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         |       |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           |       |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |       |

1. Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**2 χρόνια.**

2. Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Όχι.**

3. Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Είναι αμιγής με Ρομά.**

4. Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Τις περισσότερες φορές τα παιδιά Ρομά είναι αποκομμένα από τον κοινωνικό περίγυρο και συναναστρέφονται μεταξύ τους.**

5. Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**6-13 χρόνων**

6. Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Όχι.**

7. Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Δυστυχώς, όταν πάνε σχολείο είναι αναγκασμένα να μάθουν να χρησιμοποιούν μια καινούρια γλώσσα, την ελληνική και να μάθουν και το γραπτό της σύστημα. Το σχολείο δεν ενθαρρύνει τη χρήση της γλώσσας των Τσιγγανοπαίδων.**

8. Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα; Όχι και τόσο θα έλεγα.

9. Αν όχι, για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Πιστεύω λόγω δυσκολίας κατανόησης της γλώσσας.**

10. Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες; Ναι κανονικά.

11. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Δε νομίζω ότι θα μπορούσε να εξελιχτεί θετικά λόγω πολλών καταστάσεων της ζωής τους.**

12. Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Προσπαθώ να τα βάζω όλα τα παιδιά μαζί να συνεργάζονται έτσι ώστε να ενταχθούν τα τσιγγανόπαιδα στο κοινωνικό σύνολο.**

13. Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται; Όχι δε θα έλεγα ότι υπάρχει ενδιαφέρον των γονιών.

14. Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Όχι δεν υπάρχουν αντιδράσεις από τους υπόλοιπους γονείς μιας και τα παιδιά αυτά δείχνουν να έχουν ενσωματωθεί στην κοινότητα της περιοχής.**

15. Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Ναι πιστεύω ότι τα τμήματα ένταξης βοηθούν αρκετά στην ενσωμάτωσή τους στο σχολείο.**

16. Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση; Αρκετά θετική θα έλεγα.

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;  
**Όχι.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την επικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Εφαρμόζονται διάφορες δραστηριότητες που απαιτούν την συνεργασία όλων των μαθητών.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Πιστεύω ότι αν γίνει εφικτό τα παιδιά να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, θα βελτιωθεί κατά πολύ η ποιότητα ζωής τους.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Δυστυχώς, στήριξη έχουμε μόνο από τον διευθυντή του σχολείου. Ο σχολικός σύμβουλος και η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι αποστασιοποιημένοι.**

21.Τι θα προτείνατε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Αρχικά, θα πρότεινα να γίνουν σεμινάρια επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι σε θέση να ανταπεξέρχονται σε καινούριες καταστάσεις. Ακόμη, ωφέλιμο θα ήταν να διοργανωθούν σεμινάρια ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των οικογενειών –Ρομά και μη. Το πιο σημαντικό όμως είναι να υπάρξει ψυχολογική στήριξη αυτών των παιδιών και των οικογενειών τους.**

**Σας ευχαριστώ πολύ!**



## **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ**

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί,

Είμαι φοιτήτρια του ΠΜΣ «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη» του Πανεπιστημίου Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κορίνθου. Το παρόν ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας που αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο ελληνικό σχολείο. Θα εκτιμούσαμε ιδιαίτερα τη βοήθειά σας. Η συνέντευξη είναι ανώνυμη και οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται. Ευχαριστούμε προκαταβολικά για την συμμετοχή σας.

|                            |       |
|----------------------------|-------|
| <b>ΣΧΟΛΕΙΟ</b>             |       |
| <b>ΟΝΟΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ</b> |       |
| <b>ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ</b>          | ΠΕ 70 |
| <b>ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ</b>         | 8:10  |
| <b>ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ</b>           | 9:00  |
| <b>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</b>          |       |

1. Πόσο χρόνο εργάζεστε σ' αυτό το σχολείο;

**24 ώρες την εβδομάδα**

2. Έχετε λάβει επιμόρφωση στο συγκεκριμένο αντικείμενο;

**Ναι**

3. Η τάξη στην οποία διδάσκετε είναι μικτή ή αμιγής με παιδιά Ρομά;

**Αμιγής με παιδιά Ρομά**

4. Πώς περιγράφετε την αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους;

**Καθόλου φιλική**

5. Ποιες οι ηλικίες των μαθητών;

**15, 17, 13**

6. Η φοίτησή τους είναι κανονική;

**Όχι, φοιτούν μόνο τους πρώτους μήνες**

7. Τι συμβαίνει στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που πάνε σχολείο όσον αφορά την διατήρηση της γλώσσας τους;

**Η διατήρηση της γλώσσας τους συνεχίζεται στις μεταξύ τους συναναστροφές.**

8. Ενδιαφέρονται τα παιδιά Ρομά που έρχονται στο σχολείο να μάθουν γράμματα;

**Όχι ιδιαίτερα εκτός ορισμένων εξαιρέσεων.**

9. Αν όχι, για ποιος λόγο πιστεύετε ότι αρνούνται να μάθουν;

**Η νοοτροπία και ο κοινωνικός τους περίγυρος δεν τους επιτρέπουν κάτι τέτοιο.**

10. Συμμετέχουν τα παιδιά Ρομά σε σχολικές ή άλλες ομαδικές δραστηριότητες;

**Όχι, καθόλου. Μόνο για να καταστρέψουν τις δραστηριότητες αυτές.**

11. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η εκπαιδευτική εξέλιξη αυτών των μαθητών;

**Ελάχιστα θα μπορούσαν να γίνουν.**

12. Ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία στη διδασκαλία σας, ώστε να διευκολύνετε τους μαθητές Ρομά στην ένταξή τους στη σχολική τάξη; Αν ναι, πώς ανταποκρίνονται τα ίδια τα παιδιά;

**Ναι, όμως δεν καταφέρνουμε να έχουμε τα επιθυμητά αποτελέσματα.**

13. Υπάρχει κινητικότητα και ενδιαφέρον των γονιών; Πώς αυτά εκφράζονται;

**Όχι καμία.**

14. Υπάρχουν αντιδράσεις από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή από τους υπόλοιπους γονείς και κατοίκους της περιοχής; Αν ναι, επηρεάζουν την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο ή ακόμη και τη συνύπαρξή τους με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους;

**Ναι, υπάρχουν πολλές αντιδράσεις καθώς τα παιδιά αυτά δεν είναι επιθυμητά ούτε από τους γονείς αλλά ούτε και από τους ίδιους τους μαθητές, τα παιδιά Ρομά όμως δεν δείχνουν να ενοχλούνται και πολύ από αυτές τις αντιδράσεις.**

15. Πιστεύετε ότι οι τάξεις υποδοχής που έχουν ιδρυθεί για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων έχουν αποφέρει κάποιο αποτέλεσμα για την προσέλκυση και ενσωμάτωση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο;

**Ναι οι τάξεις αυτές έχουν αποφέρει σημαντικά αποτελέσματα.**

16. Ποια η στάση του σημερινού σχολείου απέναντι στο δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση;

**Δίνει πολλές δυνατότητες στα παιδιά Ρομά.**

17.Υλοποιούνται κάποιες δράσεις από την πλευρά του σχολείου προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της κοινότητας απέναντι στα παιδιά Ρομά;

**Όχι ιδιαίτερα.**

18.Εφαρμόζονται δράσεις για την εποικοδομητική και ομαλή συνύπαρξη στο σχολείο μαθητών Ρομά και μη;

**Όχι ιδιαίτερα.**

19.Πιστεύετε ότι η ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, η ομαλή και τακτική φοίτησή τους θα επιφέρει οφέλη στην υπόλοιπη σταδιοδρομία τους;

**Ναι, σημαντικά.**

20.Υπάρχει στήριξη στο έργο σας από την πλευρά της διοίκησης του σχολείου, του θεσμού του σχολικού συμβούλου και της διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

**Ναι, αρκετά μεγάλη.**

21.Τι θα προτεινάτε εσείς ως δράσεις που θα ήταν χρήσιμες να υλοποιηθούν προκειμένου να ενταχθούν ομαλά τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, να έχουν τακτική φοίτηση και να προχωρήσουν και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Ακόμη και αν αφορά και άλλους θεσμούς, π.χ. οικογένεια, διοίκηση;

**Πολλά θα μπορούσαν να γίνουν σε αυτό το επίπεδο που θα αφορούσαν όλους τους θεσμούς. Το πρώτο που θα έπρεπε να γίνει θα ήταν να αλλάξει η νοοτροπία των ίδιων των Ρομά απέναντι στη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο.**

**Σας ευχαριστώ πολύ!**

